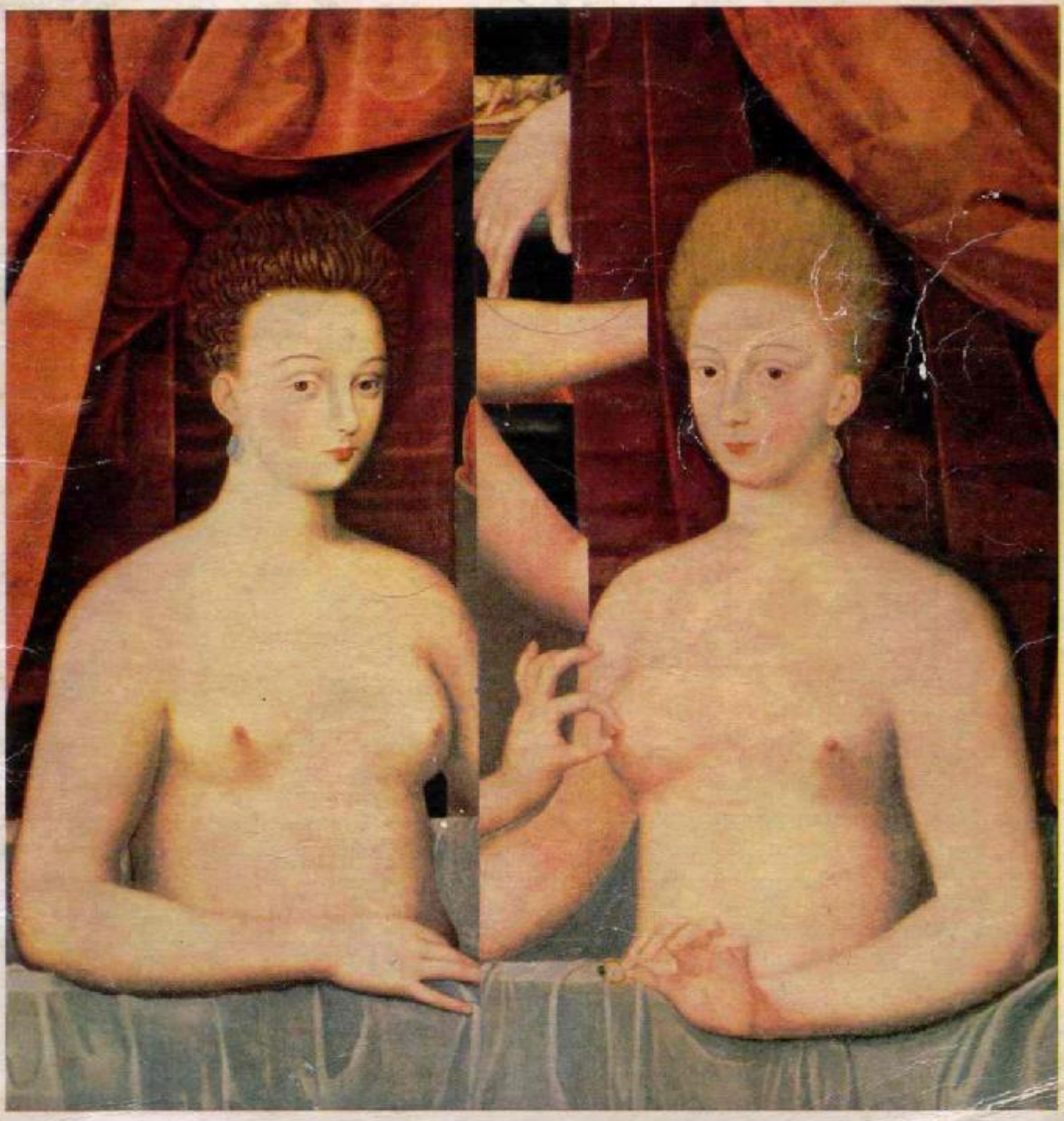
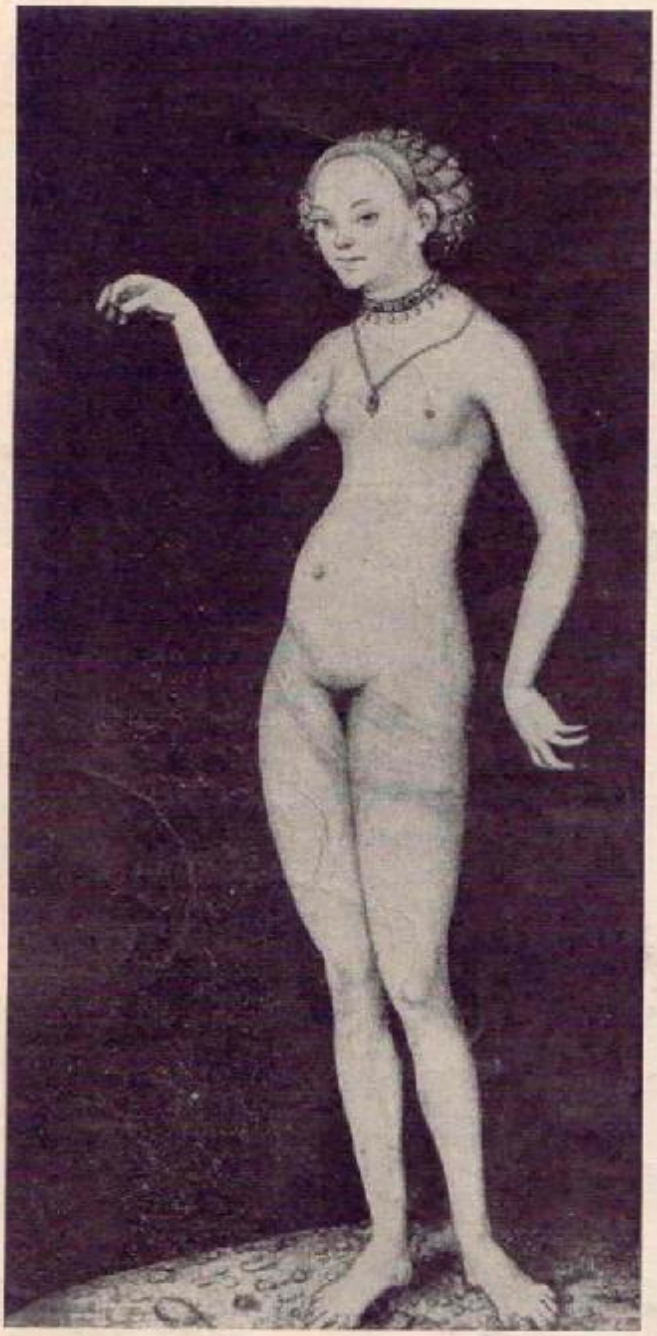
SVĚTOVÉ DĚJINY

SEXUALITY

MORUS 2

Lukáš Cranach st.:
Venuše

Hans Baldung Grien: Žena a smrt
Vermeer van Delft: U kuplířky
(detail)

MORUS

Světové dějiny sexuality

[2]

NAKLADATELSTVÍ
HORIZONT

PRAHA 1969

Reprodukce na titulní straně:
Correggio: Jupiter jako mrak a Ió

© Translation Jiří Stach
© Rowohlt Verlag Hamburg, 1956

OBSAH

VIII. ODHALENÍ TĚLA
Nahá žena / 6
Sonety božského Aretina / 8
Příroda a konvence / 10
Mužova potence / 11
Nelegitimní děti / 12
Nová nákaza: syfilis / 14

IX. REFORMA MRAVŮ
Protestantské manželské právo / 18
Rozvod Jindřicha VIII. / 20
Očistná akce tridentského koncilu / 23
Michelangelo a kalhotář / 24
Postava Dona Juana / 25
Perverzita dvorní společnosti / 26

X. VĚK OBJEVŮ
Nauka o vajíčku / 30
Objevení spermií / 31
Telegonie / 32
Politická aritmetika / 32

XI. GALANTNÍ DOBA
Postelová šlechta / 37
Změny pohlaví a kastráti / 39
Žena dobývá jeviště / 40
Maršál doporučuje manželství
na čas / 43
Řád sodomitů / 44
Paruka a krinolína / 45
Záhadný Casanova / 47

XII. NÁVRAT K PŘÍRODĚ
Padlá dívka / 50
Sexuální morálka J.-J. Rousseaua / 52
Nalezince a vraždění dětí / 53
Revoluce je antifeministická / 56
Civilní manželství a právo
na rozvod / 58
Tarif prostitutek / 59

XIII. ROZKOŠ Z NÁSILÍ
Notre-Dame de Thermidor / 60
Nemoc sexa / 62
Španělské mouchy / 63
Romány markýze de Sade / 64
Napoleonova milostná strategie / 67
Dobytí císařovny / 69

VIII. kapitola

ODHALENÍ TĚLA

Renesance byla pro lidi v pravém slova smyslu odhalením: odhalila lidské tělo. Poprvé po tisíci letech se lidé viděli opět tak, jak je příroda stvořila. Neučinili tento objev v zrcadle, nýbrž na starých, poškozených mramorových sochách, jež vykopali ze země. Několik architektů a sochařů, kteří se tomuto koníčku oddávali v římských zříceninách, objevilo nejprve poměrně humpolácké sochy bohů a obrovitých atletů; ty nemohly změnit současný vkus. Potom však našli ve vile v Grottaferratě v Albánských horách — podle jiné verze o něco jižněji v Anziu — mramorovou sochu mladého muže, před niž kritici oněměli. Představovala zřejmě řeckého boha Apollóna, lukostřelce, na němž přesto nebylo nic válečnického, při vší velebnosti to byl člověk. Jeho mužná krása, jeho bezstarostná mladistvost se podle Winckelmannových slov jevila jako ztělesnění věčného jara.

Tak vypadali lidé, než jim náboženství utrpení přikázalo, aby zahalili všechno, co je na nich krásné, a změnilo muže v ztrápené mučedníky a ženy zabalilo do šedivých prostěradel jako mumie, jimž byly sotva vidět ruce a obličej. Kardinál Giuliano della Rovere, pozdější papež Julius II., na jehož pozemcích Apollónovu sochu našli, byl naštěstí tak liberální a takový znalec umění, že si vzal mladého boha do svého domu a později mu ve Vatikáně vykázal čestné místo v Pavillon di Belvedere, po němž byla Apollónova socha pojmenována.

Apollón Belvederský mezitím vyvolal mezi mladými umělci hotovou revoluci. Objevili rázem ideální obraz nahého lidského těla, o němž už někteří z nich jistě uvažovali, ale který se zatím neodvážili bez zábran vytvořit. Nahota, pokud se ji vůbec někdo odvážil ukázat, musela být dosud — tak jako ve středověku — skryta či zamaskována, aby u diváka nevyvolávala sexuální choutky. Druhým požadavkem bylo, aby nějak souvisela s hříchem. Umělec, který namaloval na zeď ďábla, směl ho obklopit nahými, deformovanými hříšníky a hříšnicemi. Nazí směli být v nejlepším případě Adam a Eva při svém hříšném pádu, ale i v tomto případě bylo lépe, když měli pohlaví mravně zakryté vlasy, rukama a listy. Teď se malíři a sochaři cítili od této povinné cudnosti osvobozeni. Kdo viděl Apollóna Belvederského, a nepropadl se studem, snese jistě i Dionýsa či Narcise moderního ražení. Dokonce i světce výtvarníci svlékli a antikizovali, to znamená: polidštili. Leonardův Jan Křtitel a Bakchus — oba v Louvru — se sobě podobají jako dvojčata.

Giorgione: Spící Venuše

Naha žena

Po určitém váhání začali umělci odhalovat i ženu. Nejprve odstranili šátky, které mívaly ženy omotané kolem krku. Tím uvolnili krk a šíji. Pak zamířili níž a vystřihli jim čtvercový dekolt, sahající brzy až k poprsí. Ani přitom nedělali velké rozdíly mezi florentskými a ferrarskými mondénami a světicemi. U madon šli ještě o krok dál. Matka boží své dítě nejen chovala, nýbrž i kojila, a k tomu bylo zapotřebí rozhrnout šaty na jejich ňadrech. Boltraffio, Solario, Andrea del Sarto a mnozí jiní ztvárnili tuto intimní rodinnou scénu, při níž mateřství a ženství stále více zatlačovalo prvek náboženský.

Několik odvážlivců si již dokonce trouflo odhalit pod záminkou mytologického tématu celé ženské tělo. Florentští malíři se toho však zřejmě ještě báli. Jejich antické bohyně lásky vypadají jako středověké jeptišky, jimž strhli šaty z těla. Botticelliho „Venuše" — ve florentských Uffizích — vystupuje ze své mušle tak uplakaně a zakrývá si ňadra a ohanbí tak cudně, že vypadá spíš jako nevinňátko, které na širém moři přepadli piráti a které teď hledá své šaty, aby se odebralo do kláštera. Umbrijský malíř Signoreli jako jeden z prvních postavil na obraze „Panova škola" (v berlínském muzeu) zcela nahou ženu mezi nahé muže.

Avšak smyslné umění nahoty vzniklo v Benátkách. Ať to bylo blízkostí Orientu či podnebím na laguně, či bohatstvím obchodníků, v Benátkách nijak nezastírali, že je Olymp zajímá jen potud, pokud vzrušuje jejich smysly. Na chladnou, mramorovou nahotu si zde nepotrpěli. To raději nádherná roucha a barevné ozdoby, na nichž se mohou pást očil Jeden mladý malíř z Castelfranca Veneta, Giorgio Barbarelli — jeho první životopisec Vasari ho nazval Giorgionem, „Velkým Jiřím", a toto jméno mu už zůstalo — našel cestu, jak spojit formální projev antiky se smyslovou radostí Benátčanů. Byl k této úloze povolán víc než kdokoli jiný. Jako nemanželský syn benátského patricije prožil své dětství mimo město, ale měl přístup k hýřivému dvoru svržené kyperské královny Cataríny Cornarové. Když vstoupil v Benátkách do dílny Giovanniho Belliniho, jeho génius se rychle rozvinul. Zároveň platil Giorgione za vzor elegance a rytířskosti. Ženy krásného mladíka jen obletovaly, ale dobýt se jim ho nepodařilo — byl věrný své tajuplné milence. Milostná legenda obestírá i jeho smrt: políbil prý na smrtelném lůžku svou zbožňovanou, která zemřela na mor, nakazil se a v mladém věku zemřel.

Jisté je jen tolik, že ho mor skosil ve dvaatřiceti letech, ale i tento krátký život stačil, aby se Giorgione stal největším a nejvýznamnějším malířem celé renesance. Z nemnoha autentických obrazů, které se od něho zachovaly, je nejznámější „Spící Venuše" v drážďanské galerii: odpočívající zcela nahá žena v krajině. Souměrnost jejích údů je tak dokonalá, linie jsou tak

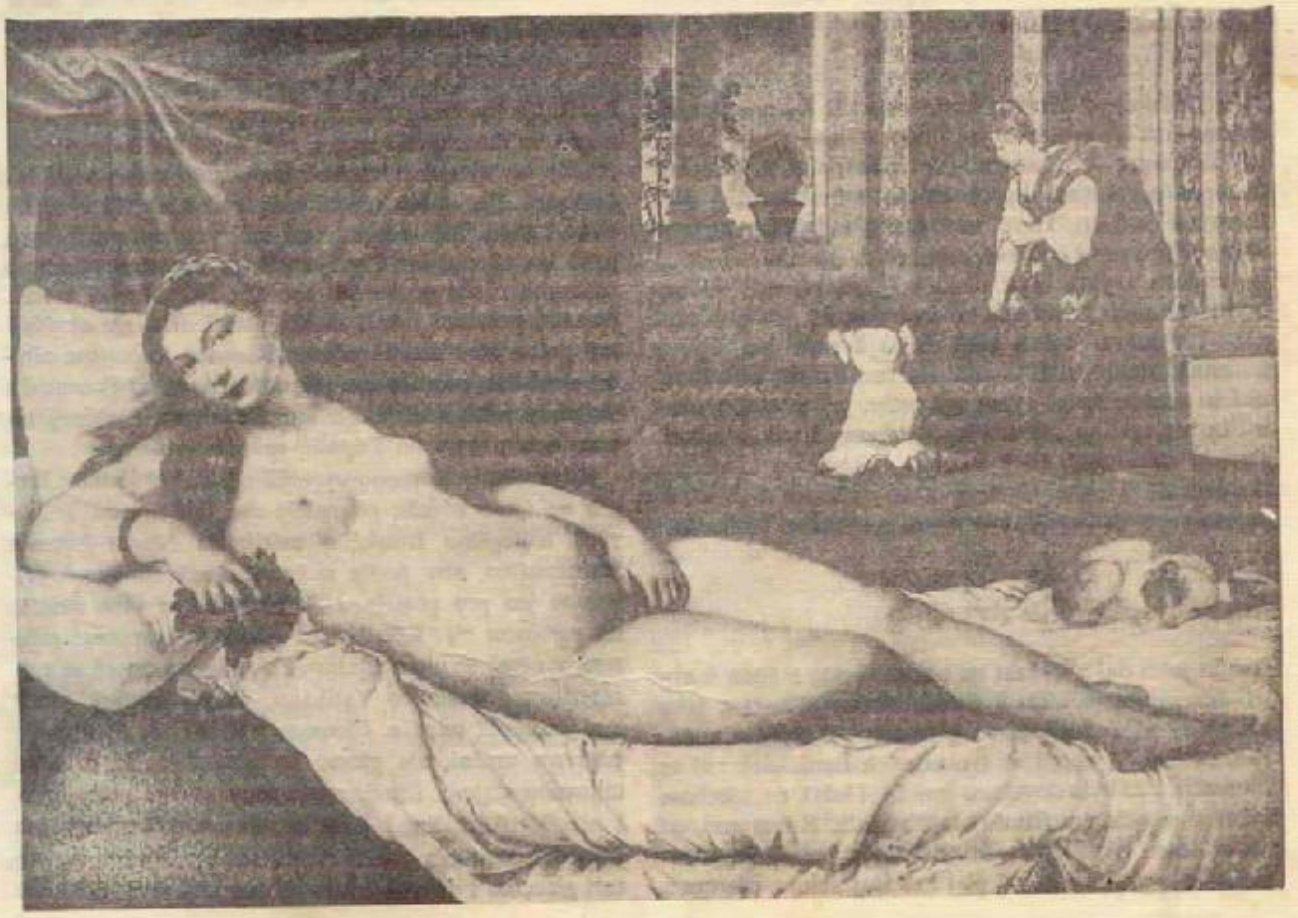
ušlechtilé a harmonické jako na nejkrásnějších antických sochách, ale nazrzlé vlasy, nažloutlá barva pleti jí dávají bezprostřední život, jehož nemůže dosáhnout mramorová socha. Na „Venkovském koncertě" v Louvru je půvab nahého ženského těla ještě zvýšen tím, že za ně Giorgione postavil dvě oblečené mužské postavy. Tento kontrast opakovali malíři od té doby často (až po Manetovu „Olympii" a „Snídani v trávě"), ale tehdy byl něčím zcela novým a překvapivým. Žena má ukazovat svou nahotu, muži však mají zůstat oblečeni. Ve středověkém umění tomu bylo právě naopak: mužské tělo směli umělci ukázat, vypadalo-li dost trpitelsky, ale ženské tělo muselo být zahalené.

Giorgionův současník a krajan, který ho však o dvě generace přežil, Tiziano Vecellio, maloval akty také a dovedl tento obor k mezinárodní proslulosti. Císaři a králové se přímo prali o obrazy odpočívající Venuše, které Tizian vytvářel ve stále nových variantách, aby uspokojil přání vladařů. Jeho ženy jsou erotičtější, podobají se víc kurtizánám než klasicistické postavy Giorgionovy. Dnes je vidíme v jiné podobě, barva pleti potemněla, zlatohnědý tón transponuje nahotu do nadsmyslnosti. Pro Tizianovy současníky to však byly dráždivě realistické, sexuální obrazy. Muži se o ně zajímali tím víc, že věděli, že mnohé z nich jsou portréty urozených dam. Tak třeba k „Venuši v pokoji s truhlami", která je dnes v galerii Uffizi, stála Tizianovi modelem vévodkyně z Urbina.

Italská móda se rychle rozšířila. Vznešené dámy se teď dávaly portrétovat nahé i severně od Alp. V Německu se stal mistrem tohoto nového umění Lucas Cranach starší. Jeho velmi hubené ženské postavy v tanečních postojích se ještě zcela neosvobodily z gotického sevření, ale Cranach se poctivě snažil dodat jim co nejvíce sexu. Jeho nahé dámičky koukají tak smyslně, jako by patřily do nevěstince. Aby jejich nahotu ještě více zdůraznil, nasazuje jim Cranach vlající klobouky s pérím. Francie, která v oblasti erotiky obvykle udávala tón, pokulhávala v této epoše za ostatními zeměmi. Francouzské umění se přidalo ke kultu nahoty poměrně pozdě — například dvojportrétem sester d'Estrées (Louvre), dílem neznámého malíře: Dvě mladé ženy sedí vedle sebe ve vaně, kde jedna sahá druhé na prsní bradavku, což je symbolické gesto, naznačující, že Gabriela očekává od svého královského milence Jindřicha IV. dítě.

Sexuální přitažlivost výtvarného umění se ještě zvětšila, když malíři učinili nahou ženu centrem historky a dali jejímu tělu pohyb. Za téma jim sloužily biblické, mytologické a historické příběhy, z nichž nejoblíbenější

Tizian: Venuše s truhlou

Lucas Cranach st.: Venuše

Pietro Aretino na podobizně od Tiziana

byla „Zuzana v lázni". I zde připadá koruna benátskému umělci: mistrovským dílem tohoto druhu zůstává Tintorettova „Zuzana" ve vídeňském Uměleckohistorickém muzeu, kyprá kráska s bezstarostně roztaženými stehny, která nic neskrývají. Této Zuzaně věříme vše mimo cudnost. Ale ani to nestačilo. Lidé si na nahotu zvykli, žena ukazující vše, co má, už nebudila senzaci. Ztvárnění se vymykal už jen pohlavní akt. I v tomto směru však došlo k pokroku. Diova milostná dobrodružství dávala umělcům příležitost ukázat reakce ženy, výraz její tváře, její postoj v okamžiku nejvyššího sexuálního vytržení. Leda s labutí, Danain zlatý déšť, Ió a mrak — na těchto námětech dokazovali Tizian, Correggio, a dokonce i Michelangelo svou virtuozitu, vnímavost a sexuální fantazii.

Sonety božského Aretina

Lze jít ještě dál a ukázat na obraze muže a ženu v objetí bez mytologického a romantického přívažku, jako přirozený akt? Pokusili se o to tři významní a uznávaní umělci — nikoli ve svobodných Benátkách ani ve Florencii, kde bylo dovoleno mnohé, i když ne všechno, nýbrž v papežském Římě. Malíři Giuliu Romanovi, od něhož tento nápad patrně vyšel, bylo teprve pětadvacet let, ale pro mnohé už platil za Raffaelova nástupce. Byl Raffaelovým oblíbeným žákem, spolupracoval na výzdobě vatikánských loggií a sálů a po Raffaelově smrti (1520) ho vysocí duchovní hodnostáři zahrnovali zakázkami. Do oblasti erotiky se vydal už při výzdobě Villy Lante, ale k tomu, co měl v úmyslu teď, bylo ještě hodně daleko. Nyní chtěl na šestnácti obrazech znázornit různé pozice při souloži. Takové věci kreslili pro své potěšení mladí malíři jistě i dřív, ale skrývali své práce před cizíma očima. Romana toto téma zřejmě dráždilo, protože mu připadalo nové. O Pompejích se tehdy ještě nevědělo a indické a perské obrazy tohoto druhu byly na Západě rovněž neznámé.

Když Giulio Romano vytvořil roku 1524 šestnáct kreseb na tento námět, připadaly mu tak zdařilé, že pověřil nejlepšího římského mědirytce Marca Antonia Raimondiho, aby podle nich vyhotovil rytiny — přirozeně jen pro přátele. Několik tisků se však dostalo na veřejnost [93]. Řím byl za rozkvětu renesance městem, v němž se nic neutajilo. Po několika dnech se celá záležitost donesla do Vatikánu, jakýsi horlivý prelát s ní seznámil papeže. Clemens VII. z rodu Medici byl přítelem umění, ale přesto ho pobouřilo, že se něco takového stalo v Římě, navíc mezi umělci pracujícími i pro Vatikán. Snad ještě ostudnější než obrazy mu připadal titul: „In quanti diversi modi, attitudini e posituri giaccino i disonesti uomoni con le donne" („Kolika

Leda s labutí z dílny Leonarda da Vinci

Tintoretto: Zuzana v lázni (výřez)

různými způsoby, v jakých polohách a pozicích spí nečestní muži s ženami").

Papež chtěl oba umělce pohnat před soud a dát je okamžitě zatknout, ale přimluvil se za ně jeden z jeho rádců, básník a příležitostný diplomat Pietro Aretino. Aretino platil za počestného muže, nedávno sepsal chvalozpěv na papeže a dostal za to penzi. Avšak už po několika týdnech se ukázalo, že Aretino byl do plánu Giulia Romana nejen zasvěcen, ale že ke každé kresbě dokonce napsal velmi výmluvný sonet. Tím se míra dovršila. Papež rozkázal, aby zničili všechny desky a dosažitelné tisky a aby všechny zúčastněné vsadili za mříže. Giulio Romano však mezitím uprchl do Mantovy za pomoci hraběte Baldessara Castigliona, mantovského vyslance na papežském dvoře. Pietro Aretino také práskl do bot a skryl se u papežova příbuzného, kondotiéra Giovanniho de Medici v Miláně. Papežovi bifici dopadli jen toho nejnevinnějšího, rytce Raimondiho, a poslali ho do vězení, odkud ho brzy vysvobodili jeho urození příznivci.

Papežova akce měla nicméně za následek, že Romanovy obrazy beze stopy zmizely a že se rytiny zachovaly jen v jednom exempláři, který prý uchovává pod zámkem římská Biblioteca Corsiniana.[96] / Kresby „Podle Giulia Romana", které se ještě tu a tam vynoří — například v moderním soukromém francouzském vydání[97] / — vznikly ve skutečnosti podle tradice za pomoci Aretinových textů. Aretino, který byl čilejší a méně ustrašený než Giulio Romano, dopravil totiž svůj příspěvek k tomuto dílu do bezpečí a postaral se, aby byl zachován budoucnosti. Jeho „Sonetti lussuriosi" patří k nejslavnějším a nejvzácnějším, ale přesto k nejméně hodnotným výplodům pornografické literatury. Je s podivem, že tak duchaplného a vzdělaného člověka jako Aretina nepodnítily obrazy velkého malíře k ničemu jinému než k těm nejvšednějším obscénnostem. V jeho verších není ani stopy po vtipnosti pompejských „Positiones" ani po poezii „Kámasútry" či později indické „Anangarangy". Aretino podává prostě ke každé kresbě dynamické vysvětlení. Popisuje celý průběh příslušného „způsobu", ale odmyslíme-li si pár mytologických narážek, je to jen plytké hromadění a nepřetržité opakování těch nejvulgárnějších výrazů pro genitálie a pohlavní akt.

V Benátkách, kde si Aretino roku 1527 otevřel literární dílnu — zaměstnával hromadu spolupracovníků — mohla pracovat jeho sexuální fantazie zcela nerušeně, neboť zde ho neomezoval žádný cenzor. Kdo neohrožoval bezpečnost dožecího města, mohl zde psát, tisknout a rozšiřovat, co se mu zachtělo. Už proto se Benátky staly v 16. století střediskem pornografické literatury. Aretino této svobody bohatě využíval. V jeho hlavním díle „Ragionamenti", v němž líčí nevěru manželek, smyslnost jeptišek a výchovu mladého děvčete

v dokonalou kurtizánu, jsou kapitoly, které si svou názorností v ničem nezadají se „Sonety". Ještě obscénnější je jeho „Dialog Magdaleny s Julií", v němž mnohem hrubším způsobem napodobil Lukianovy „Hovory hetér". I tato díla jsou dnes v knihovnách uzavřena ve speciálních trezorech, ale Aretinovy současníky nijak nepohoršovala. Autorovi propůjčili již za jeho života přídomek „il divino", božský.

Pravda, Pietro Aretino nevděčil za svou slávu jen této části své tvorby. Vyznal se ve všech žánrech a dodal, co se od něho žádalo — za předpokladu, že zákazník dobře zaplatil. Napsal i knihy přímo překypující zbožností, jako třeba třísvazkové dílo „Humanità di Cristo". Papež Julius III. mu prominul jeho hříchy a políbil ho na čelo. Nakonec se básník „Sonetů" div nestal kardinálem! Francouzský král František I. a císař Karel V. využívali jeho obratnosti při intrikování a zprostředkování. Jeho přáteli byli Tizian a Michelangelo, jemuž později vpadl do zad. Všude, kde se hovořilo o otázkách estetiky a morálky, ozýval se Aretinův hlas. Přesto však platil především za básníka sexu, a protože renesance s oblibou připisovala slavným mužům takovou příčinu smrti, jež odpovídala jejich životu, vymysleli příznačnou anekdotu i pro Aretina: Dobří přátelé prý mu vyprávěli peprnou historku o jeho sestrách, které vedly v Benátkách galantní život. Pětašedesátiletý Aretino prý se této historce tak smál, že spadl ze židle a na místě zemřel.

Příroda a konvence

I když byly Aretinova špinavá poezie i dobrodružná kariéra charakteristické pro jeho dobu, byly přece jen extrémním případem. Všeobecnější a trvalejší zájem si zaslouží jeho sexuální filosofie. Podstatu svých názorů vyložil Aretino v dopise, jímž se snažil ospravedlnit své „Sonetti lussuriosi": „Tak jako ve staré i nové době nacházeli básníci a sochaři duševní zábavu v tom, že sepisovali či vytesávali nemravná díla — například v paláci Chigi můžeme vidět mramorového satyra, který se snaží znásilnit chlapce — tak jsem k oněm ‚Způsobům' sepsal sonety smyslné povahy, jež jsou otištěny pod rytinami a jež vám všem pokrytcům navzdory věnuji. Čert vezmi ty přízemní názory a takzvané dobré mravy, které našim očím zakazují vidět právě to, co jim působí největší potěšení! Co je špatného na tom, když vidíme, jak muž leze na ženu? Mají snad mít zvířata větší svobodu než lidé? Jsem toho názoru, že bychom měli kopii nástroje, který nám matka příroda dala k udržení vlastního rodu, nosit jako přívěsek na řetízku kolem krku a jako sponku na baretu."

Giulio Romano: Milostný pár

Kresba G. Romana

Tyto názory opravdu sdílelo za renesance mnoho lidí, i když by se bývali jen nemnozí odvážili formulovat je tak otevřeně. „Humana non sunt turpia" — Nic lidského není ostudné. Tato stará římská zásada, tak dlouho potlačovaná, vstoupila opět v platnost a k užitku lidstva pronikala především do vědy. Středověká medicína vcelku nerozvinula velké objevy Arabů — přesněji arabsky píšících perských a židovských lékařů — protože se lékaři ostýchali podrobně si tělo prohlédnout a studovat jeho anatomii. To nebylo možné bez pitvy. Církev však pitvání mrtvol zakazovala. I za tak svobodomyslného papeže, jakým byl Lev X., syn Lorenza de Medici, zakázali roku 1515 v Římě Leonardovi da Vinci provádět v nemocnicích pitvy.

Na universitě v Padově, která tehdy spadala pod Benátky, a již proto byla protiřímská, měli pro tento požadavek větší pozorumění, a tak se Padova stala kolébkou moderní anatomie. Jejím zakladatelem byl mladý bruselský učenec Andreas Vesalius, pro něhož v Padově zřídili katedru, když mu bylo třiadvacet let. O šest let později mohl Vesalius předložit světu nevídané dílo: velký anatomický atlas, v němž byly všechny části lidského těla nakresleny a popsány tak přesně jako nikdy předtím.[88] Na titulním listě tohoto epochálního díla je vidět Vesalia, jak pitvá ženské tělo. O generaci dřív by to všichni považovali za nejhorší kacířství. Nyní se však sklonili před novými poznatky i odpůrci pitvy. Vesaliova anatomie umožnila zásadní převrat v chi-

rurgii. I v této oblasti vykonala tedy renesance průkopnický čin. Lékaři začali již tehdy plastickými zákroky napravovat a zkrášlovat chorobami znetvořené údy a tváře, zejména nosy.

To všechno se týkalo těla. O duševno se v renesanci zajímali méně, a ani nemnozí významní psychologové jako Padovánec Pomponazzi nepřispěli k sexuální psychologii téměř ničím. Duševno zůstávalo věcí básníků a spisovatelů, kteří však také neřekli o duševních vztazích mezi mužem a ženou nic, co bychom nenašli už ve středověké literatuře. Sexuální život zaujímal v renesanční literatuře, zejména italské a francouzské, přední místo. Šlo v podstatě stále o tutéž problematiku: zákon a konvence brání náklonnosti dvou lidí, což vede ke komplikacím, komediím a tragédiím, ale nakonec se vždy ukáže, že sexuální pud je silnější. Konflikty nekončily tak často tragicky jako ve středověku, renesanční autoři dávali přednost veselejšímu vyznění. Nechyběly však ani skutečné tragédie, třeba příběh o Romeovi a Julii, který pochází ze středověku, ale těšil se zvláštní oblibě od té doby, co ho Luigi da Porto roku 1524, dvě generace před Shakespearem, zpracoval v dojemnou novelu.

Stále se vracejí dvě hlavní témata: vdaná žena, která podvádí svého muže, a mladé děvče, které se přes zákaz rodičů tajně schází se svým milencem a často mu již před svatbou obětuje své panenství. Zúčastnění to nepovažují za příliš velkou oběť, v čemž můžeme spatřovat rozdíl proti středověkým názorům. Avšak skutečnost, že se tato situace vyskytuje v novelách i na jevišti tak často, dokazuje spíše, že měšťáctvo vyžadovalo, aby dívky zůstaly pannami až do svatební noci.

Mužům bylo přirozeně před manželstvím i po sňatku dovoleno vše, jen si ženatí muži museli dát občas líbit, že je manželka zmlátila či jinak potrestala. Ale ani na tom nebylo nic nového. V pozdně středověké lidové literatuře, zejména v německých masopustních fraškách, patří tělesné potrestání nevěrného manžela rukou vlastní ženy k obvyklým scénám. Za renesance se tento výstup po vzoru starořímské komedie ještě rozrostl. Rezolutní starý manželský drak byl pro muže jakýmsi pozemským soudem. Tyto scény se však vždy pohybovaly v rovině komična. Bylo vyloučené, aby se žena rozešla s mužem proto, že je jí nevěrný. Byla-li mladá, mohla se mu pomstít tím, že ho podváděla také; byla-li na to příliš stará, zbývala jí jen metla a koště, jimiž svého manžela vítala, když se vracel domů z milostných záletů.

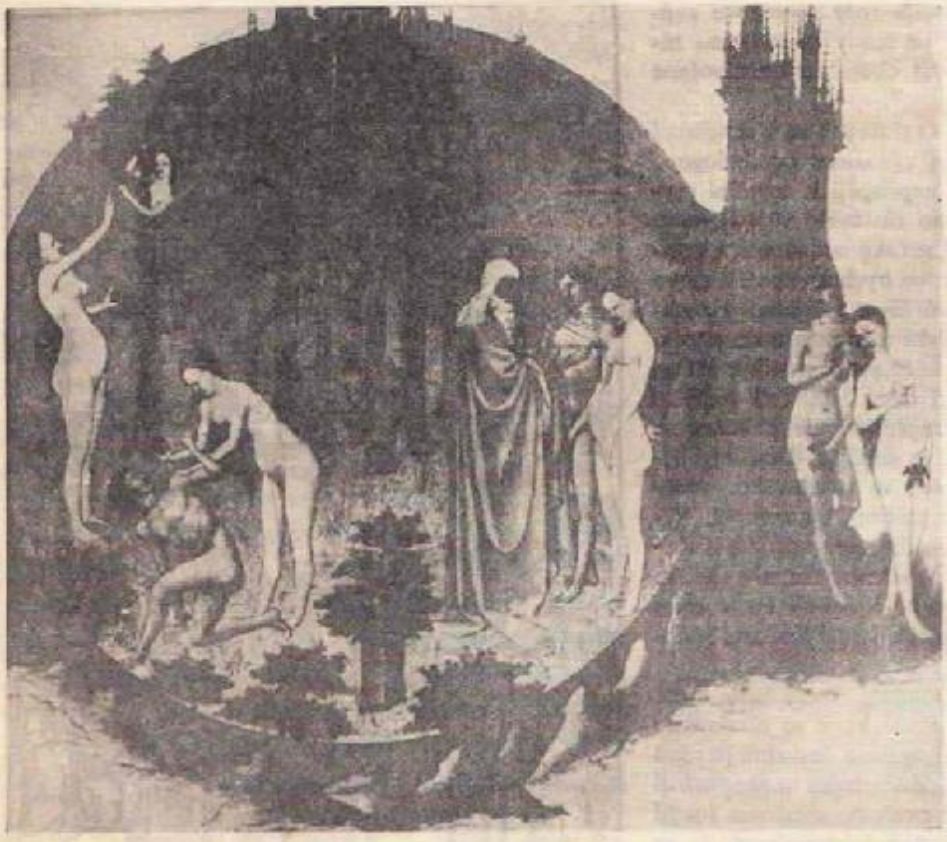
Mužova potence

Vcelku byla renesance obdobím mužů. Mužnost se již neprojevovala hrdinskými činy jako za časů rytířů a minnesängerů, ale sexuální schopností, potencí. Zdůrazňování této kvality je snad nejnápadnějším znakem erotické renesanční literatury. Ženy jako by byly nenasytné a muži, kteří je nedokázali uspokojit, byli komickými postavami. Už to, že se potence považovala za pravou míru mužnosti, hovořilo ve prospěch mladých. Mladí měli vždycky pravdu, protože byli silnější v posteli, přičemž renesanční básníci neopomíjeli přesné a velkomyslné údaje o počtu milostných objetí. Manželovi přisuzovali nejvýše tři za noc, avšak milenci, kteří manželům nasazovali parohy, to dotáhli až na sedm a víc. Žena přijímala mnohdy jednoho za druhým bez sebemenší únavy. Byla i po té nejbouřlivější noci svěží jako rybička a nakloněná novým dobrodružstvím.

Bakchanálie. Kresba benátského renesančního malíře

Aby u tak náročných žen obstáli, sahali muži nezřídka po drogách a jiných prostředcích, jež měly zvýšit jejich potenci. Kolem této otázky se točí nejslavnější komedie italské renesance, Machiavelliho „Mandragora". Ale i v mnoha jiných divadelních hrách a novelách hraje významnou roli porada s lékařem či dobrým sousedem o zázračných bylinkách, zaříkadlech a podobných receptech. Aby zvýšili komičnost situace, oženili obvykle autoři starého muže s mnohem mladší ženou a manžel pak nevěděl, jak uspokojit její přání. Není třeba říkat, že žádný z oněch umělých prostředků nevedl k cíli, jediným východiskem pro ženu byl vždy mladý nápadník.

Hodinky vévody z Berry — detail

Jako v jiných epochách musíme se i zde zeptat: jak dalece odráží literatura dobu, v níž vznikla, jak dalece pracuje s tradičními výdobytky starších období a cizích oblastí, jak dalece ovlivnila sama životní styl a jak dalece tím předjala mravy budoucnosti? Když kolem poloviny 14. století Boccaccio založil novodobou literaturu zcela věnovanou sexuálnímu pudu, bylo v ní ještě mnoho středověkého a exotického. Boccacciova žhavá láska k „Fiammettě", nemanželské dceři neapolského krále Roberta, nelišila se příliš od milostného vztahu rytíře k jeho dámě. Vše nové — mimo formu a jazykovou dokonalost — bylo z valné části vyčteno a importováno.

Boccaccio je Marco Polo erotiky. Nikoli proto, že měl za sebou dlouhé cestování, než našel štěstí na neapolském dvoře — narodil se jako nemanželský syn florentského obchodníka. Jeho milostné moudrosti pocházejí z Východu, nikoli ze Západu. Většina vtipných anekdot, které k sobě orientálním způsobem přiřadil v „Dekameronu", pochází z arabskoindické literární oblasti. Některá témata nacházíme už v provensálském básnictví, jiná převzal Boccaccio přímo ze starověku. Dokonce i tam, kde měl dost příležitostí pro vlastní pozorování, dal přednost osvědčeným vzorům: jeho popis moru z roku 1348, který tvoří vnější rámec „Dekameronu", opírá se o Thukydida a Lucretia. Totéž platí i pro erotiku. Později se Boccaccio od těchto vzorů zvolna osvobozoval a vplétal do exotických a antických milostných příběhů či do samostatných novel („Caccia di Diana" či „Ninfale Fiesolano") to, s čím se setkával v domech bohatých florentských občanů a v neapolské dvorní společnosti.

Od 18. století [99]/ se Boccacciem zabývají filologové a pečlivě zkoumají, z jaké doby a z jakého kraje pochází každý jednotlivý příběh. Renesančním lidem na takových malichernostech nezáleželo. Byli syntetiky, nikoli analytiky. Nijak Boccacciovi nezazlívali, že podle něho byl v Tróji už za časů krále Priama biskup. Boccaccio byl pro ně pojem. Láska byla asi ve všech dobách taková, jak ji líčil. Z mnoha dobrodružství a postav, které svým současníkům ukázal, vznikl celkový obraz, filosofie: rozhodující není velká, individuální láska muže k jedné určité ženě, nýbrž náklonnost jednoho pohlaví k druhému. Monogamie je sebeklam, trvající jen tak dlouho, dokud muži či ženě nepřijde do cesty jiný partner, který je bude přitahovat ještě víc. Tak to zařídila příroda, a kdo se jí vzpírá, je blázen. Boccaccio formuloval tento přírodní zákon už dvě století před Aretinem: „Příroda nevytvořila nic nadarmo a dala nám i tyto ušlechtilé části těla, abychom jich používali a nenechávali je ležet ladem."

Nelegitimní děti

Naturalismus, ovládající sexuální morálku renesance, lze do určité míry vysvětlit i tím, že toto období bylo zejména v Itálii obdobím masového umírání. Znovu a

znovu napadaly zemi strašlivé epidemie a kosily obyvatelstvo. K tomu přistupovalo zabíjení za válek, jež daleko předčilo následky II. světové války. Obyvatelstvo Říma, jež čítalo za vlády papeže Lva X. kolem 90 000 lidí, smrsklo se po vyplundrování města lancknechty Karla V. (1527) na 30 000. Až o padesát let později se znovu rozrostlo na 45 000. Kdyby lidé tehdy neměli tolik dětí, byla by se Itálie vylidnila.

Proto nezáleželo příliš na tom, zda jsou děti manželské či nemanželské. Snad všichni urození ženatí muži měli nemanželské děti. Většina slavných mužů, o nichž jsme se zmínili v této kapitole — Giorgione, Aretino, Leonardo da Vinci, Boccaccio — se narodili z nemanželského styku, a to jsme je nevybírali z tohoto hlediska. Libovolný výběr jiných slavných malířů a básníků by vedl k témuž výsledku. Je možné, že mezi nemanželskými dětmi bylo zvlášť mnoho géniů a velkých talentů. Protože neměli nárok na dědictví, vykonávali často svobodná povolání a museli o svou kariéru bojovat energičtěji, přestože se o ně otcové či jiní příbuzní zpravidla starali. Ani ve výchově se nedělaly příliš velké rozdíly podle legitimity narození. Nikdo nebyl vyloučen ze společnosti, a dokonce ani od knížecích dvorů jen proto, že jeho rodiče nebyli pravoplatně oddáni anebo že ho po narození nelegitimovali. Být nemanželským dítětem se nepovažovalo za sociální potupu.

V knížecích rodinách se nemanželské děti vyskytovaly ještě častěji než mezi prostými občany, ale ani tam neplatily společenské předsudky vůči nelegitimitě původu. Potupné slovo „bastard" téměř zaniklo. „Přirození" synové a dcery knížat patřili ke dvoru jako princové a princezny. Těžkosti se někdy vyskytly, až když se přiblížil den svatby. Nelegitimní děti dostávaly také velká věna a bohaté statky, ale byly vyloučeny z dědického následnictví, což vedlo k tomu, že se velmi často ženily a vdávaly mezi sebou. Tak vznikla jakási zvláštní šlechtická třída nelegitimních knížecích potomků; v ní panovala hierarchie a platily tituly tak jako mezi manželským dětmi. Nelegitimní syn jednoho vévody se obvykle oženil s nelegitimní dcerou jiného vévody; jestliže si vzal za ženu nemanželskou dceru nižšího šlechtice, byla to mesaliance. Svatby nelegitimních dětí se konaly rovněž za přítomnosti celé rodiny a se vší slávou. Jednou z nejskvělejších slavností renesance měla být svatba třináctiletého syna papeže Pavla III. s nemanželskou dcerou císaře Karla V.; ze svatby sešlo v posledním okamžiku nikoli pro nelegitimitu původu, nýbrž proto, že nevěsta odmítla říci před oltářem ano pro příliš nápadný kretenismus mladého ženicha.

Rozdíly mezi legitimními a nelegitimními dětmi se stíraly i tím, že o přírůstek obyvatelstva pečovali i nejvyšší duchovní hodnostáři. Nejčileji a nejotevřeněji si přitom počínal papež Alexandr VI. z rodu Borgiů. Když se ještě jmenoval Rodrigo Lanzol a byl arcibiskupem ve Valencii, měl poměr s římskou šlechtičnou Rosou Vanozzou dei Cattanei, která dala život pěti dětem. Není známo, zda pocházely všechny od Rodriga, ale budoucí papež byl „galantuomo", uznal je za své děti a chtěl z nich udělat knížata a kněžny. Dceru Lucrezii

Hans van Aachen: Jupiter a Antiope

zasnoubil, když jí bylo dvanáct let, se španělským grandem. O rok později toto zasnoubení zrušil, aby se Lucrezia mohla vdát za člena vládnoucí milánské rodiny Sforzů. Toto manželství bylo rozvedeno pro mužovu impotenci, ale krátce nato porodila Lucrezia dítě. Podobné události nikoho nepřekvapovaly a nikdo by asi po otcovství nepátral, kdyby je Alexandr VI. překvapivě nevysvětlil sám. Ve dvou papežských bulách prohlásil za otce nejprve sebe, potom svého syna Cesara.

Velmi obletovaná Lucrezia se osvobodila z příliš těsných rodinných pout tím, že se znovu vdala za vévodu z Besaglie, nemanželského syna neapolského krále, avšak Cesare Borgia, dosud zamilovaný do své krásné sestry, švagra vlastníma rukama uškrtil. Ve dvaadvaceti letech potkalo Lucrezii konečně trvalé manželské štěstí po boku vévody z Ferrary. Od té doby je o ní slyšet jen to nejlepší: byla svému muži věrnou a laskavou manželkou, podporovala umění a věnovala se dobročinným akcím. V devětatřiceti letech zemřela časnou, ale pokojnou smrtí.

Svými manželskými a mimomanželskými sexuálními styky — v neposlední řadě veřejným potvrzením dvojnásobného incestu — získala si Lucrezia Borgia pověst, kterou si vlastně nezasloužila. Byla to zřejmě poměrně pasivní žena, která se podřizovala vůli svého otce a bratra, a tím se dostávala do situací, které vůbec

Leták s astrologickým vysvětlením syfilidy. Připisován Dürerovi

neodpovídaly jejímu charakteru. Její proslulost má však ještě jeden důvod. V italské renesanci se vyskytlo velmi málo žen, které by nějakým způsobem vynikly. Neznáme z té doby ani významné panovnice či heroiny, ani zajímavé kurtizány, nemluvě o proslulých umělkyních či básnířkách.

Zejména tato skutečnost je velmi zvláštní, neboť ženy od florentského, ferrarského či mantovského dvora měly neomezené možnosti rozvíjet a předvádět svůj talent. I když pominuly dětinské a pokrytecké výstřelky středověkého kultu ženy, rozhodně se muži nestali jejich nepřáteli, naopak ženy byly i nadále středem jejich zájmu a ve vyšších vrstvách se jim dostalo takové svobody jako nikdy předtím. Dámy z vysoké šlechty a z bohatých měšťanských rodin měly přístup do akademií, měly nejlepší učitele, mohly se věnovat filosofii, matematice, přírodním vědám, mohly malovat, komponovat, psát, co chtěly. Avšak výsledky této nezvyklé svobody byly velmi skrovné. V době, která dala světu tolik géniů jako žádná jiná, nenajdeme mezi duchovními a uměleckými velikány ani jedno ženské jméno. Ženám zůstala skromná role „múzy", kterou básníci zbožňovali. Když zasáhly do umělcova života hlouběji jako Raffaelova milenka Fornarina, spíš muže brzdily, než aby mu v jeho práci pomáhaly. Třeba to byl i jeden z podstatných důvodů, že ti největší velikáni šli sexuálně vlastní cestou, že Michelangelo navazoval přátelství s mladými muži, že Leonardo da Vinci vedl asexuální život. Pokud se ženy chtěly v umění a vědě postavit mužům po bok jako rovnoprávné konkurentky, byla renesance jejich prvním těžkým fiaskem.

Nová nákaza: syfilis

Nejzávažnější událostí v sexuálním životě renesance byl nenadálý výskyt syfilidy. V prosinci roku 1494, jedenadvacet měsíců po návratu Kryštofa Kolumba a jeho námořníků z první plavby do Ameriky, vypukla v Neapoli nová nemoc. Projevovala se tím, že se na vnějších genitáliích vytvořil nádor, který nebolel a zase zmizel. Brzy nato však dostali nemocní vyrážku, objevila se bolavá místa v ústech a potom hluboké hnisavé vředy na nohou a jiných částech těla. Protože byly symptomy této nemoci pozorovány a popsány nejprve u vojáků francouzské armády, která tehdy obléhala Neapol, říkalo se této chorobě „morbus gallicus", francouzská nemoc. Lékařům však bylo zanedlouho jasné, že nemoc nemohla přijít z Francie, kde se nikdy předtím nevyskytla, nýbrž že byla do Itálie zavlečena patrně přes Španělsko z nově objevených zemí na druhé straně oceánu. Neapol patřila do španělské mocenské oblasti a měla se Španělskem velmi čilý styk. Je také možné, že sem novou nemoc zanesla posádka první Kolumbovy výpravy přímo ze Západní Indie.

Skutečné souvislosti nebylo možno zjistit, neboť Kolumbus a jeho průvodci se už plavili do Nového světa podruhé. Až o několik let později oznámil špa-

Bartolomeo Veneziano: Benátčanka

Raffael: Fornarina

nělský lékař Rodrigo Diaz de l'Isla bližší údaje: nemoc prý se vyskytla poprvé u vrchního plavčíka Pinzona na zpáteční cestě z Hispanioly, jak tehdy nazývali Kolumbem objevený ostrov Haiti. Tuto verzi potvrdil jiný Španěl, spisovatel Oviedo, který se stal později guvernérem Západní Indie; dodal, že to ví přímo od Kolumba, s nímž byl ve styku již roku 1493 v Barceloně.[100]/ To byla závažná svědectví. Existovaly však také protiargumenty, poukazující na to, že tato nakažlivá choroba existovala v Evropě už předtím a že ji Kolumbovo mužstvo zavleklo do Ameriky. Spor o původ syfilidy zůstal jednou z nerozřešených záhad dějin sexuality. Na začátku 20. století se vynikající specialisté znovu pokoušeli přijít na stopu pravdě, ale ani oni nedospěli k jednoznačnému výsledku; jedni zastávali americký původ této nemoci[101]/, druzí trvali na tom, že je dědičným hříchem Starého světa.[102]/

Jisté bylo jen tolik, že tato nemoc, i kdyby se vyskytovala v Evropě už dřív, vypukla ve středomořských zemích koncem 15. století s prudkostí, typickou pro nové nakažlivé choroby, a rychle pronikla i na druhou stranu Alp. Nedělala rozdíl mezi přítelem a nepřítelem. Prostitutky a holky v přístavních krčmách, které touto nemocí včera obdařily francouzské vojáky, daly ji dnes na cestu i německým lancknechtům. Zprvu to byla vojenská nemoc, ale brzy nakazila i civilní obyvatelstvo a rozšířila se tak katastrofálně, že se úřady cítily povinny zvonit na poplach. Už 7. srpna 1495 vydal císař Maximilián provolání, v němž se zmínil o „zlé nákaze", nové nemoci, o níž dříve nikdo neslyšel a na niž se z dřívějška nikdo nepamatuje.

Zbožný císař se domníval, že nová choroba není na rozdíl od dřívějších epidemií, které postihovaly jeho země, následkem hladu a zemětřesení, ale že byla na zem seslána jako trest za bezbožnost. A opravdu, kdo se vyhýbal místům, kde prováděl své rejdy ďábel sexu, mohl se onemocnění s velkou pravděpodobností vyhnout. Docela bezpečné však nebylo ani to, neboť při nedostatku hygieny a zkušenosti napadala syfilida i zcela nevinné dívky, a dokonce i děti. Císařova výzva sice nepřispěla ke změně mravů, ale jejím kladným následkem bylo, že se touto novou nákazou začali důkladněji zabývat i lékaři. Na obou stranách Alp vznikla rozsáhlá literatura. Jen z let 1495—1498 je dodnes známo deset spisů.[103]/ Nejdůkladnější pojednání pochází od španělského lékaře Caspara Torrely, který byl osobním lékařem Alexandra VI. ve Vatikáně a měl tam příležitost pozorovat 17 případů jen za září a říjen roku 1497.[104]/ Podle svědectví papežského ceremoniáře Parida de Grasiho trpěl touto nemocí i pozdější papež Julius II.

Označení „morbus gallicus" ztrácelo tedy stále více smysl; stejně dobře by bývalo možno nazývat nákazu římskou nemocí. Avšak lékaři oné doby milovali a znali antiku. Pátrali v klasických spisech, a našli dokonce záchytné body pro domněnku, že tuto nemoc znal již Hippokrates. Jeden z nejgeniálnějších renesančních učenců, veronský lékař Girolamo Fracastoro, přišel na

myšlenku sloučit „americkou" a „antickou" tezi velmi poetickým způsobem tak, že původ choroby umístil do Ameriky, ale vpletl do příběhu řecké bohy a postavy z antické mytologie. V lékařské naučné básni „Syphilides, sive morbi gallici libri tres", vydané roku 1530 ve Veroně, vypráví, jak na ostrově Haiti vypuklo strašlivé sucho, a jak se proto pastýř Siphylus vzbouřil proti bohu Slunce. Bůh však potrestal rouhače tím, že seslal na zem novou nakažlivou nemoc, syfilidu, a pastýř byl první, kdo ji dostal. Jeho jméno odvodil autor zřejmě od Niobina syna Sipyla, kterého podle řeckořímské pověsti potrestal Apollo za provinění jeho matky.[105] V jednom vydání Ovidia bylo jeho jméno napsáno s „h" — Siphylus — z čehož Fracastoro odvodil název, brzy přijatý všemi lékaři.

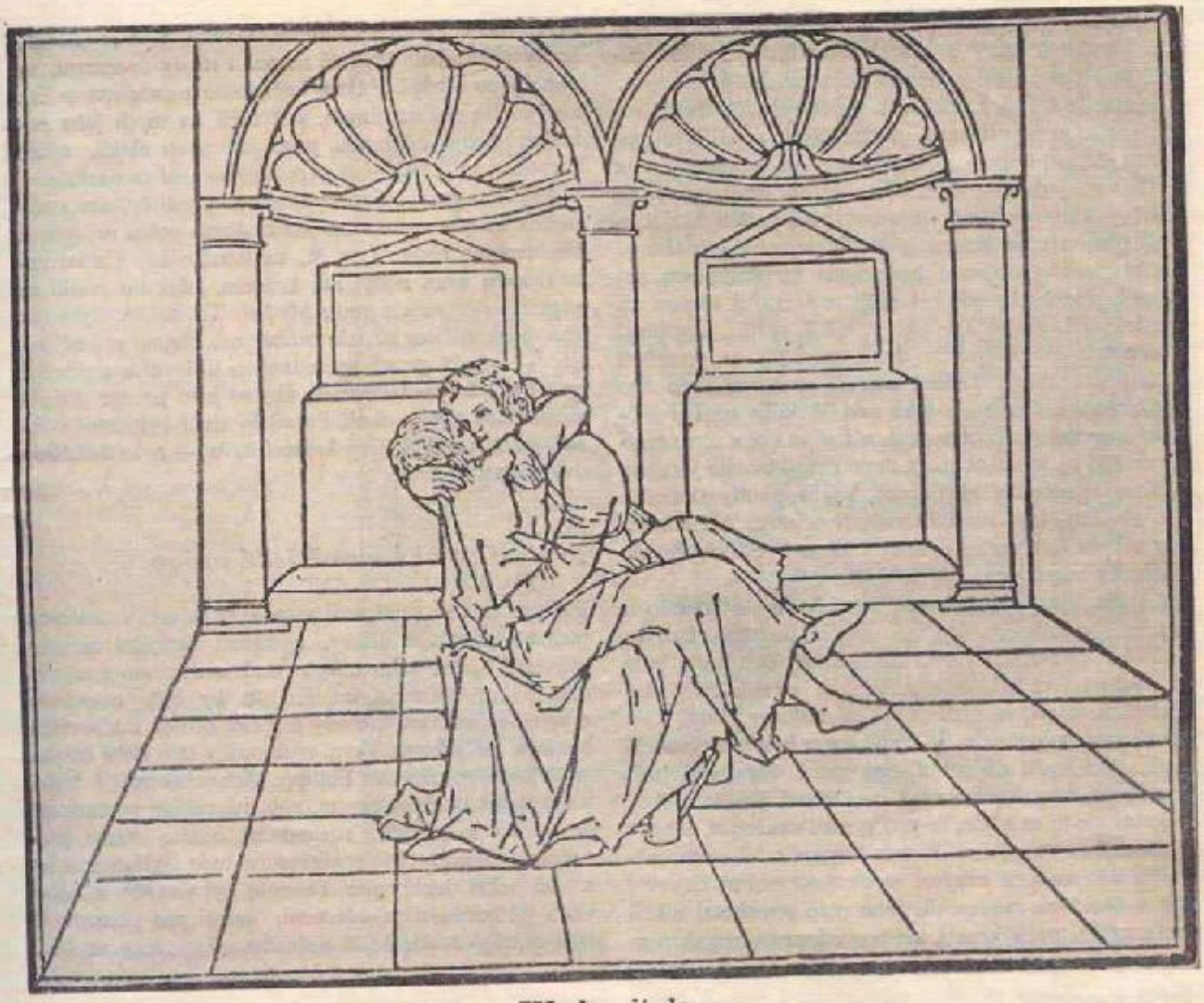
Jen ve Francii se nechtěli smířit s tím, že se Niobinu synovi dostalo tak pochybné pocty. Francouzi nikdy neuznali název „morbus gallicus", který je neprávem podezíral, že tuto nákazu dostal svět od nich. Nazývali ji po místě, kde jí sami poprvé onemocněli, „mal de Naples", neapolská nemoc, nebo prostě „vérole", neštovice. Ještě u Voltaira si o tom můžeme přečíst tyto vtipné verše:

Když začli zvát Francouzíci
Itálii druhou vlastí,
Janov, Neapol své slasti
zmnožily jim o příjici.
Pak jim ale dali vale
v Janově i Neapoli.
Příjice je ovšem stále
na památku notně bolí.

Francouzský lékař Jacques de Béthencourt se však domníval, že by bylo správné pojmenovat tuto chorobu po příčině — že by jí tedy příslušel název „morbus venerus", nemoc Venušina, nemoc bohyně lásky. I tento název se ujal. Označení „venerické nemoci" se stalo synonymem pro choroby získané při pohlavním styku, uplynula však ještě dlouhá doba, než lékaři zjistili, že těchto chorob je víc, a začali název používat v množném čísle.

Renesanční lékaři se bezesporu velmi zasloužili o prozkoumání syfilidy, o její diagnózu i léčení. Již několik desetiletí po jejím objevení zavedl italský lékař Giovanni de Vigo léčbu rtutí, která zůstala po čtyři sta let nejúčinnějším léčebným prostředkem. Lékaři se bohužel brzy dopustili osudného omylu — usoudili, že existuje jen jedna venerická nemoc a že ta druhá, kapavka, známá už od starověku, je jen symptomem či prvotním stadiem syfilidy.

Zmatek, o který se zasloužil lékař Antonius Musa Brasavolus, lze vysvětlit tím, že mnoho lidí mělo současně kapavku i syfilidu anebo že se mnozí pacienti, kteří měli kapavku již dříve, nyní nakazili i syfilidou. Přesto však to byla jedna z nejméně odpustitelných a nejhrubších chyb, jakých se kdy medicína dopustila. Lékaři přestali používat léčebných metod, zčásti velmi účinných, které proti kapavce objevili zejména arabští lékaři. Jakmile se vyskytlo podezření na kapavku, předepsali lékaři pacientovi rtuťovou kúru v domnění, že jde o příznak syfilidy. Rtuť a mastičkáři patřili nerozlučně k sobě. Nespočet lidí onemocnělo po špatném léčení jinými těžkými chorobami, a své nemoci se nezbavili. O nesmírném rozšíření kapavky po celé Evropě se v neposlední řadě zasloužil tento omyl, který lékařská věda definitivně sprovodila ze světa až v druhé polovině 19. století, kdy byl pod mikroskopem objeven gonokok, původce kapavky.

IX. kapitola

REFORMA MRAVŮ

Renesance byla jednou z oněch velkých revolucí, které proběhly beze změny zákonů. Řím se snažil zabránit všemu, co vypadalo jako odklon od tradice, avšak změny byly přesto příliš nápadné. Mezi zákony a skutečností vznikla propast, kterou bylo třeba nějak překlenout — buď změnou zákonů, či mravů, či nejlépe obojího. Hnutí, které o to usilovalo, nazýváme reformací. Protože reformátoři nenašli v Římě sluchu, vytvořili si nové zákony sami a zřekli se papeže. Nato se kurie zatvrdila, neboť od této chvíle působila každá reforma zákonů jako kapitulace před rebely. A tak zbývala kurii jen jediná cesta: upevnit a znovu zavést staré kanonické právo. Tuto reakci nazýváme protireformací.

V obou hnutích hrají sexuální problémy významnou roli. Šlo zejména o dvě staré sporné otázky, které se úporně vracely od počátků křesťanské církve: o celibát kněží a o nerozlučitelnost manželství. Na pořad dne se však dostaly i jiné otázky. Nikoli posledním problémem bylo, zda smí církev vydělávat na nemorálnosti? Řím byl neobyčejně velkorysý i v tomto směru. Na financování stavby baziliky sv. Petra zavedla kurie po starém vzoru zvláštní daň pro kurtizány. Tato daň vynesla papežské pokladně dvacet tisíc dukátů, což byl na onu dobu obrovský obnos — čtyřikrát tolik, kolik očekával Lev X. za prodej odpustků v Německu. Kdyby bývali mohli vyždímat z kurtizán ještě o něco více, bylo by prodávání odpustků docela zbytečné.

I obchod s odpustky byl pro mnohé jen cestou, jak se vykoupit z trestu hrozícího za sexuální hříchy. Když věřící hodil peníz do měšce na milodary, mohl se

s klidným svědomím odebrat do nejbližšího nevěstince. Cizoložníkovi, který prokázal svou lítost tím, že přispěl na římské stavby, očistec nehrozil.

Peníze hříšníků, které kurie vydělávala těmito způsoby, popuzovaly přirozeně muže, kteří se slibem zavázali žít v čistotě a chudobě. Augustinián Martin Luther byl jedním z těch, kdo svůj slib brali vážně. Za náštěvy Říma viděl na vlastní oči, jak preláti hýří. Celibát platil zřejmě jen pro nižší duchovní a pro řádové bratry, vysocí církevní hodnostáři ho dodržovat nemuseli. Ne že by všichni měli metresy či chodili za kurtizánami. Avšak ty, kteří tak žili, nikdo nepokáral a nepotrestal. Existovala dvojí morálka ve prospěch úzké horní vrstvy. Luther nechtěl proniknout do této společnosti a chovat se jako ona. Ačkoliv už byl řádným universitním profesorem, zůstal ve svém nitru mnichem. Byl by býval ochoten dodržovat i nadále všechny příkazy a sexuální abstinenci, kdyby platily skutečně pro všechny, kdo zasvětili svůj život víře. Ale tak tomu nebylo. Měřilo se dvojím loktem a to pobuřovalo Lutherův smysl pro spravedlnost.

Jestliže byl pohlavní styk neslučitelný s kněžským úřadem, vyžadovala logika, aby se tomuto předpisu podrobili především vysocí hodnostáři. Tak tomu bylo ve východní církvi, kde rozlišovali mezi nižšími duchovními, kteří se směli ženit, a biskupy, jimž bylo manželství zapovězeno. V Římě tomu bylo právě obráceně: čím vyšší duchovní, tím méně dodržovali přikázání celibátu — uznávali manželství jen formálně. V jedné chvíli se zdálo, že pro vysoké duchovní nebude platit ani tento zákaz. Papež Alexandr VI., otec několika dětí, se totiž zabýval myšlenkou změnit církevní stát v dědičnou monarchii. Jeho plán ztroskotal nikoli pro morální pochybnosti, ale pro odpor bohatých římských rodin, Orsinů, Colonnů, Savelliů, kteří se obávali, že by pak jejich členové nemohli nikdy dosednout na papežskou stolici. Zákaz kněžského manželství se tak stal něčím docela jiným, než měli na mysli jeho původci: nebyl ochranou proti hříšnému chtíči, nýbrž prostředkem k zajištění papežské volební monarchie.

Ani toto preventivní opatření nezabránilo, aby svatá stolice nebyla vyhrazena jen malému počtu nejvyšších šlechtických rodin. Lev X., za jehož vlády Luther zahájil svou akci, nebyl ani knězem, když ho zvolili za papeže. Byl však z rodu Medici. To stačilo. Bylo mu teprve osmatřicet let, ale celibát mu zřejmě nečinil potíže — mladý papež se zajímal o duševní a umělecké požitky. Nevyžadoval však, aby se jeho povaze přizpůsobili muži z jeho okolí. Papežský dvůr byl stejně světský jako kterýkoli jiný knížecí dvůr — a ke každému dvoru patřily ženy.

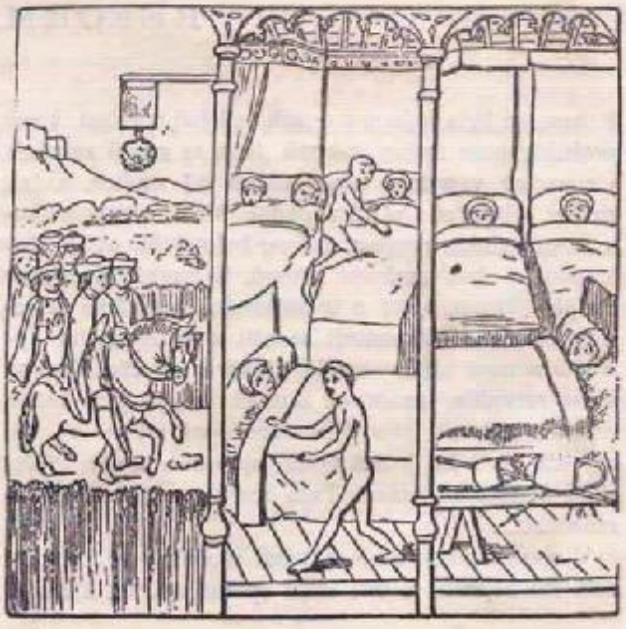
Protestantské manželské právo

Reformátoři se shodovali v tom, že celibát v současné podobě ohrožuje církev, a žádali sexuální zrovnoprávnění kněží; toho nebylo možno dosáhnout celibátem, nýbrž manželstvím. Jen to by bylo odstranilo z nejvyšších vrstev metresy a z řad nižších duchovních nenávist vůči Římu. První nadhodil v této době otázku kněžských manželství Philipp Melanchthon.[206] Nešel příliš daleko. Žádal pouze, aby byl celibát prozatímně odstraněn a konečné rozhodnutí o této otázce přenecháno koncilu. Melanchthonovi bylo čtyřiadvacet let a sám nebyl duchovním. Přestože byl ve svém mladém věku již uznávaným učencem, neměl pro posuzování této otázky dostatečnou autoritu. Brzy nato se však

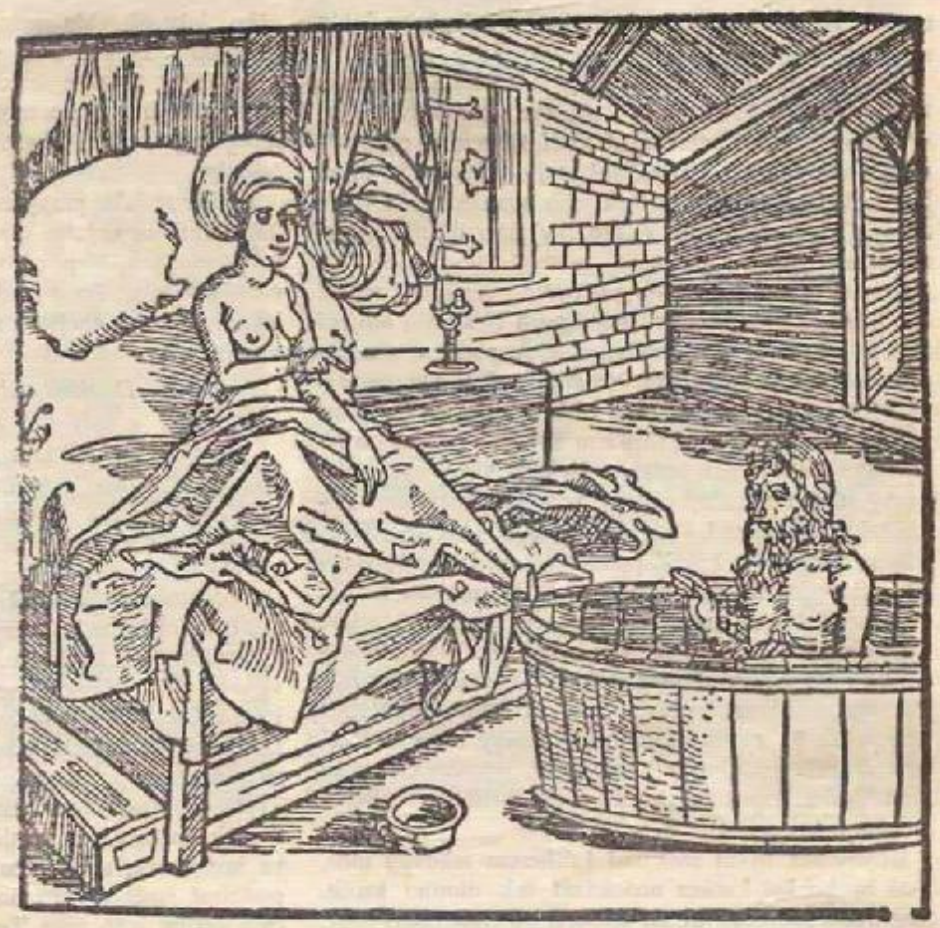
Sedlák v nevěstinci

Ložnice v nevěstinci

M. Furter: Zamilovaný poustevník v lázni

ozval závažnější hlas. Ulrich Zwingli, kněz z curyšského Münsteru, žádal bezvýhradné zrušení celibátu. Zwingli byl také první reformátor z řad kněží, který ze svého požadavku vyvodil důsledky. V dubnu 1524 se ve svých čtyřiceti letech oženil s Annou Meyerovou, rozenou Reinhardovou, vdovou po soudci. Něčeho takového se v římské církvi neodvážil žádný kněz po půl tisíciletí.

O rok později následoval Zwingliho příkladu Luther. Jeho kacířství bylo ještě zjevnější. Tento Římem exkomunikovaný mnich se oženil s jeptiškou Kateřinou von Bora, která utekla z kláštera s osmi dalšími sestrami, když si přečetla Lutherovy spisy. Po velkých obtížích našla přístřeší v Lutherově městě Wittenbergu. Byla krásná, mladá a inteligentní a hluboce oddaná novému učení a jeho zakladateli. Lutherovi bylo dvacátyřicet let, když se rozhodl oženit, o patnáct let víc než jeho manželce. Jejich manželství však bylo velmi šťastné a vzešlo z něho šest dětí. Těžké časy a tíživá bída čekaly na Kateřinu až po Lutherově smrti (1546), neboť reformátor Německa zemřel chudý jako žebravý mnich.

I třetí velký reformátor 16. století, Kalvín (Jean Calvin), syn soudního úředníka ze severní Francie, se oženil, když mu bylo třicet. Nebyla to pro něho otázka svědomí, protože nebyl ani mnich, ani kněz. Manželství však bylo jen krátkým intermezzem v jeho životě. Jeho žena a jediné dítě záhy zemřely. Ve skutečnosti vedl Kalvín život fyzicky slabého, neduživého, starého mládence a ženám se vyhýbal. Tento postoj se odrážel i ve velice přísných sexuálních zákonech, které vydal jako ženevský mocipán. Mladým mužům a ženám zakázal i ty nejnevinnější zábavy, za tanec hrozilo vězení. Lucas Cranach, který si ve Wittenbergu koupil lékárnu a potom otevřel knihkupectví, mohl své svůdné nahé ženské postavy malovat Lutherovi na očích. V Kalvínově Ženevě by ho za to upálili na hranici. Přitom však Kalvín trval na tom, že se kazatelé nové víry smějí ženit, a sám jim šel příkladem.

Mezi mladými duchovními, kteří se přidali k reformaci, vyvolalo chování náboženských vůdců sexuální revoluci. Během jedné generace zanikl v evropských protestantských zemích celibát a na evangelickou faru se nastěhovala farářova manželka. Pro mnoho kněží, pro mnichy a jeptišky, jimž v raném mládí, mnohdy již jako dětem, uložili povinnost čistoty, bylo zrušení sexuální abstinence dalším důvodem, aby se přidali k novému hnutí. Nikoli všichni přistáli hned a bez ztroskotání v klidném manželském přístavu. I v protestantských kruzích docházelo ke skandálním sexuálním aférám, které si v ničem nezadaly s aférami papežského Říma. Protivníci reformace měli dost materiálu pro

tvrzení, že reformační hnutí vděčí za své úspěchy ďáblu sexuality.

Tuto námitku uznal i velký humanista Erasmus Rotterdamský. Erasmus byl pro svou dobu světovým věštcem. Dokázal balancovat mezi Římem a reformátory tak elegantně, že požíval stejné vážnosti v obou táborech. Tím závažnější byla jeho poznámka, že velké divadlo reformace ústí ve sňatky jako divadelní komedie a končí tím, že mniši svlékají kutnu a žení se s jeptiškami. Ačkoliv bylo ostří této poznámky zjevně namířeno proti Lutherovi, neodpustil si Kalvín ani při této příležitosti, aby nezdůraznil svou počestnost a nedistancoval se od Luthera. Ve svém spise „De scandalis" si trpce stěžoval, že se o vůdcích reformního hnutí říká, že zahájili novou trojskou válku kvůli ženám — tak jako Řekové pro krásnou Helenu. Co se týká jeho osoby, musí mu každý přiznat, že je vůči takovému pokušení zcela imunní.

A to doopravdy byl. Z podobných snah se nikdo neodvážil podezírat ani Zwingliho, který mezitím zemřel pro svou víru na bojišti jako polní kaplan. Martina Luthera však považovali jeho protivníci již za života a tím spíše po smrti za ztělesněného ďábla sexuality. Po jeho smrti se vyprávělo, že jeho hrob našli lidé prázdný a že z něho vycházel strašlivý zápach. I ti, kdo nevěřili podobným nesmyslům, považovali ho za archiheretika, jemuž šlo při tažení proti Římu především o odstranění celibátu.

Kdyby sex býval měl nad Lutherem takovou moc, jistě by ho byl Luther nedokázal tak dlouho krotit. Sám vždy zdůrazňoval, že vstoupil do manželství čistý. Neexistuje skutečně jediné svědectví, které by uvádělo v pochybnost jeho čtyřicetiletou sexuální zdrženlivost. Jinou otázkou je, zda mu tato zdrženlivost fyzicky a především psychicky svědčila. Luther byl statný a velmi mužný. Časté pocity stísněnosti a strachu, jimiž trpěl v mládí, vyvolávala možná nucená sexuální zdrženlivost, která odporovala jeho přirozenosti. Když se od tohoto nuceného odříkání konečně osvobodil, byl již ve

Mnich a kurtizána (německá žertovná ilustrace)

věku, kdy obvykle nedochází k sexuálním explozím. Přechod k normálnímu sexuálnímu životu mu zřejmě prospěl, v prvních letech po svatbě byl i psychicky vyrovnanější — jako muž, který našel vnitřní klid a je schopen rozvážně uvažovat a vyhýbat se extrémním řešením.

Luther se jako pravý renesanční člověk ani v pozdějších letech neostýchal hovořit velmi otevřeně o sexuálních otázkách. Nepovažoval to za ostudu či nediskrétnost, ani když šlo o podrobnosti, které dnes patří do lékařské sféry. Zachovala se nám jeho známá rada manželům:

Dvakrát týdně se svou paní
oddávej se milování:
stočtyřikrát v roční době
neuškodí jí ni tobě.

Verše přeložil Rudolf Mertlík

V těchto veršících jistě není třeba vidět víc než dobře mířenou radu muže, který se v pokročilém věku oženil s mnohem mladší ženou. Kdyby se byl Luther místo ve dvaačtyřiceti oženil ve dvaadvaceti letech, znělo by jeho manželské pravidlo možná jinak. Rozhodně však Luther viděl v manželském pohlavním styku právo a povinnost obou partnerů: nárok na něj měla i žena. Tutéž rovnoprávnost přiznával ženě i v případě bezdětného manželství. Jestliže bezdětnost zavinila mužova impotence, měla žena právo najít si jiného muže; podobně směl uzavřít nové manželství i muž, jestliže byla sterilní jeho žena. Tento návrat k starozákonnímu manželskému právu předpokládal uznání rozvodu, i když nedošlo k cizoložství.

Že Luther nebyl v otázce rozvodů úzkoprsý — přinejmenším v některých případech — ukázalo se, když se jeho souvěrec lankrabí Filip Hesenský chtěl rozejít se svou manželkou Kristinou Saskou a oženit se s jinou ženou. Luther mu udělil svůj souhlas, i když to vyvolalo velký rozruch. Avšak přes všechna nedorozumění, jež vyvolalo zavedení tohoto rozvodového práva, ukázalo se brzy, že reformace velmi přispěla k upevnění manželství. Odstranila poslední zbytky rytířské romantiky s jejím pololegálním cizoložstvím, stále vzácnější byly i tajné poměry, provázející rozloučení od stolu a lože, přestávalo být samozřejmé, aby muži měli manželské a nemanželské děti. Jedním slovem — manželství se stalo čistším.

Rozvod Jindřicha VIII.

Zatímco se na kontinentě rozvod vžil jako průvodní jev reformace bez větších obtíží, v Anglii se stal bezprostřední příčinou reformace. Svou roli přitom jistě hrály i jiné duchovní a světské hnací síly, zahraničně i vnitropolitické faktory, mocenské a hospodářské zájmy, ale velký konflikt s Římem se rozvinul právě kolem otázky sexuálního práva, totiž zda se smí kníže oženit toli-

Jindřich VIII. na podobizně Hanse Holbeina ml.

Vittorio Carpaccio: Kurtizány

krát, kolikrát chce, anebo zda o tom musí rozhodovat papež.

Všeobecný zákaz rozvodů se za středověku stal jednou z nejdůležitějších pák papežské moci. Ani papež nemohl manželství rozvést, avšak papež a jen papež mohl prohlásit manželství za neplatné (což bylo koneckonců totéž), a dát tak manželovi možnost uzavřít nový sňatek. Protože toto papežovo privilegium uznávala všechna katolická knížata, měla kurie pro případ potřeby v ruce velký trumf vůči všem světským panovníkům. I ti nejmocnější panovníci museli poslat do Říma pokornou prosbu, když se chtěli rozejít se svou ženou a oženit s jinou, avšak papež se nemohl rozhodnout svobodně. Protože panovníci žádali o anulování manželství většinou z politických důvodů — další sňatek byl prostředkem k získání nových zemí či k uzavření smluv — považoval tyto případy i Řím za vysoce politickou záležitost, která bývala často velmi prospěšná kurii.

Stanovisko papežů při anulování manželství se měnilo, jedni byli velkorysejší, druzí přísnější, zpravidla však Řím tímto vzácným privilegiem skrblil a nebyl ochoten znehodnotit je příliš častým souhlasem. Žadatelé to neměli snadné. Rozhodování o anulování manželství se často táhlo dlouhá léta. Knížata musela mít na novém manželství opravdu zájem, aby jim ta námaha stála za to, a jen proto také jezdila do Říma. Když jim šlo jen o to zbavit se manželky, našli si jednodušší prostředky a cesty, jak dospět k cíli. Žádost o anulování manželství nebyla tedy — řečeno jazykem moderního civilního práva — rozvodovou žalobou, nýbrž žádostí o novou manželskou licenci, přičemž celý svět předem věděl, kterou ženu si dotyčný knížě vyhlédl za budoucí manželku. I to ovlivňovalo papežovo rozhodnutí — za předpokladu, že šlo o ženu z knížecí rodiny.

Takovým případem byla koncem 15. století žádost francouzského krále Ludvíka XII. o zrušení manželství s dcerou svého předchůdce, aby se mohl oženit s vdovou po svém předchůdci. Co do rodinného práva byla tato žádost trochu komplikovaná, ale politicky byla jasná a prostá: vytoužená vdova byla vévodkyní z Bretaně, a Ludvík XII. chtěl zabránit tomu, aby Francie Bretaň ztratila.[207] Papež Alexandr VI., který v otázkách kanonického práva prokázal velkorysost již při sňatcích vlastních dětí, projevil i tentokrát plné pochopení pro politickou nutnost. Když se obě strany dohodly na výhodné smlouvě, Cesare Borgia osobně předal francouzskému králi jeho manželskou licenci — a Bretaň zůstala francouzská.

Povzbuzen francouzským precedentem, poslal anglický král Jindřich VIII. roku 1528 do Říma poselství, jímž žádal o zrušení manželství s Kateřinou Aragonskou, aby si mohl vzít svou dvorní dámu Annu Boleynovou. Vše, co přicházelo z Londýna, přijímali v Římě blahosklonně, neboť Jindřich VIII. byl zbožným synem římské církve a rozhodným protivníkem reformace;

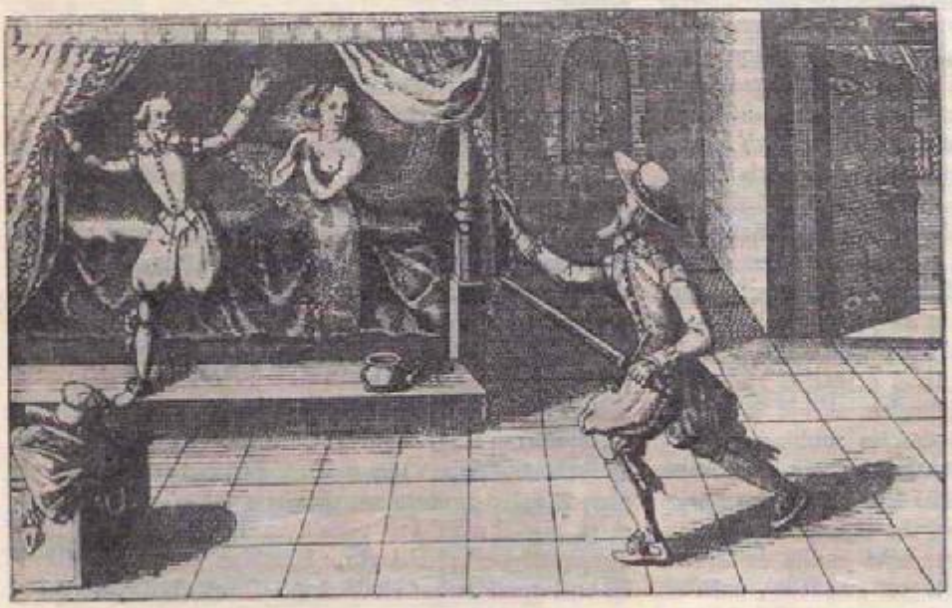
sám dokonce sepsal knihu proti Lutherovi. Avšak při podrobnějším rozboru byl tento případ přece jen složitější. Ludvík XII. požádal o anulování svého manželství bezprostředně po sňatku, údajně ještě dřív, než se manželství uskutečnilo. Jindřich VIII. však byl s Kateřinou ženat už téměř dvacet let a měl s ní šest dětí. Na tom, že z tolika potomků zůstala naživu jen jedna dcera, nebylo v oné době nic výjimečného. Rozhodně však Jindřichovo spojení s ošklivou, o šest let starší španělskou princeznou nebylo od začátku šťastné. Byl to politický sňatek, který Jindřichovi uložili již jako dítěti. Jindřich se však dovedl utěšovat jinde. Předtím než ho okouzlila Anna Boleynová, udržoval poměr s jinou dvorní dámou, Alžbětou Blountovou, a měl s ní nemanželského syna. Jindřich byl na tohoto potomka velmi hrdý, viděl v něm důkaz, že je schopen zplodit životaschopného následníka trůnu, jen když bude mít správnou ženu.

Pro krále to byl důležitý argument, ale papež musel brát ohled i na jiné faktory. Královna Kateřina pocházela z nejmocnějšího panovnického rodu na světě. Byla dcerou Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské, což znamená, že byla tetou císaře Karla V., jehož pomoc papež nutně potřeboval v boji proti reformaci. A kdo byla Anna Boleynová, kvůli níž chtěl král zbavit Kateřinu koruny? Bezvýznamné mladé děvče z malé anglické šlechtické rodiny. Měl papež obětovat životní zájmy církve, aby uspokojil milostné rozmary nenasytného pána, který možná už zítra věnuje svou přízeň jiné ženě? To připadalo papeži nezodpovědné. Klement VII., vážný, osudem těžce zkoušený muž, žádost anglického krále zamítl.

Papežova záporná odpověď rozzuřila Jindřicha VIII. do nepříčetnosti. Anna Boleynová jeho zuřivost ještě rozdmýchávala, poněvadž se i nadále zdráhala stát jeho metresou; chtěla svému královskému vládci obětovat panenství, jen když ji učiní anglickou královnou. První obětí tohoto sexuálního konfliktu se stal kancléř Wolsey, který králi údajně špatně radil. Byl sesazen a uvržen do Toweru, odkud již nevyšel živ. Tím však nedosáhl král ničeho. Důležitější bylo přesvědčit papeže. Tímto úkolem pověřil Jindřich nejlepší právníky z celé Evropy. Vynalézaví juristé mu dodali nové argumenty: jeho manželství prý nebylo pravoplatné nikdy, neboť Kateřina byla, když se vdala za Jindřicha, vdovou po jeho starším bratru. Na jednom místě starého zákona sice stojí, že muž si má vzít za ženu vdovu po svém starším bratru, ale na jiném místě se říká, že si nikdo nesmí vzít svého švagra či švagrovou — a na tento biblický citát se měl král odvolávat. University v Oxfordu, Cambridgi, Paříži, Padově a Bologni vyhotovily dobrozdání v tomto smyslu, v Jindřichův prospěch intervenoval i francouzský velvyslanec v Římě. Papež však musel brát více než kdy jindy ohled na císaře: pocházel z rodu Medici, a jen na císaři záleželo, zda Medicejští získají ztracenou vládu nad Florencií.

V září roku 1530 vynesl papež svůj druhý rozsudek: manželství Jindřicha VIII. s Kateřinou Aragonskou je pravoplatné a nemůže být zrušeno. Za jiných okolností by byla Jindřichova láska k Anně Boleynové možná již ochladla, neboť Anna byla sice koketní a půvabná, nikoli však mimořádně krásná, a král byl bouřlivý, avšak nestálý milenec. Teď mu však šlo o víc než o dobytí jedné ženy. Domníval se, že musí dokázat sám sobě, svým poddaným a světu, že je pánem Anglie a že prosadí svou vůli. Protože ho Řím nechtěl poslechnout, zbývalo jediné řešení: odříci se papeže a rozvést se na vlastní příkaz. A tak se dal Jindřich VIII. vyhlásit hlavou anglické církve a shromáždění teologů prohlásilo jeho manželství s Kateřinou za neplatné. Pak mohla Anna Boleynová konečně dostat snubní prsten a korunu.

Směla se nazývat královnou tři roky. Za tu dobu

Německá rytina z r. 1648

Giovanni Manzoni: Nevěsta je uváděna k manželovi

přivedla na svět jednu dceru, pozdější královnu Alžbětu, jednou potratila a jedno dítě porodila mrtvé. Syna však králi nedala. V Jindřichově hlavě se začaly rodit pochybnosti. Třeba je Annina neschopnost darovat mu dědice projevem její nepočestnosti. Jindřich hledal a našel. Našel lidi ochotné dosvědčit, že Anna Boleynová byla již před manželstvím s králem tajně provdána za jiného muže, že žila v incestu se svým bratrem a že svého královského manžela podváděla s mnoha milenci. Soud složený ze šestadvaceti peerů, v jejichž čele stál Annin vlastní strýc, ji shledal vinnou. O další se postaral kat. Milenci se museli spokojit s tím, že jim podle místního mravu usekli hlavu sekyrou. Pro Annu Boleynovou však dal Jindřich, galantní jako vždy, zvlášť povolat z Calais odborníka, který tuto proceduru provedl mečem.

Ze čtyř manželství, která neúnavný král uzavřel v dalších sedmi letech, skončilo jedno stejně jako toto, druhé rozvodem, třetí smrtí v šestinedělí. Teprve když bylo Jindřichovi přes padesát, podařilo se jeho šesté ženě, zkušené vdově, udržet se na trůně a krále přežít. Obraz tohoto nespoutaného renesančního knížete vhodně doplní poznámka, že Jindřich VIII. si i v době svého nejdivočejšího opojení krví a sexem velmi potrpěl na zbožnost u dvora, od podřízených kněží vyžadoval slib čistoty a nutil i nově jmenované biskupy, aby zapudili své ženy. Protože však vedl vítězné války, platí v dějinách za velkého panovníka, a filmový průmysl 20. století dokonce objevil, že to byl vlastně šarmantní Don Juan.

Očistná akce tridentského koncilu

Když reformace zaplavila již polovinu Evropy, rozhodli se v Římě na naléhání císaře Karla V. konečně jí čelit. Koncil měl lidem a zejména kléru připomenout stará dogmata a rozhodnout, jaká opatření je třeba učinit. Usnesení tohoto velkého církevního shromáždění, které zasedalo v Tridentu a Bologni (s dlouhými pauzami) osmnáct let (1545—1563), týkala se i sexuálního života. Manželství bylo znovu prohlášeno za svátost; na tom se sice usnesl už před sto lety koncil ve Florencii, ale jeho opatření nebyla příliš účinná. Koncil potvrdil nerozlučitelnost manželství, a aby je upevnil, považoval za nutné učinit ze sňatku veřejný a slavnostní akt a postavit jej pod církevní kontrolu. I když se tím uzavírání manželství ztíží, bude to pořád lepší než připouštět lehkovážné svazky, které se později stejně rozpadnou a skončí bigamií či rozchodem manželů.

Svatost manželství se tridentský koncil snažil prosadit dvojím způsobem. Odmítl platnost takzvaných tajných, to znamená neformálně uzavřených manželství. Sňatku měly předcházet ohlášky, trojnásobné oznámení v kostele, a při obřadu samém měli být přítomni tři svědci, mimo jiné duchovní, který ženicha či nevěstu znal.

Druhou novinkou, která zasahovala do sexuálního života ještě hlouběji, byl předpis, že ženich a nevěsta musejí mít k sňatku svolení rodičů. Uskutečnit tento požadavek, jímž se zabývalo již několik církevních koncilů, bylo však i nadále velmi obtížné a ve většině

zemi ho také příliš nedodržovali. Přesto však nebylo bezvýznamné, že se tato podmínka stala církevním zákonem; nad dospělými dětmi dala rodičům právo, jaké neměli již po dlouhá staletí. Zejména synové se tím dostali do takové závislosti na svých otcích, jež připomínala právní předpisy starověku. V některých zemích se státní instance brzy rozhodly toto církevní přikázání ještě zpřísnit světskými zákony. Ve Francii vydali v této věci mezi rokem 1556 a 1639 celou řadu královských nařízení. Synové a dcery, kteří uzavřeli sňatek bez souhlasu otce, byli automaticky vyděděni, a poněvadž ani to nepomáhalo, postavil zákon takovou manželství na roveň únosu, trestaného smrtí.[108]/

Jiná kapitola tridentských usnesení se týkala problému kněžských manželství. I zde zvítězily konzervativní názory. Přestože Karel V. s ohledem na to, že v Německu se názory na tento problém rozcházely, doporučil zrušení celibátu, koncil znovu uložil duchovním povinnost naprosté pohlavní čistoty v její nejpřísnější formě.

Koncil byl neústupný i v méně důležitých otázkách. Podrobil například zevrubnému zkoumání pohoršlivou literaturu a zařadil na index zakázaných knih i Boccacciův „Dekameron", který v Itálii již dávno platil za klasické dílo. Stejně přísně odsoudil koncil zobrazování nahoty ve výtvarném umění.[109]/

Pokud jde o poslední bod, je jisté, že právě světským protektorům koncilu i mnoha duchovním hodnostářům příliš nepřislušela úloha soudců mravů, neboť každý věděl, že stěny jejich paláců jsou pokryty obrazy nahých žen. Karel V. byl horlivým sběratelem Tizianových Venuší a jeho ještě zbožnější syn Filip II. si s ním v tomto směru nijak nezadal. Ještě dnes se ve Filipově mnišsky prosté pracovně v Escorialu můžeme přesvědčit o tom, že kolem sebe rád viděl nahé ženy. A tak se usnesení koncilu dodržovalo po určitou dobu alespoň v místnostech přístupných veřejnosti.

Michelangelo a kalhotář

Jak je při podobných očistných akcích obvyklé, nezkoumalo se nejprve, v čem tkví podstata smyslnosti a kde jsou hranice mezi uměním a pornografií, ale rovnou se rozhodlo: všechno nahé je nemravné, a musí se zničit či zastřít. S touto novou pruderií se započalo v nejvznešenějším stánku umění, ve Vatikáně, a prvním postiženým byl Michelangelo. Čtvrt století poté, co Michelangelo vytvořil nástropní malby v Sixtinské kapli, dostal od papeže Klementa VII. zakázku vyzdobit v téže kapli stěnu za oltářem. Sám papež určil mistru téma: pád vzpurných andělů a poslední soud. Jako vždy nebyl Michelangelo ani tentokrát zcela srozuměn s přáním svého zaměstnavatele, ale ustoupil, když tutéž prosbu opakoval Klementův nástupce Pavel III. Téma odpovídalo nejen duchu doby, ale i bojovnému duchu Michelangelovu.

Když se Michelangelo zabýval přípravnými pracemi k tomuto dílu, obdržel od Pietra Aretina dopis překypující komplimenty, v němž mu pochybný benátský estét radil, jak poslední soud zkomponovat. Michelangelo dobře znal toho pána a věděl, že není příjemné mít ho za protivníka. Odpověděl na jeho dopis stejně zdvořile — „Magnifico Messer Pietro, můj pane a bratře! Vy, jehož zásluhy nemají na světě obdoby..." — ale jinak se o pokyny nezvaného rádce nestaral ani v nejmenším. Jeho plán byl hotov: vytvoří poslední soud v duchu apokalypsy, jako boj bohů a titánů. Všechny postavy na jeho obraze budou nahé, Kristus, andělé, dokonce i Panna Maria. Byl to neslýchaný a opovážlivý plán, ale Michelangelo se od něho nedal odradit. Papežského ceremoniáře Biagia da Cesenu, který proti němu protestoval, potrestal Michelangelo tak, že ho vypodobnil mezi zatracenci dole v pekle.

Když bylo obrovské dílo po sedmileté práci hotovo, Vatikán se zachvěl, ale nikdo se neodvážil Michelangela pokárat. Jedině Pietro Aretino měl tu opovážlivost. Otevřeným dopisem obvinil pornograf Aretino mistra Sixtinské kaple z obscénnosti: „Když pohanští sochaři vytvořili nejen oblečenou Dianu, ale i nahou Venuši, vždy ji rukou zakryli přirození. Naproti tomu křesťan, pro něhož stojí víra výš než umění, považuje zanedbání šatů u mučedníků a panen, jakož i gesto únosu, vyjádřené sáhnutím na pohlavní orgány, za zakázanou podívanou. Jde to tak daleko, že by se oči zavíraly i v nevěstinci. Vaše dílo by se hodilo do neeudných lázní, nikoli do vznešené kaple."

Protože tento dopis pochází od Aretina, nelze se divit, že v něm jsou i osobní narážky připomínající vydírání. Když Michelangelovi táhlo na šedesátku, našel zalíbení v krásných mladých mužích; učarovali mu Febo di Poggio, Gherardo Perini a nakonec efébský Tommasso di Cavalieri, na něhož starý Michelangelo napsal vášnivé milostné sonety. Aretino se o tom asi dověděl a neopominul to ve svém dopise naznačit.[110]/ Michelangelo měl na práci důležitější věci než zabývat se denunciacemi notorického pomlouvače a vyděrače, Avšak Aretinův dopis nezůstal bez odezvy. Michelangelovi protivníci ve Vatikáně reptali a naléhali, aby byl jeho Poslední soud ze Sixtinské kaple odstraněn. Za života Pavla III., posledního renesančního papeže, své návrhy neprosadili. Když však roku 1555 zasedl na papežskou stolici pod jménem Pavel IV. kardinál Giampietro Carafa, vůdce inkvizice, bylo jeho první starostí, aby Michelangelův Poslední soud zmizel z vatikánské kaple. Protože je to freska, znamenalo by to zničení celého díla.

Mezi římskými umělci se zvedla bouře protestu a před spácháním vandalského činu přímo ve Vatikáně varovali i ti preláti, v nichž ještě žil duch renesance. Osmdesátiletý papež uznal, že zašel ve své horlivosti příliš daleko, ale docela se svého úmyslu vzdát nehodlal. Nařídil, aby nebeské postavy na Posledním soudu oblékli. Panna Maria a andělé měli dostat roucha, Kristus a světci alespoň zástěrku kolem beder. Tímto trapným úkolem byl pověřen Michelangelův žák Daniele da Volterra. Zatímco mistr nedaleko odtud dohlížel na stavbu chrámu sv. Petra, Daniele da Volterra,

který byl sám znamenitý malíř a sochař — vděčíme mu za nejlepší Michelangelovu bustu — přimalovával určeným postavám vlající roucha. Ostatní malíři se mu posmívali a nazývali ho „il braghettone", kalhotář. Volterra však nezůstal jediný, kdo si vysloužil toto přízvisko. Pozdějším pozorovatelům se totiž zdálo, že Volterra postupoval příliš šetrně. Proto pokračovali v krejčířském umění ještě Girolamo da Fano, Stefano Pozzi a další ještě méně významní umělci. Dvě stě let přemalovávali Michelangelovo mistrovské dílo, dokud na sobě neměli kousíček látky i pekelní zloduchové.

Starý Michelangelo se dožil ještě jednoho výlevu ostudné pruderie. Namaloval kdysi pro ferrarského vévodu „Ledu s labutí". Ferrarský dvůr byl až dosud nejsvobodnějším dvorem v Itálii a tamější vévoda měl velké porozumění pro umění. Avšak teď kdy v Římě vanul jiný vítr a zasedal tam inkviziční soud, mající pravomoc nad celou Itálií, považoval ferrarský vévoda za rozumnější vyhnout se nepříjemnostem. Poslal obraz do Francie, v zámku veselého Františka I. bude jistě uchráněn cizích zásahů. Vévoda se však zmýlil. I na francouzském dvoře vypukla jednoho dne falešná stydlivost. Michelangelův obraz zastřeli závěsem a postavili kamsi do kouta, kde ho náhodou objevil jakýsi cudný ministr Ludvíka XIII. Michelangelovo dílo ho tak pobouřilo, že je dal spálit.

Počet obrazů, jež padly za oběť protireformaci, byl však menší než počet lidí. Ještě než na římském květinovém trhu upálili jako kacíře Giordana Bruna a než Galileiho přinutili odvolat, že se Země točí kolem Slunce, dosáhlo zobrazování nahoty nového rozkvětu. Carracci a Caravaggio, Guido Reni, Francesco Albani a stovky jejich současníků vzdávali hold kráse nahého těla a pohybem i afektem přitom zdůrazňovali sexuálnost ještě víc než renesanční malíři. Velmistrem nahoty se však stal malíř ze severu, Peter Paul Rubens, kterého evropské dvory přímo zavalovaly zakázkami a poctami. Jen španělské malířství se při všem senzualismu i nadále vyhýbalo nahému lidskému tělu.

Postava Dona Juana

K odsexualizování příliš nepřispěla ani protireformační literatura. Módní pastýřské hry nebyly sice tak peprné jako Macchiavelliho a Aretinovy komedie, ale ve smyslnosti si s nimi nijak nezadaly. Polibek nahrazoval na jevišti všechno ostatní — a v těchto hrách se líbá a mluví o polibcích takřka nepřetržitě. V románech a lyrice se tím však autoři nespokojili; líčili i intimnější sexuální záležitosti stejně otevřeně jako za renesance. Po delší době směl znovu vyjít Boccacciův „Dekameron", z něhož komise teologů jen vyškrtla některá místa. Mnozí autoři ho napodobovali — dokonce i ve Španělsku, kde Tirso de Molina v „Los Cigarrales de Toledo" a v „Los tres maridos burlados" ukázal, že usnesení tridentského koncilu příliš nezměnilo manželskou morálku.

Detail Rubensova obrazu

Tirso de Molina, pravým jménem Gabriel Téllez, je také otcem literární postavy, kterou budoucnost zevšeobecnila: postavy Dona Juana, nenasytného lovce žen, sexem poháněného dobrodruha, kterého jeho hříchy nakonec zahubí. Molina napsal přes čtyři sta divadelních her a jistě si sám neuvědomoval, jaký čin se mu podařil, když roku 1630 poprvé uvedl hru „El burlador de Sevilla y el convidado de piedra" („Sevillský posměváček a kamenný host"). Bylo to jedno z nesčetných romantických hrůzostrašných dramat o „plášti a kordu", v nichž horkokrevní kavalíři šermovali a vraždili kvůli ženám a nakonec je stihl zasloužený trest.

Molinovo drama o Donu Juanovi se odehrává ve středověku a jeho tristní hrdina, Don Juan Tenorio, se dopouští svých mrzkých činů nejen v Seville, ale i v Neapoli. Svedl již jednu dámu ze společnosti a dvě děvčata z lidu a nyní hledá čtvrtou oběť. Jeho zvláštní hříšnost však nespočívá ani tak v množství jeho milostných dobrodružství jako v jeho cynismu. Když zavraždí otce cudné doni Any, uvalí podezření na jiného kavalíra, a co víc, posmívá se kamennému náhrobku zavražděného šlechetného dona Gonzala de Ulloy. Nato vezme Gonzalův duch zločince za ruku a pošle ho do pekel.

Šlo tedy spíš o bezbožný vražedný příběh s nočními duely, strašidly na hřbitovech a pekelnými kouzly než o potrestání sexuálního zvrhlíka. Avšak diváci při představení Dona Juana cítili, že před nimi stojí postava, kterou všichni znají, ale kterou jim ještě nikdo neukázal v tak živé podobě: nesvědomitý sexuální nenasytník, který se nevyhnutelně stane zločincem. Caballeros, v nichž také vězel maličký Don Juan, slušní chlapci, jimž mazanější muži přebrali děvčata, přísní otcové rodin, svedené dcery, a dokonce i nevinné panny, které na Dona Juana potají čekaly — ti všichni si již po druhém dějství mysleli totéž: tohoto zloducha si musí odnést ďábel! A to se také stalo. Na konci třetího dějství byla vina potrestána a spravedlnosti učiněno zadost, i když nikoli za pomoci policie, která zas jednou selhala, ale díky nadpozemskému soudci.

Molinovo drama mělo okamžitě mimořádný úspěch. Hned po premiéře vyšlo knižně. Látku převzali Italové, od nich Molière, Da Ponte ji pro Mozarta zpracoval v operní libreto, Byron z ní udělal satiru, u Lenaua převážila trudnomyslnost; později se týmž námětem zabývalo ještě mnoho dalších autorů, a všichni v něm nacházeli stále nové nuance. Don Juan byl nevyčerpatelný a nezničitelný jako přírodní síla sexu.

Michelangelo: Bakchus

Když Don Juan dobyl světa, začali filosofové bádat, odkud vlastně pochází. Vymyslel tuto postavu Tirso de Molina, básník nikoli právě originální, anebo byl jejím otcem někdo větší, třeba Calderon? Jeden italský literární historik [11]/ dokázal, že legenda o Donu Juanovi není specificky španělského původu, nýbrž že ji lze nalézt i jinde, především v Itálii. To zas podnítilo horlivost Španělů, kteří pochopitelně nechtěli, aby Sevilla přišla o slávu, že je kolébkou Dona Juana. Aby dokázali, že Don Juan Tenorio, Molinův hrdina, je pravý Sevillan, objevili v městských análech jeho „pravzor": bohatého občana jménem Miguel de Manara, který se po životě bohatém i na milostná dobrodružství zřekl svých pozemských statků ve prospěch kláštera Caridad a jehož pomník odedávna stojí v Seville naproti kostelu Caridad.

Že byl Manara velký hříšník, než se z něho stal zkroušený kajícník, lze vyčíst z jeho závěti: „Já, Miguel de Manara," praví se v ní, „jsem tisíci ohavnými a nadutými činy, cizoložstvím, rouhačstvím, skandály a loupežemi sloužil Babylónu a jeho knížeti Satanovi. Mé hříchy a moje nestoudnost jsou nezměrné a zná je jenom vševědoucí Bůh." Další bádání ukázalo, že se Manara sice narodil v Seville, ale že pocházel z korsické rodiny a jmenoval se vlastně Vincentelo de Leca, a protože Korsika byla v oné době italská, dělilo by se o pravzor Dona Juana několik národů. Několikrát, naposledy na jaře 1955, hovořilo se o svatořečení tohoto obráceného hříšníka.

Navíc se však ukázalo, že se Miguel de Manara narodil 3. března 1627, tedy pouhé tři roky předtím, než spatřil světlo světa Molinův divadelní hrdina — a první tři léta života jsou i pro rozeného Dona Juana příliš krátkou dobou, aby během ní ospravedlnil svou pověst svůdce a sukničkáře. Tohoto vzoru se tedy literární Don Juan musel vzdát. Lze mu však dosvědčit, že rozhodně nevznikl jen v básníkově fantazii. V době, kdy se tento typ muže objevil na jevišti, bylo mezi velkými a menšími pány ve Španělsku i jinde mnoho Donů Juanů, jejichž hříšný život končil někdy cestou do pekel, někdy nikoli.

Perverzita dvorní společnosti

Pro skutečný sexuální život oné epochy je charakteristický sklon k extrémnosti a potěšení z perverzity, která zřejmě neměla vždy přirozené kořeny, ale byla podporována novým mravním kodexem. Pohled na život římské smetánky nám skýtá proces proti Beatrici Cenciové, která byla roku 1599 popravena v Andělském hradě, protože zavraždila svého otce Francesca Cenciho. Otec žil se svou dcerou v incestu a věznil ji, ale ani Beatrice nebyla neviňátko jako u Shelleyho a Stendhala, kteří tuto rodinnou historku zromantizovali. Beatrice si se svými milenci užívala bezostyšněji, než si

Michelangelo. Svítání

v Římě smělo dovolit mladé děvče z dobré rodiny. Protože se v oné době na nelegitimní milostný život mezi muži a ženami pohlíželo přísněji a protože z něho opět vyplývala určitá rizika, kvetl homosexuální styk zejména mezi ženami. Brantôme — skutečným jménem Pierre de Bourdeille, opat a pán z Brantômu — nejinformovanější znalec tehdejších mravů, zanechal nám obšírný popis této stránky sexuálního života jak ve svých pamětech, vydaných 50 let po jeho smrti,[112] tak zejména ve svých „Dames galantes".[113] Již běžně používaný výraz „donna con donna" ukazuje, že lesbická láska byla módní zejména v Itálii. Holdovalo jí však mnoho žen i ve Španělsku, a dokonce i ve Francii, kde tato perverzita byla v jiných obdobích velmi vzácná. Brantôme výslovně poznamenává, že tento mrav je pro Francouzky nový. Zavedla prý ho tam jakási „vynikající dáma" z Itálie.

Touto vynikající dámou, kterou dvořan Brantôme — jindy nikoli přehnaně diskrétní — rozhodně nechce jmenovat, nebyl nikdo jiný než Kateřina de Medici, matka tří francouzských králů, žena, která ve skutečnosti 30 let ovládala Francii. Kateřina, původkyně „bartolomějské noci", platí za jednu z nejúskočnějších sadistek novějších dějin a bylo by marné snažit se ji očistit od krvavých činů, jichž se dopustila. Na její omluvu lze v nejlepším případě uvést, že ji na cestu krutosti zavedl neuspokojivý sexuální život. Vyrostla pod ochranou svého strýce papeže Klementa VII. v Římě. Ve čtrnácti letech ji poslali do Francie, aby se tam vdala za druhého syna Františka I. Byl to politický sňatek jako mnohé jiné. Nikdo se tam o malou, nenápadnou Florenťanku nestaral, zvlášť když ani nepřinesla tak velké věno, jak očekávali. Pohybovala se ve stínu jiných žen, metres Františka I. — mocné vévodkyně z Étampes a krásné Diany de Poitiers.

Kateřinino postavení se ještě zhoršilo, když její manžel po smrti svého staršího bratra zasedl na trůn. Jindřich II., jak se teď jmenoval, byl velmi závislý na ženách, nikoli však na své manželce. Diana de Poitiers přesedlala z otce na syna a brzy ho sexuálně ovládla, přestože byla o osmnáct let starší. Jindřichovo manželství s Kateřinou zůstalo deset let bezdětné, už se mluvilo o tom, že ji král zapudí pro sterilitu. Tu se její lůno stalo zničehonic plodným a Kateřina dala svému manželovi v rychlém sledu sedm dětí. Přesto zůstala stínovou královnou až do roku 1559, kdy její choť přišel o život na turnaji. Potom mohla Kateřina konečně vyhnat svou starou sokyni Dianu. Sama už o muže nestála — zdá se, že ji na nich nikdy moc nezáleželo. Toužila jen po moci.

Na druhém břehu kanálu La Manche panovala v oné době také frigidní žena, která svůj sexuální život obětovala touze po moci: Alžběta Anglická, dcera Jindřicha VIII. a Anny Boleynové. Kateřina de Medici se stala její protihráčkou. Chtěla vymýtit protestantismus a stát se pramátí katolické Evropy. Jednoho syna oženila s Marií Stuartovnou, skotskou královnou, druhý dostal polskou královskou korunu, jedna z dcer se stala manželkou Filipa II. Španělského. Její děti však byly degenerované, některé z nich sexuálně zvrácené. Její oblíbený syn Jindřich III. byl sukničkář, který pro své metresy zanedbával vládní záležitosti. Když mu bylo třiadvacet, udála se v něm podivná sexuální změna: začal se zajímat jen o mladé muže. Jeho důvěrní přátelé, „mignons", ho zesměšnili před celým světem. Kateřinina dcera Margot, která se vdala za krále Navarr-

ského, pozdějšího Jindřicha IV. Francouzského, byla nymfomanka. Její spotřeba mužů vzrostla tak, že se s ní její manžel, který byl i v tomto směru velmi liberální, rozešel a dal rozvést.

Ještě větší sexuální zmatek vládl ve dvorní společnosti té nejzbožnější země — ve Španělsku. Don Carlos, syn Filipa II., měl s bojovníkem za svobodu ze Schillerova dramatu společné snad jen jméno. Že cítil mimo jiné náklonnost ke své macese, dceři Kateřiny de Medici, bylo jen bezvýznamnou epizodou v jeho sexuálním životě. Don Carlos byl od dětství fyzicky mrzák a psychicky sadista, zaměřený na ženy a zvířata. Když mu bylo deset let, působila jeho agresivita už tak trapný rozruch, že jeho dědeček Karel V. doporučil, aby mu zabránili ve styku s ženami. Don Carlos dával bičovat malé holčičky, zraňoval koně, s nimiž se v noci zavíral do stáje, měl stále v ruce dýku. Když vyrostl z klukovských let, nebyla si před ním žádná žena jista. Přitom byl impotentní a nic mu proti tomu nepomáhalo. Na evropských dvorech se to vědělo a žádný kníže nechtěl dát tomuto kreténovi ruku své dcery. Když začal politicky intrikovat, dal ho Filip zavřít. Jen jeho brzká smrt uchránila Španělsko před vládou netvora.

Jeho nevlastní bratr Filip III., jemuž připadla španělská koruna, neobyčejně dbal na mravnost svých poddaných, ale na jeho dvoře se žilo ještě rozmařileji a divočeji než kdykoli dřív. Ve vlastních milostných záležitostech byl Filip III. demokrat, obšťastňoval jak urozené dvorní dámy, tak obyčejné kurtizány. Připisuje se mu 32 nemanželských dětí — počet, jehož dosahují jen arabští šejchové.

Když roku 1621 zasedl na trůn jeho syn Filip IV., rozprostřel se nad Španělskem rubáš. Mladý král zahájil svou vládu jako horlitel. Vydal přísná nařízení proti přepychu grandů a biskupů. Dal v celé zemi zavřít nevěstince, zakázal obžerství, stanovil jídelní lístek pro bankety. Zvláštní péči věnoval etiketě oblékání, jež bylo černé a přísné již za Filipa II. Teď se dbalo ještě více na to, aby ženy neukazovaly příliš mnoho ze svých půvabů a aby se ani muži neodhalovali. Sám král žil podle přísných pravidel, jež platila i pro jeho ložnici. Když se v noci odebíral ke královně, směl mít sice trepky, ale na ramenou musel mít černý plášť, na paži štít, přinášející štěstí, a v ruce meč. Až ke dveřím ložnice šla před ním komorná se svíčkou a lahví na moč. Jeho manželka Marie Anna Rakouská, která si na španělský dvorní ceremoniál nemohla zvyknout, napsala v jednom dopise: „Byla bych raději poslední jeptiškou ve Štýrském Hradci než španělskou královnou."

Brzy se však začalo žít i v Madridu veseleji. Dvůr Filipa IV. si později nijak nezadal s dvorem jeho předchůdce. Slavnost střídala slavnost, módní předpisy připouštěly opět dekolt. Don Juan zvítězil nad kamenným hostem.

X. kapitola

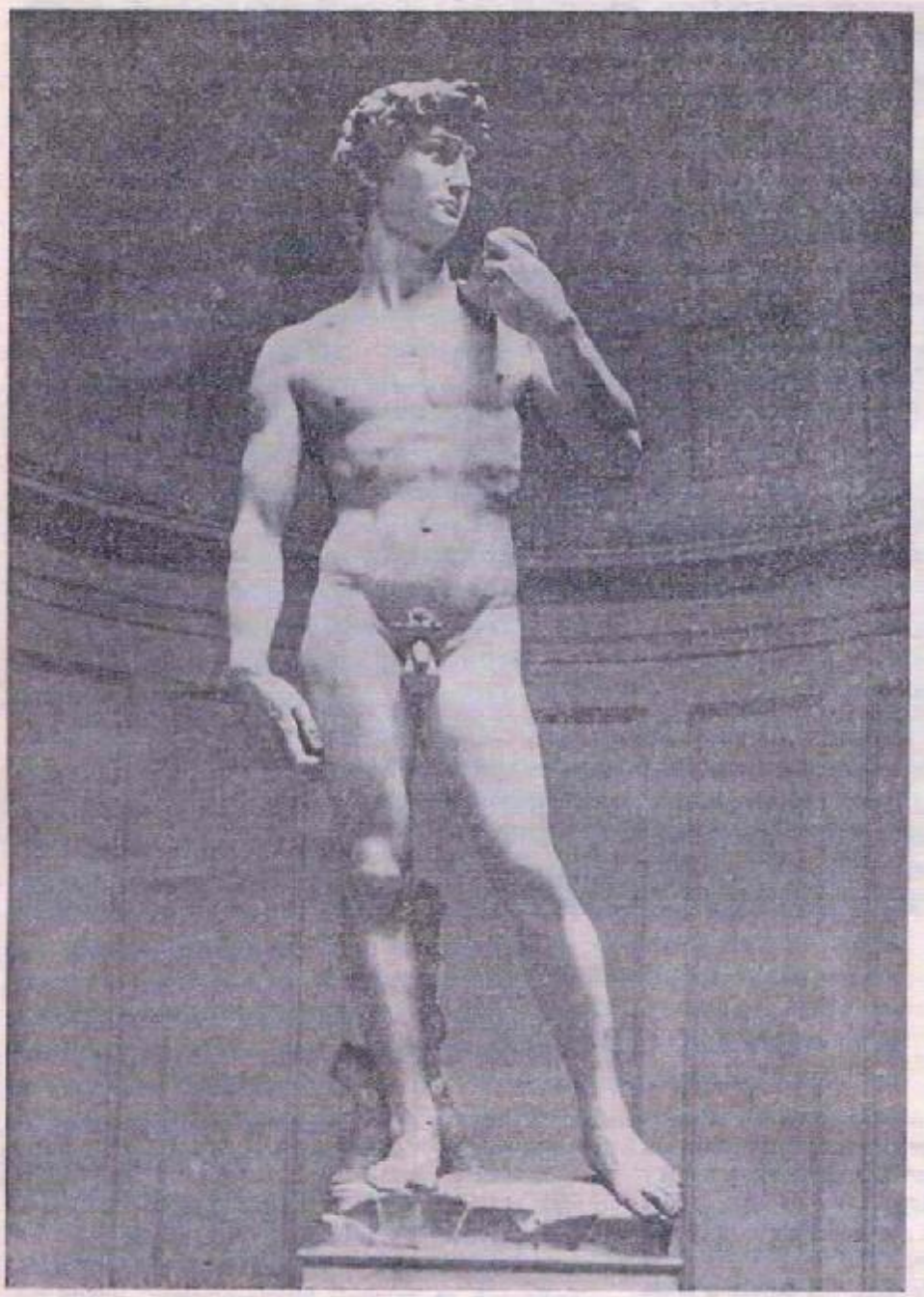
VĚK OBJEVŮ

Objevy, o nichž chceme hovořit, nemyslíme objevení Ameriky či námořní cesty do Indie, ale nové poznatky sexuální vědy. Až do poloviny 17. století se o vzniku člověka, o plození, oplodnění a vývoji embrya nevědělo o moc více, než co před dvěma tisíci lety učil Aristoteles. K jeho učení přibyly převážně jen omyly a zcela vágní hypotézy. Co se děje při kopulaci? V čem spočívá fyziologicky pohlavní akt? Z čeho se skládá semeno? Je pro oplodnění důležité jeho množství a složení? Jak daleko proniká semeno do ženina těla? Jak a kde dochází k početí? Musí k němu být žena určitým způsobem disponována? Hraje přitom roli psychické vzrušení, anebo jde jen o tělesnou dispozici? Čím je tato dispozice podmíněna? Přispívá žena k oplodnění aktivně a vylučuje sama jakési sémě, nebo je hnací silou jen semeno mužovo? Jak se vyvíjí plod?

Co otázka, to neřešitelná záhada. Příroda se zřejmě nechtěla vzdát svých tajemství v této oblasti. Dokonce i pozorování pěstitelů rostlin a chovatelů zvířat obohatila poznání jen nepatrně a vedla spíš k závěru, že je to u člověka všechno jinak. Laikové se zajímali hlavně o praktické otázky. Chtěli vědět, který okamžik je pro početí nejvýhodnější, a co mají dělat, aby to byl chlapec. Ale i na tyto otázky zůstávali vědci dlužni odpověď.

Teologové se zabývali hlavně otázkou, odkdy má embryo duši. Tomáš Akvinský, nejvlivnější středověký církevní vědec, rozhodl, že k oduševnění nedochází při početí, nýbrž u chlapců ve čtyřicátý a u děvčat v osmdesátý den těhotenství. Toto konstatování, pro něž nebylo ani sebemenší biologické zdůvodnění, mělo velký význam především pro otázku potratů. I když církev zásadně odmítala všechny zákroky a preventivní opatření, byl přece jen rozdíl v tom, zda někdo odstranil neživé embryo, anebo plod obdařený již božskou duší. Především však byla časovým rozdílem v oduševnění autoritativně uznána nadřazenost mužského pohlaví dávno před narozením.

Michelangelo: David

Nauka o vajíčku

Základní myšlenka Tomáše Akvinského souhlasila — ne-li doslova, tedy alespoň duchem — s učením Aristotelovým. Muž a žena se od sebe neliší docela, obě pohlaví mají v životě svou funkci, ale muž je od začátku lépe vyzbrojen než žena. Je aktivnější a důležitější i při rozmnožování. Podle dosavadních názorů bylo oplodnění bisexuální. Žena nejen přijímala mužovo semeno, ale sama přispívala k vytváření oplodňujícího prvku. Přírodovědci hovořili až do 18. století o ženském semeni, které prý se při koitu vylučuje podobně jako semeno mužské. Jak se obě semena navzájem mísí a jak celý proces probíhá dál, nebylo nikomu jasné. I ti nejbystřejší myslitelé si vypomáhali nejasnými přiměry, když měli odpovědět na tuto otázku. Nejoblíbenější představou bylo, že se semeno šíří jako „aura", jako mlha či pára, ale existovaly i jiné varianty. Descartes se v pojednání uveřejněném až po jeho smrti [114] domníval, že se při plození odehrávají podobné chemické pochody jako při vaření piva, kdy lze pěny použít jako kvasinek pro další pivo. „Semena obou pohlaví se spolu mísí a navzájem si slouží jako kvasinky."

První úder proti teorii dvou semen přišel z Anglie od

Williama Harveyho, objevitele krevního oběhu. Harveymu bylo již přes sedmdesát a osud si s ním zle zahrál. Jako osobní lékař Stuartovců musel odejít do exilu, když jeho královský pacient Karel I. skončil na popravišti. Avšak biologové z celé Evropy pozorně naslouchali všemu, co slavný starý vědec řekl. Roku 1651, rok po Descartově smrti, vydal Harvey své dílo o rozmnožování zvířat („Exercitationes de generatione animalium"), které vyvolalo v učeném světě senzaci. Objevily se v něm dvě kacířské myšlenky odporující Aristotelovu učení, považovanému za nezvratné. Harvey tvrdil, že princip rozmnožování je u všech živých bytostí stejný: původ z vajíčka, na semeni už tak nezáleží. Ženský prvek byl tedy podle něho rozhodující.

Aristoteles učil, že nižší živé bytosti vznikají z anorganických sloučenin, z bahna a ze zeminy rozložené pomocí vody a tepla. Harvey to vyvracel. Svá pozorování prováděl na vyšších druzích zvířat, hlavně na laních, které dvorní společnost složila na honech, ale pokoušel se o zevšeobecnění. Moderní historikové biologie zjistili, že Harveyho názory nebyly v podstatě tak radikální a že je lze docela dobře sloučit s názory Aristotelovými.[115]/ Avšak jeho současníci a další generace v něm viděli revolucionáře. Linné vyjádřil podstatu Harveyho teorie pregnantní formulací „vivum omne ex ovo" — všechno živé pochází z vajíčka.

Tak se stal Harvey zakladatelem ovismu, nauky o hlavním podílu ženy na rozmnožování. Byla to jen hypotéza, nic víc. Jak je však v přírodních vědách takřka pravidlem, přicházejí nejprve velké intuitivní myšlenky, hypotézy, a teprve později důkazy, přesná pozorování. Tak tomu bylo i tentokrát. Když Harvey porušil tabu, platící pro vše, co nebylo přísně aristotelské, začal se zanedlouho hromadit důkazní materiál ve prospěch teorie vajíčka. Nejprůkaznější argumenty dodal italský badatel Marcello Malpighi, který se věnoval zkoumání slepičího vejce.[116]/ Krátce nato přišel mladý holandský anatom Reynier de Graaf s ještě pozoruhodnějšími objevy.[117]/ Dokázal, že v prvních dnech po oplodnění dochází v králičím vaječníku ke změnám, a z toho usoudil, že tomu u člověka bude podobně.

Objevení spermií

Zdálo se, že ovisté zvítězili na celé čáře, ale jejich vítězství mělo krátké trvání. Roku 1677 přinesl student jménem Ham slavnému optikovi Leeuwenhoekovi v Delftu skleněnou láhev se semenem muže, který trpěl nočními polucemi, a vyprávěl mu, že v semeni pozoroval pod mikroskopem malá živá zvířátka, „animalculi". Leeuwenhoeka zpráva mladého medika příliš neudivila, protože sám již viděl při pozorování pod mikroskopem tolik podivných věcí, že ho již nic nepřivedlo z míry. Bylo tomu právě deset let, co našel v kapce zdánlivě čiré, čisté dešťové vody maličká zvířátka, která nazval „infusorie". Třeba to bylo totéž co animalculi, o nichž mu vyprávěl jeho návštěvník. Leeuwenhoek si však chtěl Hamovu zprávu ověřit, a tak rozetřel kapku chámu na sklíčko a zamířil na ně své nejostřejší čočky.

Hamovo pozorování odpovídalo pravdě. V šedivé tekutině se skutečně pohybovala spousta malých živočichů, kteří se podstatně lišili od infusorií, jež Leeuwenhoek objevil ve vodě. Měli kulaté tělíčko a pět až šestkrát tak dlouhý ocásek. Ocáskem dělali hadovité pohyby jako úhoř. Když si je chtěl Leeuwenhoek za několik hodin prohlédnout pod mikroskopem znovu, zvířátka se už nehýbala. Zřejmě mezitím odumřela. Jejich tvar byl však dosud zcela zřetelný a o jejich existenci nemohlo být nejmenších pochybností.

Protože se tito animalculi nacházeli v semeni nemocného člověka, nabízela se domněnka, že jsou specifickým projevem choroby, třeba produktem rozkladu, neboť i když to ovisté popírali, mnozí vědci přece jen považovali za možné, že živé bytosti vznikají z vnitřního rozkladného procesu. Leeuwenhoek proto prozkoumal sperma zdravých mužů a spatřil totéž. Opět uviděl pod mikroskopem spoustu pohybujících se živých zvířátek. Na velikost písečného zrnka jich připadalo tisíc či ještě víc. Zdálo se, že jsou odolnější než první, s nimiž se setkal, ale délka jejich života závisela na teplotě. V chladu umírala již po čtyřiadvaceti hodinách. Když se sperma udržovalo v teple, pohybovala se zvířátka ještě druhý a třetí den, čtvrtý den však byla mrtva.

Shrneme-li všechno, co Leeuwenhoek poprvé spatřil, musíme ho počítat k největším objevitelům všech dob. Jeho první popisy primitivních živých tvorů z něho učinily zakladatele mikrobiologie; kromě toho popsal jako první příčné pruhování svalstva, zubní kanálky, závitkové cévy, schodovité buňky rostlin a v pokročilém věku učinil ještě jeden velký objev: parthenogenesi, nepohlavní rozmnožování. Ačkoliv nikdy nechodil na universitu a neuměl jinak než holandsky, chovali se k němu vědci velmi uctivě, neboť věděli, že tento řemeslník nezatížený knižní moudrostí má bystřejší pohled než oni sami. Leeuwenhoek se nezanášel teoriemi, ale uměl neobyčejně přesně pozorovat. Když mu poslali k prozkoumání nějaký materiál, mohli si být jisti, že dostanou jasný a nezvratný posudek.

Nicméně po objevení živých zvířátek v lidském semeni necítil se Leeuwenhoek nejlépe. Byl přesvědčen, že jde o živé tvory, tvořící podstatu semene, nikoli o parazity, jež lze najít v lidském nitru. Nazval je spermatozoidy. Byla to však choulostivá záležitost, kterou by mu nakonec mohl někdo zazlívat. Považoval za jistější předložit svůj objev vědecké společnosti, aby ho uznávaní odborníci přezkoumali a zveřejnili, budou-li to považovat za vhodné.

V listopadu 1677 se Leeuwenhoek v této věci obrátil na tajemníka londýnské Royal Society Brounckera. Royal Society byla v oné době nejpokrokovější vědeckou společností na světě, i když nikoli nejsvobodnější. Přednedávnem byl jeden z jejích nejaktivnějších členů, Henry Oldenburg, uvržen na několik měsíců do Toweru, protože byl vládě podezřelý pro svou korespondenci

s Leeuwenhoekem, Spinozou, Malpighim a jinými zahraničními vědci. Mít styk s Royal Society bylo však již samo o sobě ctí. Učenci z celého světa posílali této společnosti výsledky svého bádání a žádali ji o požehnání. Skromný delftský optik učinil vše, aby slavným londýnským pánům projevil svou úctu. Téměř omluvným tónem je ujišťoval, že rozhodně nechce uvádět vzácné členy Royal Society v úžas, že si je velmi dobře vědom toho, že jeho pozorování budou pro ně možná nepříjemná či skandální. Nechává jim proto zcela na vůli, zda je uveřejní či nikoli.

K svému překvapení však Leeuwenhoek dostal z Londýna obratem povzbudivou odpověď. Psali mu, aby ve výzkumu pokračoval a prováděl ho i na jiných zvířatech, na psech, koních a jiných čtvernožcích. Semeno hřebců si Leeuwenhoek nemohl opatřit hned, avšak rozbor spermatu u psů a králíků provedl velmi rychle, doprovodil ho vyobrazením živých a mrtvých spermií a odeslal do Londýna. Už v lednu 1678 vyšla jeho práce v publikaci Royal Society[118] a stala se mezníkem v dějinách moderní sexuální vědy — můžeme dokonce říci, že je spolu s pracemi Malpighiovými a de Graafovými zahájila.

Přesně dvě století po objevu spermatozoidů, roku 1877, podařilo se švýcarskému badateli H. Fiolovi pozorovat vniknutí spermie do vajíčka mořské hvězdice[119] a ještě déle trvalo, než byl proces oplodňování dokázán mikroskopicky i u vyšších zvířat. Nepolepšitelní skeptikové mohou však stále ještě namítat, že tomu je u člověka možná jinak, neboť spojení samčí a samičí zárodečné buňky u člověka dodnes nikdo nepozoroval.

Telegonie

Převratné objevy sexuální biologie v druhé polovině 17. století sledovali vzdělanci zprvu s velkou pozorností, ale později ochabl jejich zájem nejen proto, že se vědci nemohli shodnout, ale i proto, že se z nových poznatků vyvodilo tak málo praktických důsledků. Ačkoliv teď lidé věděli o semeni a vaječnících víc než dřív, bylo stále stejně impotentních mužů a sterilních žen, aniž by to kdo pořádně vysvětlil, nemluvě o tom, že by to změnil. Zájem laiků se proto soustředil na vedlejší otázky, k jejichž řešení mohla věda, jak se zdálo, přispět víc.

Středem zájmu byla především telegonie, podivné učení o významu prvního oplodnění pro všechna další těhotenství ženy. Při prvním otěhotnění dojde prý v ženině těle k takovým změnám, jež v něm zanechají trvalé stopy. Proto prý se stává, že se děti téže matky od různých otců podobají otci prvního dítěte. Tato nauka vycházela z chovatelství zvířat. Mnozí chovatelé věří dodnes, že jediné spáření s nerasovým samcem zkazí matčino potomstvo jednou provždy. Kolem poloviny 17. století se tohoto tvrzení chopil William Harvey, přestože se vůbec nehodilo k jeho ostatním názorům, a postavil je na „vědecký základ". „Primus conceptus", první početí a pouze první početí prý vyvolá v ženině vajíčku chemické změny, jež přejdou do krve, prosáknou celým tělem a působí jako infekce, kterou nelze z ženina organismu odstranit. Pozdější těhotenství jsou prý naproti tomu jen vnější povahy, zasahují pouze dělohu.

Protože to tvrdil vědec takového významu jako Harvey, našli se brzy další lékaři věřící v telegonii. Nauka o „prvním početí" se stala magickou formulí, jež vysvětlovala nejedno trapné překvapení v manželském životě. Pro ženy, které nezachovávaly věrnost svým manželům, byla příjemnou výmluvou. Byť se dítě podobalo cizoložícímu domácímu příteli sebevíc, žena mohla říci, že to je náhoda, a žárlivé manžele uklidňovala myšlenka, že děti budou vždy po nich, i kdyby měla žena milence.

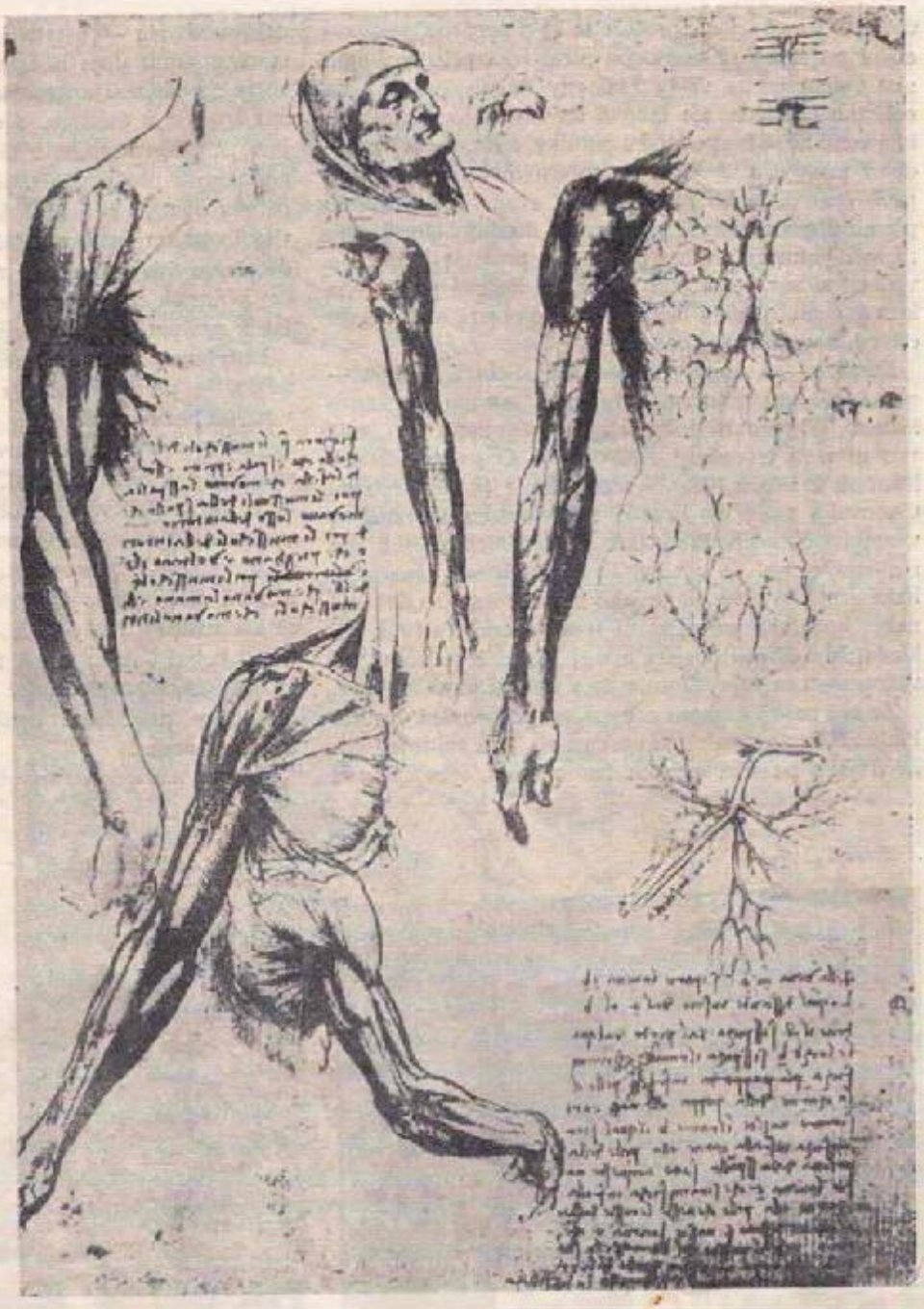
Harveyho teorie vyvolala i jiný, poněkud nevinnější zmatek. Od té doby, co Harvey objevil krevní oběh, stala se krev v medicíně velkou módou. Sir Christopher Wren, stavitel londýnské katedrály sv. Pavla, který se však zajímal i o přírodovědné otázky, doporučil jako první vstřikovat léky do cév. Lékaři dávali pacientům transfúze ovčí krve, domnívali se, že krev mladých lidí může omladit starce, a zanedlouho měli ještě vyšší cíle: jestliže se podle tehdejších názorů slučovaly v krvi všechny vlastnosti, mělo by být možné upravit transfúzí povahu člověka. Lidi horkokrevné a chladnokrevné, bouřlivé muže a melancholické ženy či opačně ospalé muže a příliš žádostivé ženy by šlo navzájem připodobnit i duševně, kdyby se smíchala jejich krev. Tím by se zamezilo nesvárům. Když londýnská Royal Society vydala roku 1666 základní dílo Richarda Lowera o transfúzích krve, Berlíňan Sigmund Elsholz navrhl „usmířit všechna nešťastná manželství vzájemnými transfúzemi krve nesnášenlivých manželů".[120] Lékařské anály bohužel neříkají, zda rady mazaného Berlíňana někdo uposlechl a k jakým to vedlo výsledkům.

Politická aritmetika

Musíme považovat za znamení pokroku a duševní svobody, že stát a církev nekladly biologickému bádání a šíření nových sexuálních teorií zásadní překážky. 17. století rozhodně nebylo stoletím tolerance ani po doznění náboženských bojů. Zdálo se však, že nový mikrokosmos, svět, který se objevil pod mikroskopem, a teze, jež z něho vědci vyvodili, nedotýkají se světské a církevní autority. Zejména v Itálii se na laboratorních experimentech podílelo nemálo kněží, kteří tak zcela bez předsudků přispívali k poznání přírodních zákonitostí.

Stát měl jiné starosti. Nezajímal se, zda má při rozmnožování prioritu mužský či ženský princip. Představitelům státu šlo o to, aby se jejich poddaní rozmnožovali co nejvíc a co nejrychleji. Německo bylo po třicetileté válce vylidněno, Londýn a Vídeň zdecimovaly těžké epidemie moru, v mnoha zemích, zejména ve Špa-

Leonardo da Vinci; Studie svalů a cév

nělsku, se už projevovaly následky vystěhovalectví do Ameriky. Jestliže politikové až dosud podporovali růst populace především z vojenských důvodů, začali ho nyní hodnotit i z hospodářských hledisek. Po celé Evropě se rozšířil strach, že zanedlouho nebude dost lidí k obdělávání polí a k práci v dílnách.

Největší obavy měli v zemích průmyslově nejvyspělejších: v Anglii a Francii. Tam také vznikly populační teorie, které uznávala celá Evropa až do konce 18. století. Jejich podstatou bylo, řečeno co nejstručněji, že pro blahobyt země je rozhodující hustota obyvatelstva. Čím víc lidí, tím lépe. Velký počet obyvatel není prý následkem hospodářského bohatství, nýbrž jeho předpokladem. Rodiče mají mít co nejvíce dětí, státy se nemají uzavírat cizím občanům. Přistěhovalectví je lepší než vystěhovalectví. Především by se nikdo neměl nechat mýlit tím, že početné rodiny žijí často nuzněji než rodiny s málo dětmi. Chudoba jednotlivé rodiny není rozhodující, rozhodující je bohatství národa, jež stoupá s počtem dětí. Čím více dorostu, tím více pracovních sil, tím více lze vyvážet, tím více peněz budou lidé mít. Vyrábět děti tedy znamená obohacovat zemi.

Zda z tohoto bohatství těží celý národ či jen úzká horní vrstva, o to se populační teoretikové nezajímali

vůbec či jen okrajově, protože to bylo nebezpečné. O sociální problémy se tato doba příliš nestarala. V Anglii sice vydali již za vlády královny Alžběty zákony na ochranu chudých, ale taková sentimentalita se nesnášela s cíli nové hospodářské politiky, s rozvojem obchodu a průmyslu. Jestliže se početným rodinám dařilo příliš špatně, mohli rodiče zlepšit svou situaci tím, že poslali děti v raném věku pracovat do dílny. Jestliže na to byli potomci příliš slabí, mohli prolézat komíny a vydělat si pár pencí jako kominíci. Dětská práce byla laciná, a proto velmi hledaná — pro chytré rodiče další důvod, aby měli dětí co nejvíc.

Státníci — v Anglii Cromwell, ve Francii Colbert — prováděli tuto politiku, nazývanou později merkantilismem, již po delší dobu se zdánlivým úspěchem, aniž pro ni měli teoretické zdůvodnění. O to se postaral lékař sir William Petty, syn krejčího z okolí Londýna. Cestoval v mládí po Francii a Holandsku a vyznal se v mnoha oborech. Přednášel o přírodních vědách, ale i o hudbě, stal se v necelých třiceti letech generálem irské armády, osvědčil se jako správce statků a dokázal nabýt bohatství praktickými spekulacemi. Patřil k zakladatelům Royal Society a měl blízko k mužům, považovaným za nejvyšší autority v oblasti sexuální vědy.

Ze své pestré činnosti a bystrého pozorování vyvodil Petty závěr, že nezáleží ani tak na životě a smrti jednotlivců jako na všeobecných fenoménech, týkajících se celého národa — a tyto fenomény lze vypočítat! Svůj systém, jemuž dnes říkáme populační statistika, nazval Petty „politickou aritmetikou". Jestliže se přesně spočítají údaje o úmrtích, o což se pokusil již před ním jiný učitel hudby, John Graunt, lze s velkou pravděpodobností předpovědět, jak se obyvatelstvo rozmnoží během dvaceti pěti či dokonce padesáti let, a to má velký význam pro hospodářský rozvoj země. Na základě těchto údajů by bylo možno vytvářet plány, budovat průmysl, regulovat přistěhovalectví a vystěhovalectví, a netápat přitom v nejistotě.

Pettyho myšlenka byla tehdy nová. Až dosud se všem zdálo, že přes pokroky v lékařství je umírání zcela v rukou božích, a nikdo se je neodvažoval předpovídat. A počet porodů byl zdánlivě ještě nejistější. Kdo ví po svatbě, kolik bude mít dětí? Každý znal ze svého okolí, že se počet dětí v rodinách tak různí, že se zdálo nemožné dělat z toho všeobecné závěry. Ať to bylo sexuálním pudem, plodivostí muže či plodností ženy — jedni měli dětí hodně, jiní málo či žádné. Zdálo se, že je to věc náhody. Petty však ukázal, že počet narození a úmrtí kolísá daleko méně, zkoumáme-li město tak velké jako Londýn nebo ještě lépe celou zemi, že se tytéž fenomény pravidelně opakují a že z nich lze vyčíst určité tendence.

Pettyho teorie vyvolala obrovský rozruch. I když byla

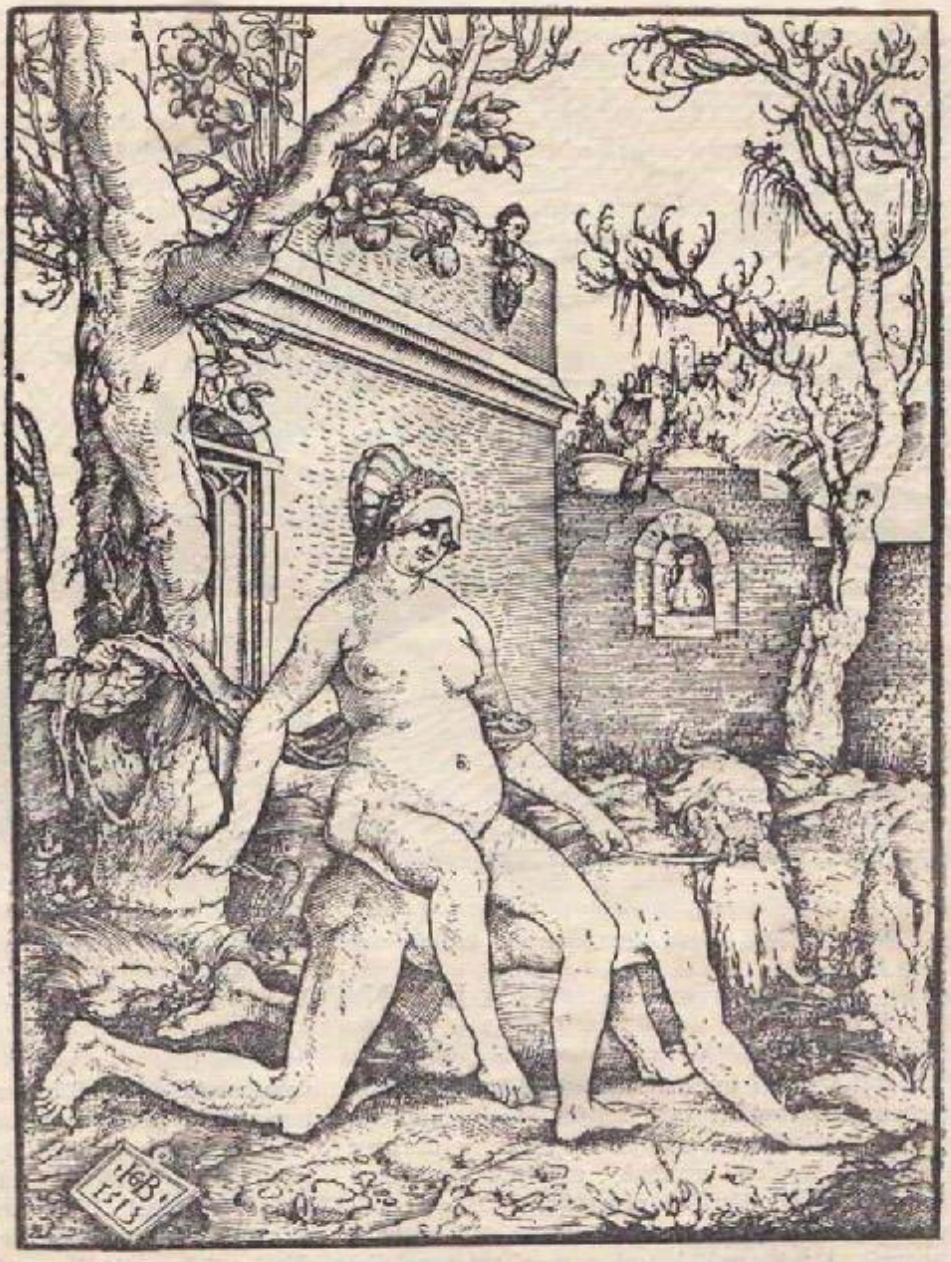
Andreas Vesalius

Leonardo da Vinci: Kresba embrya

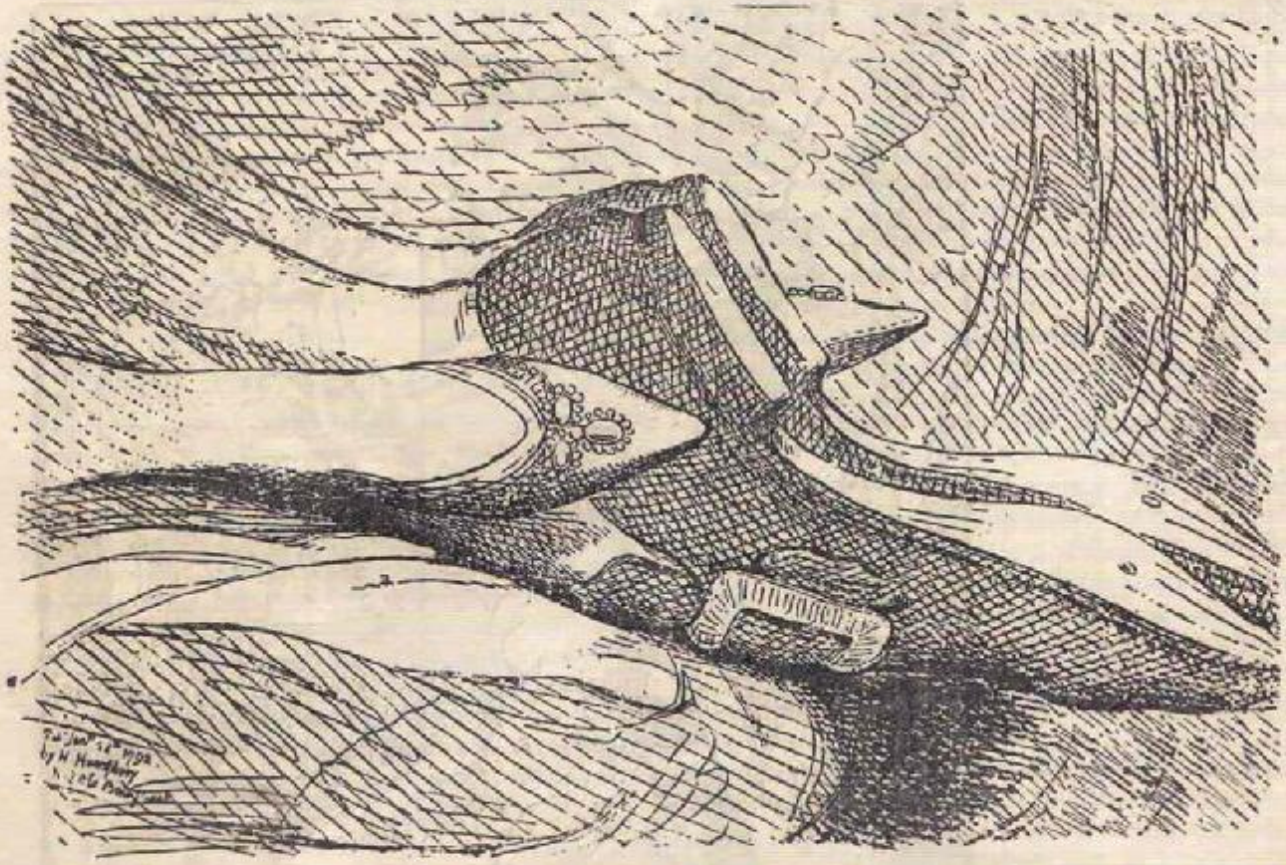

H. Baldung-Grien: Aristoteles a hetera Phyllis

některá jeho tvrzení pochybná, poskytovala teorie pevnou půdu, na niž bylo možno stavět. Poprvé byl sexuální život nezávisle na morálních příkazech a individuálních náhodnostech zasazen do společného rámce s politikou a národním hospodářstvím, zbaven izolace a začleněn do vědeckého systému, zahrnujícího přírodní i společenské procesy. Pracovní metody byly přirozeně ještě velmi nedokonalé. Materiál tvořily hlavně církevní matriky, čímž vzrostla úloha farářů při tomto výzkumu.

Pettyho nejvýznamnějším žákem se stal v první polovině 18. století berlínský farář Johann Peter Süsmilch. Svému hlavnímu dílu dal sice teologický titul „Božský řád ve vztazích lidského pokolení, z narození, smrti a rozmnožování" (1741), ale ve skutečnosti to byla střízlivá populační analýza, která v mnoha směrech předčila anglické vzory. Süsmilch dospěl k podobným závěrům jako angličtí badatelé: Pokud lidstvo nedecimují války či zhoubné nakažlivé choroby, obyvatel přibývá, což je dobře, neboť přírůstek obyvatelstva znamená vzrůst blahobytu. Až o půl století později se jiný farář, Angličan Malthus, odvážil touto zásadou otřást a poukázat na nebezpečí hladu, jež lidem hrozí, budou-li se množit příliš rychle.

XI. kapitola

GALANTNÍ DOBA

Půldruhého století mezi třicetiletou válkou a Velkou francouzskou revolucí bylo zlatým věkem knížecích metres. Konkubíny, zastiňující u dvora, a dokonce i v politice legitimní manželky, patřily k sexuálnímu životu knížat od dávného starověku. V žádné epoše nezmizely ze scény docela. Nyní se však staly institucí. Panovník, který neměl kromě pravoplatné manželky metresu, platil za podivína či barbara.

Dánský král přivítal tehdy již velmi mocného ruského cara Petra I. trochu ironicky slovy: „Všechna čest, slyším, pane bratře, že i vy už máte metresy." Načež Petr odpověděl nepříliš galantně: „Moje děvky mě nestojí tolik jako konkubína Vašeho Veličenstva."[121] / Petr Veliký dokázal touto příkrou odpovědí, že si ještě zcela neosvojil západní způsoby. Nyní již nestačilo, aby si kníže dával stavět paláce soutěžící nádherou s Versailles. Nesměl šetřit ani na svých srdečních záležitostech. Petr vedl sice bujarý a rozmanitý milostný život, ale po způsobu lancknechtů. Navíc se k svým pravoplatným manželkám choval se středověkou krutostí.

Svou první ženu, chudou venkovskou šlechtičnu, poslal do kláštera. Za války proti Švédům si vzal k sobě v polním ležení litevskou selskou dcerku Martu Skavronskou, která předtím pracovala jako služka u protestantského baltského pastora a pak byla děvčetem pro všechno v ruské armádě. Byla z oněch markytánských typů, které Grimmelshausen popsal ve své „Landstörtzerin Courasche" (1670): hrubá, ale dobromyslná, ráda se napila a ochotně každému pomohla, zvyklá spát na slámě a třeba na holé zemi. Po deseti letech společného života se s ní Petr dal na její naléhání oddat.

Na ostatních evropských dvorech vyvolala tato mesaliance posměch. Petr bral Kateřinu, jak se Marta jmenovala po přijetí ortodoxního křtu, i nadále na svá válečná tažení, jen při oficiálních cestách do západní Evropy ji nechával doma. Kateřina se však odškodňovala tím, že ho podváděla s Williamem Monsem, bratrem jedné dřívější Petrovy metresy. Když se o tom Petr dověděl, dal Monse popravit, o čemž se Kateřina musela přesvědčit na vlastní oči na popravišti, a když trvala i nadále se smíchem na své nevině, dal ji manžel do ložnice milencovu hlavu v lihu. Kateřininy nervy však vydržely i tento šok. Před takovým odporem car všech Rusů kapituloval. Smířil se s Kateřinou, a když několik měsíců nato zemřel — na následky venerické choroby, jak tvrdí lékaři — zasedla litevská služka na

trůn a prokazovala po dva roky svou neschopnost vládnout. Zato však mohla nerušeně ukájet svůj sexuální hlad s nesčetnými milenci.

Kariéra Kateřiny I. je netypická nejen pro její dobu, ale i pro metresy všech epoch. Světové dějiny snad neznají jiný případ, že by se panovnicí velké země stala žena z nejnižší sociální vrstvy jen díky osobnímu vkusu a náladovosti vládce. Podle líčení současníků nebyla Kateřina ani zvlášť krásná, ani tak mimořádně inteligentní jako byzantská císařovna Theodora, která svého manžela Justiniana sice ovládala, ale přesto se nestala vládnoucí kněžnou. Na Západě měly knížecí metresy v 17. a 18. století ještě menší naději než dříve, že by se mohly stát královnou či císařovnou. Tohoto cíle nedosáhla ani inteligentní a ctižádostivá markýza de Pompadour, metresa Ludvíka XV. Nazývali ji „madame XV.", ale „Reine de France" se nestala. Podobně nezískala titul královny ani markýza de Maintenon, s níž se dal tajně oddat Ludvík XIV. Právě v této době, kdy se sex na knížecích dvorech tak silně rozmohl, postavily se mu do cesty dynastické ohledy a zábrany tradice.

Postelová šlechta

Mnohoženství a mnohomužství knížat a kněžen bylo opravdu neomezené, pojímáme-li tyto výrazy fyziologicky. Manželská věrnost se vyžadovala a očekávala jen v zaostalých zemích. Společensky a státoprávně však sexuální život podléhal přísné hierarchii, jíž se podřizovali i nejmocnější panovnici. Ženy, s nimiž měla pohlavní styk knížata, a podobně i muži, jimž otvíraly své ložnice panovnice, lze rozdělit do tří kategorií: druzi pro manželství, pro lásku a pro potěšení.

Manželka — nebo princ manžel — museli pocházet z knížecího domu, z rodiny, která dosud či dříve vládla. Jen děti z těchto manželských svazků měly právo na následnictví trůnu. Manželky, které panovníkovi nedaly děti, zpravidla již nebyly zapuzovány. Rozhodně bylo pro bezdětnost anulováno mnohem méně knížecích manželství než v 16. století. Z tohoto hlediska se tedy manželství upevnilo, přes uvolněnost sexuálního života.

Na druhém místě sexuální hierarchie stála „maîtresse en titre" čili favoritka, to znamená panovníkova oficiální milenka (či oficiální milenec vládnoucí kněžny). Tato maîtresse en titre odpovídala do určitého stupně vedlejší ženě ve starém Orientě. V některých podstatných rysech se však od ní lišila. Především měla ve Francii tento titul jen jedna žena — panovník nemohl mít několik vedlejších žen současně jako v Babylóně. Společensky zaujímala maîtresse en titre velmi vysoké postavení, v politice nezřídka vedoucí. Dvořané, ministři, cizí diplomaté ji obletovali, aby s její pomocí prosadili v ložnici to, čeho nedosáhli v suverénově přijímacím salóně. Rakouský ministr Kaunitz využil madame de Pompadour, aby Francii zatáhl do války proti Rusku. Poslal jí drahocenný pult zdobený drahokamy a obrazem Marie Terezie,[122]/ aby v ní vyvolal domněnku, že ji prudérní císařovna považuje za sobě rovnou. Protože sex zmůže víc než jiné argumenty, stávaly se mocenskými faktory národní i mezinárodní politiky také metresy, které se samy o státní záležitosti vůbec nezajímaly. Příznačný byl například vliv poslední metresy Ludvíka XV., madame du Barry, kterou vyhledávali zahraniční velvyslanci, jestliže chtěli něco prosadit u starého, nerozhodného krále.

Přesto byly i ty nejmocnější metresy zcela závislé na panovníkově přízni. Neměly právní zajištění, mohly ze dne na den upadnout v nemilost a být vyloučeny z dvorní společnosti. Obvyklým řešením pak bývalo, že se uchýlily do kláštera. Stávalo se však také, že bývalé knížecí metresy vedly i nadále pestrý a veselý milostný život anebo že se výhodně vdaly.

Markýza de Pompadour

Markýza de Montespan

Kněžna Du Barry

I když se jen nemnoha metresám podařilo uchovat si přízeň svých knížecích ochránců až do konce života, trvával jejich poměr přece jen několik let a nabýval forem normálního manželského života. Tyto svazky bývaly často velmi plodné: Ludvík XV. měl se svou metresou La Vallière čtyři děti, s Montespanovou osm. Stejně jako jejich matkám dostalo se i dětem vysokých šlechtických titulů. Navíc metresy obvykle projevovaly i silný rodinný smysl a dbaly na to, aby výnosná místa a honosné tituly dostávali i jejich bratři a vzdálenější příbuzní. Na evropských dvorech se to zanedlouho jen hemžilo markýzy, hrabaty, knížaty a vévody, kteří za svá zvučná jména a statky vděčili sexuálním potřebám monarchy. Vedle staré vojenské a zemské a nové peněžní šlechty tak vznikla postelová šlechta, odvozená od knížecích metres. I v nejslavnějších rodinách vysoké aristokracie najdeme praměti tohoto druhu.

Východ a Západ se v tomto směru téměř nelišily — jedině snad tím, že východoevropská postelová šlechta pocházela převážně od otců. V Rusku vládly po smrti Petra Velikého po sedmdesát let skoro výlučně ženy, a všechny čtyři carevny, které v 18. století vedly v Petrohradě rozmařilý dvůr — Kateřina I., Anna Ivanovna, Alžběta Petrovna, Kateřina II. — měly nemalou spotřebu mužů. Milence, kteří se v ložnici vyznamenali mimořádnou zdatností, vzápětí jmenovaly hrabaty a knížaty, ať to byli gardoví důstojníci či prostí sedláci. Kateřina II. věnovala svou přízeň (podle svědectví prince de Ligne) dvaaosmdesáti mužům — a žádný nevyšel naprázdno.

Na Západě, a zejména ve Versailles, se v tomto směru nepostupovalo tak „demokraticky". Ne že by se monarchové při výběru svých metres ptali na rodokmen, ale měli obtížnější výběr. Panovníci nepřicházeli tolik do styku se ženami z lidu. Za starého režimu bylo vyloučeno, aby si panovník — jako později Napoleon — přivedl do zámku jen tak z ulice děvče, které se mu zalíbilo. Světem knížat byl dvůr, a aby se žena mohla stát knížecí metresou, musel ji někdo ke dvoru formálně uvést. Madame de Pompadour, která byla nemanželskou dcerou bohatého správce statků a vdala se za bezvýznamného venkovského šlechtice, musela na Ludvíka XV. uspořádat hotový hon a použít všemožných lsti, aby k němu pronikla. Madame du Barry, která zahájila svou kariéru jako poslouchačka, stala se díky svým půvabům pravoplatnou hraběnkou již předtím, než okouzlila téměř šedesátiletého monarchu.

Většina knížecích metres se tedy rekrutovala z dvorních dam. Někdy padl monarchův pohled na královninu společnici, jindy na krásku sloužící u jiného člena královské rodiny. Za časů Ludvíka XV. pocházelo několik nejslavnějších metres ode dvora „Madame", královy švagrové. Odtamtud přišly nejen madame La Vallière a Montespanová, nýbrž i maîtresse en titre veselého anglického krále Karla II. Louise-Renée de Kéroual, pozdější vévodkyně z Portsmouthu, která hrála významnou roli ve francouzsko-anglické spojenecké politice oné epochy.

Daleko za těmito velkými metresami, které byly v pravém slova smyslu „paními", je třetí kategorie žen, jimž se knížata věnovala příležitostně: ženy pro jednu noc či v nejlepším případě pro krátké období. Lid a mnohdy i učebnice dějepisu nazývají také tyto ženy metresami, ale ve skutečnosti měly funkci kurtizán. Přicházely do knížecí ložnice postranními dveřmi a měly přístup jen do zvláštních pavilónů, kde si kníže vyrážel z kopýtka, aniž by to věděla jeho manželka a — což je ještě důležitější — jeho maîtresse en titre. Byly hrdin-

Ludvík XIV. vyznává lásku paní de la Vallière

Baudouin: Frivolní láska

Boucher: Mme de Pompadour

kami veselých hostin, na nichž se regent Filip Orleánský zotavoval v Palais-Royalu po celodenních starostech. Na nočních zahradních slavnostech, které Ludvík XV. pořádal ve své oboře, představovaly laně. Přestože bychom i mezi nimi našli ženy se vznešenými jmény, tvořily polosvět dvorní společnosti.

Změny pohlaví a kastráti

V poslední kategorii metres zaujímaly stále významnější místo dámy od divadla, tanečnice, zpěvačky, herečky. Pokud pracovaly v knížecích divadlech, patřily ke dvoru — i když jen k čeledi. Na noční zábavy dvorní společnosti však měly přístup i jejich kolegyně ze soukromých divadel. Pány ode dvora, ne-li knížata, tedy nejvyšší vrstvu dvořanů, magicky přitahovaly nikoli proto, že by se vždy vyznačovaly zvláštními půvaby či inteligencí, ale protože byly neobvyklou atrakcí.

Povolání jevištní umělkyně bylo nové. Po dva tisíce let hráli divadlo muži. V antickém divadle nevystupovaly nikdy ženy — jen ve vulgárním „mimu", jakémsi skeči, při němž se představitelé za dráždivého doprovodu cimbálů, fléten a tamburín svlékali.[123] Ženy, které tuto „mimiku" prováděly, neměly právě nejlepší pověst — stejně jako jejich kolegyně akrobatky či flétnistky, bavící hosty při soukromých hostinách. Šlo přitom v podstatě o zastřenou prostituci, což také vysvětluje, že na této činnosti některé hvězdy vydělaly spous-

tu peněz. Již za římské republiky, za časů Sullových, měla tanečnice Dinoysia roční příjem 200 000 sestercií, podle dnešní hodnoty nejméně 20 000 dolarů. Avšak v tragédii a v literární komedii hráli všechny ženské role muži, často mladičcí efébové.

Divadlo bylo tedy od svých počátků v sexuálním smyslu vždy travestií. Když za renesance obnovili antické divadlo a obohatili je o nová umělecká odvětví, dodržovali nejprve tuto řeckořímskou tradici. Ještě na Shakespearově scéně hráli všechny role mladí muži. I v operách, které pronikaly na knížecí dvory od počátku 17. století z Itálie, zpívali ženské role muži; falzetem napodobovali ženské hlasy. S tímto nouzovým řešením však nebyli spokojeni znalci hudby. Přišli na jiné řešení: Itálie začala dodávat do celé Evropy kastráty, kteří ostatně zpívali v církevních sborech jako sopranisté již dříve. Od roku 1562 byl členem papežské kapely ve Vatikáně kastrát Hieronymus Rossinus.

Někteří kastráti udělali znamenitou kariéru. Abbé Malani, bývalý kastrátský zpěvák na dvoře Ludvíka XIV., se stal velvyslancem vévody Toskánského. Ještě dál to dotáhl Neapolitánec Farinelli, původním jménem Carlo Broschi. Pocházel ze vznešené rodiny, která ho přesto dala již jako dítě sexuálně zmrzačit, aby mu zůstal krásný vysoký hlas. Roku 1722 debutoval jako sedmnáctiletý v Římě. Na pozvání císaře Karla VI. odešel do Vídně, později slavil triumfy v Londýně. Nejskvělejší období jeho kariéry však patřilo Španělsku, kde svým bel cantem působil potěšení melancholickému králi Filipovi V. a kde zůstal ve velké oblibě i u jeho nástupce Ferdinanda VI. Získal dokonce značný politický vliv, což však vedlo k tomu, že ho po korunovaci Karla III. ze Španělska vyhnali.[124]/ Zatímco se mu jeho protivníci posmívali jako „kapounovi", postavil si Broschi v Bologni nádherný palác a vedl až do své smrti v sedmdesáti sedmi letech život grandseigneura.

Pod lékařský nůž by se byl ve svém mládí málem dostal i Josef Haydn, skladatel „Stvoření" a „Ročních období". Zpíval ve sboru vídeňského chrámu sv. Štěpána, a protože kapelník chtěl pro svůj sbor uchovat Haydnův krásný chlapecký hlas a patrně i zajistit mládenci skvělou pěveckou kariéru, zabýval se plánem dát ho vykastrovat či — jak se tehdy říkalo — „sopranizovat". Naštěstí se předem zeptal Haydnova otce. Ten přijel honem do Vídně a ve strachu, že k tomu již došlo, zeptal se svého syna: „Pepíčku, bolí tě to? Můžeš chodit?"[125]/ Pepíčkovi však zatím ještě neublížili, a díky otcovu energickému zákroku Josef Haydn dostal hluboký hlas a mohl vést normální sexuální život, který však rozhodně nebyl šťastný.

Kastráti zůstali v oblibě u dvorů a hudebních labužníků až do prvních desetiletí 19. století. Napoleon si dal od jednoho italského kastráta zpívat árie po požáru Moskvy, Rossini obdivoval kastráta Vellutiho, který slavil velké úspěchy v Londýně ještě roku 1825. Tehdy však platili kastrátští zpěváci jen za specialitu, nikoli za náhražku ženských hlasů. Ženy si mezitím vydobyly na jevišti, a zejména na operní scéně, nejen místo, jež jim patří, ale začaly dokonce vytlačovat muže. Kalhotová role, kdy žena představuje mladého muže, anebo vlastní travestie, převlečení ženy za muže, patří až dodneška k stálému příslušenství operní scény. Zejména v německých operách se s tím setkáváme často: páže cherubín ve „Figarově svatbě", Beethovenova Leonora-Fidelio, Růžový kavalír, skladatel v předehře k „Ariadně na Naxu" a Arabellina sestra u Hofmannstahla a Richarda Strausse jsou jen některými příklady tohoto sexuálního převlékání. Zřejmě se autoři, i ti nejvkusnější, stále ještě domnívají, že je pro publikum zvlášť přitažlivé vidět na scéně ženy, jimž kostým zplošťuje prsa, ale zato tím víc obepíná zadní část.

Žena dobývá jeviště

Kalhotová role je přežitkem z galantní doby, kdy byly sexuální převleky všeho druhu nadmíru oblíbené. Trvalo přirozeně dlouho, než se ženy směly v tomto kostýmu objevit na scéně. Dobýt jeviště bylo pro ženy velmi nesnadné. Pokoušely se o to ze dvou stran: z nejnižší a z nejvyšší společenské vrstvy. U potulných komediantů, kteří předváděli své frašky na tržištích, musely hrát i žena a dcera divadelního ředitele. Jinak by se soubor neudržel. „Revoluce shora", účinkování žen ve dvorních divadlech, probíhala velmi nesměle. K prvnímu průlomu došlo v tanci. Tančit směly ženy u dvora; proto nikomu nevadilo, když vystupovaly v baletu a předváděly své taneční umění na pódiu či na jevišti vybaveném všemi technickými prostředky. Dvorní společnost byla tehdy nadšena alegorickými balety, při nichž se na scéně se zdvořilými aktualizačními narážkami objevovali bozi a hrdinové starověku. Na těchto představeních se s oblibou podílela i knížata. Panovníci hráli divadlo rádi, bylo blízké tomu, co vůči svým poddaným uplatňovali i v životě. Ludvík XIV. vděčí za svůj přídomek „Le roi soleil" roli, kterou hrál v patnácti letech v „Baletu noci". Nebyl prvním královským tanečníkem, jeho otec, mravný Ludvík XIII., vystupoval v baletech také, s oblibou v komických rolích. A nadšeným příznivcem baletu byl i jeho otec Jindřich IV., který však neúčinkoval sám, nýbrž zdržoval se raději v zákulisí, aby si mohl tanečnice prohlížet zblízka.

O Jindřichu IV. se vyprávěji první milostné baletní historky.[126]/ Když přišel neočekávaně na zkoušku, namířila právě jedna z účinkujících amazonek, mademoiselle de Montmorency, své kopí směrem, kde se objevil král. Vznikla choulostivá situace, protože si všichni uvědomili, že jeden z králových předchůdců, Jindřich II., byl při turnaji zabit kopím. Tentokrát to však dopadlo šťastně. Kopí krásné baletky de Montmorency nebylo ze železa. Její srdce také ne. A tak se stala královou milenkou až do doby, kdy ji vystřídala jiná baletka z vysoké společnosti, dcera dvorního bankéře mademoiselle Pauletová. Pauletová byla poslední metresou galantního krále. Byl právě na cestě k ní, když ho zasáhla dýka fanatika Ravaillaca.

Caravaggio: Loutnista

Francouzský dvorní ceremoniál vyžadoval, aby se i v intimním kruhu dodržoval odstup. Když vystupovaly v baletu královna a princezny, nesměl účinkovat žádný tanečník, a když tančil král, nesměla být na scéně žádná žena. Jen zcela výjimečně se konaly „ballets mixtes", v nichž směli s princeznou vystupovat tanečnici, samozřejmě pánové z řad nejvyšší aristokracie. Již z těchto důvodů vládla v dvorním baletu travestie: buď účinkovali pouze muži, anebo pouze ženy. Dotyční účinkující pak hráli i role druhého pohlaví.

Zaměňování sexu však dodávalo divadlu ještě větší sexuální dráždivosti. I když byl děj sebecudnější a způsob hry sebedecentnější, šířily kolem sebe divadlo a zejména balet erotickou atmosféru, jíž neodolali staří ani mladí. Nemuseli ani účinkovat. Laskavý král Jindřich IV. ukázal zámožným mužům, jak se mohou s dámami od divadla seznamovat. V zákulisí soukromých divadel a později i v dvorních divadlech, když v nich směli vystupovat umělkyně z povolání, bylo záhy veselo. Kavalíři si zjednali přístup k ložím tanečnic, zpěvaček a herečeк anebo je o přestávkách zvali do svých divácких lóží, které byly zařízeny tak, že v nich mohli nejen nenuceně a nerušeně rozprávět. Divadelní lóže neměly pouze společenskou funkci, jak se říkalo, ale především funkci erotickou. V pařížských divadlech byly v 18. století lóže, v nichž byla za závěsy skryta pohodlná lehátka.

Od „filles de l'Opéra", sboristek a řadových tanečnic, se očekávalo, že budou nejen zpívat a tančit, ale že abonentům v lóžích bez velkého zdráhání ukáží i své ostatní půvaby. Hvězdy baletu měly přirozeně vyšší nároky. Ze tří slavných balerín z období Ludvíka XV. vděčily dvě za svou slávu především svým galantním dobrodružstvím. Jen umělecky nejvýznamnější z nich, Francouzku Marii Salléovou, muži nezajímali. Dávala přednost lesbické lásce. Její sokyni Camargovou, narozenou v Bruselu ve staré španělské šlechtické rodině — její strýc byl Velký inkvizitor — unesl již v mládí jakýsi hrabě de Melun. V obsáhlém seznamu jejích pozdějších milenců se vyskytují vévoda de Richelieu a hrabě de Clermont.

Ještě pohnutější byla milostná kariéra třetí z těchto rokokových grácií, Barberiny. Jmenovala se původně Barbara Campaniniová. Velmi mladá opustila svou ital-

Tanečnice Gulmardová. Podle Fragonardova obrazu

skou vlast a vzbudila v Paříži pozornost jako groteskní tanečnice. Znalcům však neušla její krása. Francouzští aristokraté a angličtí lordové o ni sváděli souboje. Bedřich Veliký ji angažoval pro svou berlínskou operu, a protože Barberina pro milostné dobrodružství nenastoupila do angažmá včas a zdržela se v Benátkách, pruský král požádal benátský senát o její vydání. Stalo se neuvěřitelné: Barberinu odvezli do Berlína násilím.

Na toto capriccio se však brzy zapomnělo. Barberina zaujala v Postupimi a v Berlíně společenské postavení, jaké tam před ní a po ní neměla žádná jiná umělkyně. Král, který po ženách jinak příliš neprahl, navštěvoval pravidelně její dům, a byl nešťastný, když se Barberina vdala za syna nejvyššího kancléře Cocceji a odstěhovala se s manželem do Slezska. Manželství nemělo dlouhé trvání, avšak Barberinina galantní kariéra skončila. Podobně jako Camargová vyplnila i Barberina zbytek svého života zbožnou činností. Založila a vedla velmi přísný klášter pro šlechtičny, které v něm musely žít v popelavém oděvu kajícnic. Fridrich Vilém II. jí v odměnu za její zásluhy propůjčil titul hraběnky von Barschau a k tomu erb s nápisem „Virtuti asylum" — Útočiště ctnosti.

V pařížské opeře se mezitím vynořila nová taneční hvězda, která předčila všechny své předchůdkyně, ne-li uměleckým nadáním, tedy jistě milostnými skandály: Marie Madeleine Guimardová. Žila v nevídaném přepychu, ale části peněz, jež jí vynášely její umění a galantnost, využívala jako velkorysá mecenáška. Revoluce však udělala konec její slávě; Guimardová zemřela

v bídě. Edmond de Goncourt jí věnoval něžnou biografii. Mnoho jejích současníků na ni mělo méně dobré vzpomínky, neboť Guimardová zanechala některým svým milencům, mimo jiné i princům a vévodům, jako trvalou památku lues. Ani to však nebylo mezi společenskými veličinami nic zvláštního. Princezna Liselotte von der Pfalz vypráví již ode dvora Ludvíka XIV., že prince Bedřicha Karla von Württemberg obdařila tanečnice Dechatsová týmž darem a že na něj princ zemřel.

Maršál doporučuje manželství na čas

I když tanečnice získaly přístup do horních vrstev nejdřív a nejsnáz, zpěvačky a zejména herečky je velmi brzo následovaly. K nočním společnicím regenta vévody Orleánského patřila herečka, známá pod jménem Florence. Potomek, který vzešel z jejich styku, dostal biskupský klobouk a vévodský titul, ale sám mířil ještě výš a chtěl se stát „pair de France". To se mu nepodařilo, neboť — jak škodolibě poznamenal vévoda de Saint-Simon[127] — k tomu už člověk musí říci, kým je; a regent svého syna nelegitimoval. Aby ho utěšil, dal mu však arcibiskupství Cambrai.

Herečka Quinaultová, která rovněž patřila k okruhu regentových přátel, dosáhla toho, že se s ní dal tajně oddat vévoda z Neversu. Herečka Duclosová, k jejímž dřívějším ctitelům patřil Voltaire, byla metresou hraběte z Uzès. Tragédka Claironová, slavící triumfy ve Voltairových dramatech, vedla velmi bezstarostný soukromý život. Na seznamu jejích milenců jsou jména prince Soubise, vévody Luxemburského, markýze de Bissy. Slavná zpěvačka Sophia Arnouldová, která zářila v operách Rameauových a Gluckových, měla bouřlivý milostný poměr s hrabětem Brancasem. Zkrátka a dobře, divadlo a vysoká šlechta měly k sobě velmi blízko.

Jako třída však byli herci i nadále párii. Církev jim odpírala svátosti a věčný odpočinek v posvěcené zemi. Pohřbívali je na hřbitově hřišníků za městem. Výjimku neudělali ani pro Adriennu Lecouvreurovou, metresu hraběte Moritze von Sachsen, která platila za nejvěrnější a nejctnostnější divadelní heroinu.

Je faktem, že v galantní době přispěl sex k odstranění sociálních zábran méně než v jiných epochách. Ženy, které se dostaly do horních společenských sfér přes ložnice, zůstaly outsidery. Největším úspěchem, jehož však dosáhly jen zřídka, bylo morganatické manželství, jež zajistilo jim a jejich dětem určité právní nároky, nikoli však společenské uznání. Nakonec se v několika málo mužích z nejvyšší společnosti hnulo svědomí. Řešením tohoto problému se zabýval i Moritz von Sachsen, který se sám narodil jako nemanželský syn kurfiřta Augusta Silného a hraběnky Aurory von Königsmark. Napsal knihu o manželství, v níž doporučoval manželství na čas. Sňatek by se uzavřel vždy jen na několik let a se souhlasem obou partnerů by se mohla manželská smlouva prodloužit. Manželství na celý život prý je sebeklamem a odporuje přírodě. Návrh Moritze von Sachsen, na svou dobu velmi směly, zavdal podnět k vtipkování, ale u dvorů ho nikdo nebral vážně, přestože vyšel od jednoho z nejslavnějších evropských vojevůdců. Revoluční myšlenka saského maršála, který vstoupil do služeb Ludvíka XV., byla asi jen dalším důkazem toho, že nebyl stejného rodu jako dvořané, přestože ho otec uznal za svého legitimního potomka.

V lóži. Francouzský mědiryt

Zvědavý abbé. Mědiryt kolem r. 1700

Řád sodomitů

Sexuální reforma, probíhající v galantní době a uvnitř galantního světa, mířila opačným směrem. Spočívala právě v tom, co pro sebe později reklamovali její protivníci: v „návratu k přírodě". Dlouho předtím než dal tomuto heslu sociálně revoluční obsah Jean-Jacques, zmocnila se ho šlechta a řídila se jím ve svém životě. Hlásala, že sexuální pud je něčím přirozeným, za co se nikdo nemusí stydět. Ženy jsou stvořeny pro lásku, ale rozhodně nikoli jen pro potěšení mužů. I ony mají na lásku aktivní právo, mohou si vybírat milence a střídat je, když se jim jiný zalíbí víc. V milostném životě už neexistovala podřízenost slabého pohlaví jako ve starověku a ještě za renesance.

Byl-li ještě nějaký rozdíl mezi postavením muže a ženy — za předpokladu, že oba patřili k téže sociální třídě — pak jen ten, že žena stála výše než muž. Byla středem soukromého i veřejného života. Všechno se točilo kolem ní a každý dobře vychovaný muž se jí snažil co nejvíc zpříjemnit život. Tento nový kult ženy se však zásadně lišil od středověkého kultu. Rokokový kavalír neměl nic společného s rytířem z doby minnesängerů, který se domníval, že své cizoložství musí halit do romantického a pokud možná transcendentálního pláště. Nyní bylo vše mnohem přirozenější. Nikdo se nezdržoval dlouhými předmluvami a nedělal z lásky drama vášně.

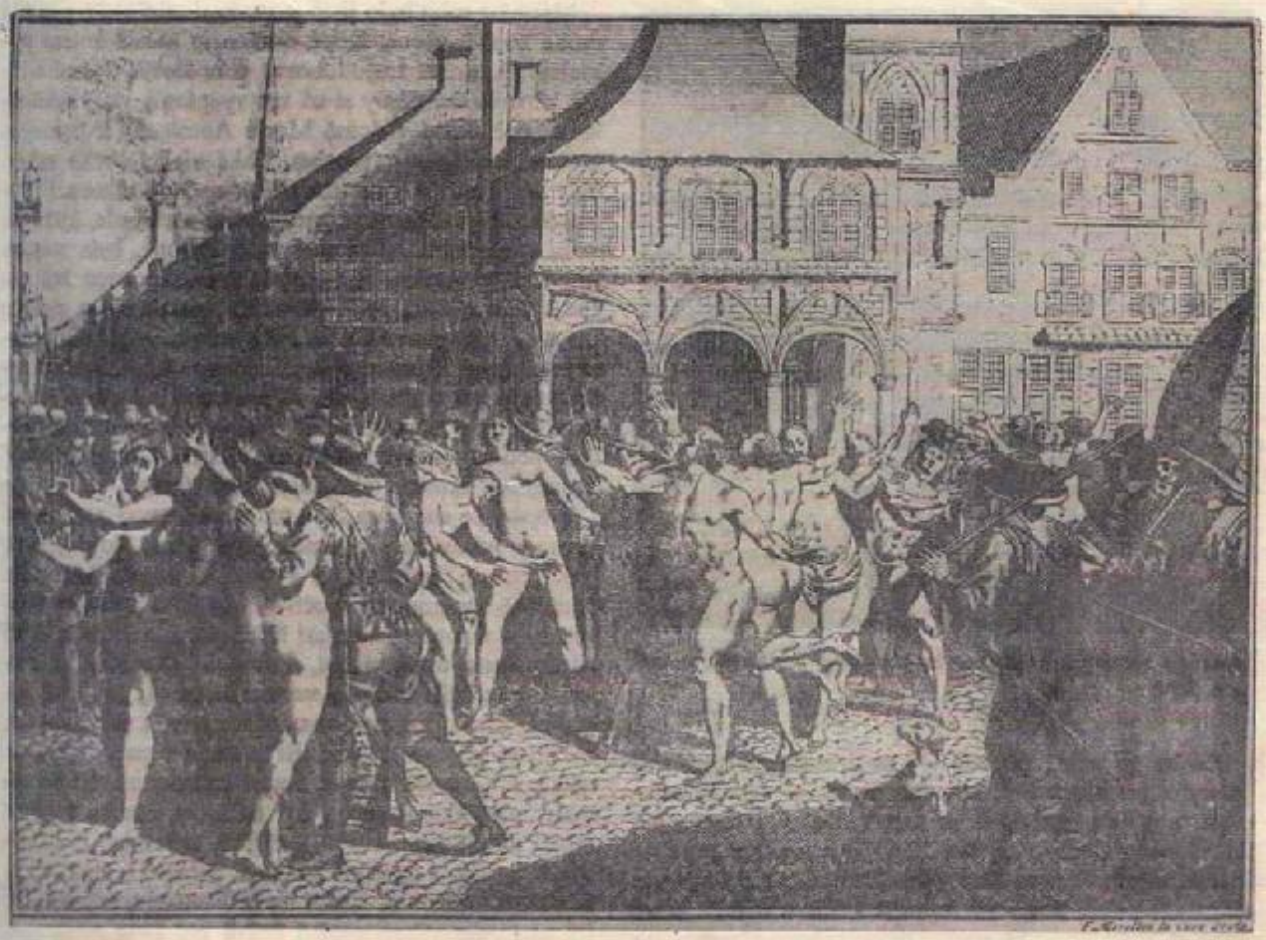
Jako ve všech dobách, docházelo přirozeně i teď z žárlivosti k aférám, které končily špatně. Neplatilo však už za hrdinství zabíjet pro ženu jiné muže, anebo dávat pro ni v sázku vlastní život. Souboje pro ženy byly mnohem vzácnější než v 19. století. Tento druh rytířství přišel znovu do módy až za romantiky. Podporovaly ho majetnické vztahy provázející rozvinutý kapitalismus, představa, že žena muži patří. Nyní však byla láska s vlastnictvím neslučitelná. I když se žena oddá muži z materiálních zájmů, není mu podřízena. Vymění jen něco svého za jiný požitek, ale neprodá se, nestane se mužovým vlastnictvím, jímž by mohl disponovat podle vlastního uvážení.

Láska mezi muži byla zakázaná. Přesto došlo na versailleském dvoře za vlády Ludvíka XIV. k velkému homosexuálnímu skandálu. Pánové z nejvyšších šlechtických kruhů, vévoda de Gramont, kníže Conti a markýz de Béran, založili řád, jehož členové se museli zavázat, že nebudou udržovat styky s ženami. Nosili pod pláštěm zlatý kříž, na němž muž šlapal po ženě. Do aféry byl zapleten i intendant dvorního orchestru a dvorního baletu, slavný skladatel Jean-Baptiste Lully, původem Florenťan, jehož nazývali „králem ze Sodomy". Členům řádu se říkalo sodomité. Ludvík XIV. proti nim rázně zakročil a nadlouho skoncoval jak s těmito, tak i s jinými pederasty.

Jistě tím nesprovodil homosexualitu ze světa. Lidé homosexuálního založení existovali bezesporu i v epoše, jíž dominovala žena, ale museli se spolu se svými přáteli stáhnout diskrétně do pozadí. Dokonce ani králové mající tyto sklony — říká se to o Bedřichu Velikém — nesměli se k nim veřejně hlásit. Homosexualita platila za nepřirozenou, to znamená za negalantní. A pro zvrácenosti neměla galantní doba pochopení, i kdyby byly podmíněny fyziologicky. Jen v Anglii, která se i jinak odlišovala od kontinentálního způsobu života, považo-

James Gillray? Souboj rytíře Charlese d'Éon de Beaumont v ženském převlečení s panem de Saint George v Londýně

Poření Adamitů v Amsterdamu. Tendenčně fantastické holandské zobrazení ze 17. stol.

vali homosexualitu v 18. století za „fashionable".[128]/

Nadřazené postavení ženy ve společenském životě a zbožňování, jehož se jí dostávalo v literatuře i výtvarném umění, způsobily, že se muži zdáli poněkud změkčilí a zženštilí. Ale ani to neodpovídá pravdě. Rokokový kavalír nebyl ani otrok, ani fyzický slaboch. Potence už sice neplatila za jediné měřítko hodnoty jako za renesance a muž nemusel být býk, aby se ženám líbil, ale rozumělo se samo sebou, že pravý kavalír udělal i v tomto směru vše, aby svou partnerku uspokojil. Zachovaly se zprávy o výkonech, které potvrzují, že si pánové galantní doby nijak nezadali s muži předcházejících období.

Po svatební noci Ludvíka XV. s Marií Leszczynskou navštívil podle starého zvyku ministerský předseda vévoda Bourbonský otce mladé královny, polského krále Stanislava Leszczynského, a informoval ho o tom, že všechno proběhlo dobře. „Král šel ke královně spát," říká se ve zprávě, „a během noci ji podal sedm důkazů své něžnosti. Sám král za mnou poslal člena svého doprovodu, aby mi to vyřídil, a později mi to sám opakoval."[128]/ Marie Leszczynská darovala svému manželovi deset dětí, a navíc měl Ludvík Milovaný ještě pěknou řádku dětí nemanželských. Tvrdívalo se, že se Ludvík XV. svým intenzívním sexuálním životem tělesně a duševně zničil. Dožil se nicméně 64 let a byl činý až do konce života.

Paruka a krinolína

Sexuální život za Ludvíka XV. byl v mnoha směrech přirozenější než za jeho slavného předchůdce. Důkaz pro to nemusíme hledat v pseudonaturalismu pastýřské poezie a malířství, jež v této době přišly do módy a dosáhly svého vrcholu v dílech Françoise Bouchera. Záliba v pastorálních námětech nebyla objevem rokoka. Vznikla v 16. století v Itálii, platila za velice morální, pěstovali ji jezuité, a ani přísní cenzoři španělské inkvizice se nepohoršovali nad tím, že si pastýři a pastýřky ve vybroušených verších navzájem říkali lichotky. Francouzské rokoko přispělo k této módě jen výtvarným projevem a dalo pastýřským scénkám silnější erotickou notu. Nechápalo je pouze symbolicky. Dostaveníčka v přírodě, odpočinek na louce, pod stromem patřily teď k dobrému tónu: ani urození pánové a vznešené dámy nedávaly průchod svým citům v budoárech či loveckých zámečcích.

Erotická scéna jako ilustrace ke Casanovovým pamětím. Asi z r. 1845

Láska ve volné přírodě — ne-li zcela po způsobu pastýřů, tak alespoň ve stinném parku — však vyžadovala, aby lidé nechodili ve dne v noci v pompézních kostýmech epochy Ludvíka XV. Tato závažná reforma oděvu začala již před Ludvíkem XIV. K rozhodujícímu převratu módy došlo za regentství, které mělo i jinak mnoho liberalizujících rysů. Datum tohoto převratu lze určit poměrně přesně: kolem roku 1718 vypukla v Paříži revolta proti strojenému stylu oblékání a chování,[137]/ který zavedli Španělé a jehož se držel i král-Slunce.

Všichni byli rádi, že ten starý mravokárce, v němž se Ludvík XIV. vyvinul pod vlivem devótní madame de Maintenon, konečně zmizel ze scény. Všechno bylo najednou volnější, vnitřně i vnějškově. Těžké, slavnostní dámské róby nahradily šaty z lehčích látek. Ženy začaly nosit bavlněné tkaniny a něžné mušeliny, jimiž prohlížely tělesné tvary. Dekolty byly tak hluboké, že mnohdy odhalovaly ňadra, domácí oděv tvořilo pohodlné „négligé", sukně se šily nabírané, ženy se už nemusely šněrovat tak jako dosud. Novému směru se přizpůsobily i mužské obleky. Watteauův „Indifférent", vzniklý kolem roku 1716, tančí ještě ve španělském krajzlíku a v těsně přiléhavém hedvábném oděvu. O pár let později směli i galantní pánové vycházet v ležérních pláštích bez krajek a stužek. Krk měli zcela holý a chránili si ho jen šátkem.

Ještě nápadnější je proměna účesu. Zmizely alonže, paruky spadající až na ramena, pánové nosili jen plochou paruku, končící koketním krátkým cůpkem, mnozí se už dokonce odvážili paruku zcela odložit a pudrovali si jen svoje vlasy. I ženy nosily krátké vlasy, stočené do lokýnek. Něco tak smělého nebylo vidět od římského císařství.

Mnohé z toho bylo jistě jen módní záležitostí, a žádná móda netrvá věčně. Když buržoazie začala kolem poloviny 18. století napodobovat pohodlnější dvorní oděvy, versailleské dámy si už zas vycpávaly vlasy podložkami, což vedlo v době Marie Antoinetty k hotovým architektonickým výtvorům. Také vlající široké sukně byly teď vyztuženy konstrukcí z kostice a rákosu. Francouzská krinolína, vertugadin nebo vertugade, která se stala společným oděvem v celé Evropě, byla starým španělským dědictvím z období protireformace. Její název svědčí o tom, že ji původně považovali za strážce ctnosti či přinejmenším za její symbol, za jakýsi obrovsky zvětšený Venušin pás. Ukázalo se však, že není nedobytnou pevností. Dala se zvednout několika obratnými pohyby, čemuž se pánové rychle naučili. Krinolína, pod níž se schovávají muži, byla jedním z nejoblíbenějších námětů tehdejších karikaturistů.

Z lásky se stala hra, hra na schovávanou s přírodou, ale tato schovávaná nesměla trvat příliš dlouho, neboť hráči ztratili trpělivost a vybrali si snazší partnerku. Skutečné ars amandi spočívalo — jako ve všech epochách — v rovnováze mezi hledáním a nalézáním, mezi odpíráním a dopřáváním, a erotická literatura 18. století dosyta líčila všechna vzrušení a pocity štěstí při milování. Přestože tato doba měla sklon k mentorování, snažili se spisovatelé obestřít nádechem poezie vše, co se týkalo milostného života. Suché traktáty nikoho nezajímaly, obvyklou formou byl milostný román, v němž mohli autoři kromě nejjemnějších duševních hnutí názorně vyličit i fyzické události. Někteří autoři, třeba Claude Crébillon či Restif de la Bretonne, napsali díla, jež neupadla v zapomnění právě pro svou otevřenost. Tím také získala rokoková literatura pověst mimořád-

Casanova. Rytina z r. 1788

Galantní pár na francouzské dvorní slavnosti. Módní kresba

né necudnosti. Její trvalou zásluhou však byla psychologická analýza. Dodnes bychom těžko našli přesněji odpozorované vylíčení ženského pudového života než v „Liaisons dangereuses" od Choderlose de Laclos, v knize vydané těsně před Velkou francouzskou revolucí.

Záhadný Casanova

Laškování a hra na schovávanou, jež měly sice velmi přesný cíl, ale umělými překážkami zvětšovaly požitek účastníků, byly jen jedním aspektem milostného života galantní doby. Druhým byl útok, moment překvapení. Mnohdy bylo překvapení z obou stran dobře připraveno, protože příroda obdařila člověka mozkem, který nesmí být zcela vypnut ani v lásce. V sexuálním životě galantní doby bylo téměř vždy cosi racionálního, i když zdánlivě vyplýval výhradně ze sféry citu. Milostné dobrodružství bylo třeba dobře připravit. Vášnivý ctitel sice může ženu znásilnit, ale toto znásilnění si obvykle jen namlouvá. V „Liaisons dangereuses" píše žena svému zbožňovateli, který si hraje na neodolatelného Dona Juana: „Copak si myslíte, vy nestydatý milenče, že jste znásilnil všechny ženy, které jste měl?"

Toto stanovisko sdílelo mnoho dam ze společnosti. Rozkoš z dobrodružství nabývala někdy až výstředních forem. Když si sestra madame d'Epinay, příznivkyně Rousseauovy, smlouvala první dostaveníčko se zpěvákem, kterého obdivovala, určila si za místo schůzky postel.

Milostný život v 18. století byl bezesporu méně pokrytecký než v jiných obdobích. Proč by měly ženy tajit před svými družkami, že jim láska působí potěšení, že mají jednoho či více milenců? Na stísněných dvorech — ve Versailles bylo tehdy namačkáno 10 000 lidí — věděl beztak každý o každém všechno a obvykle k tomu ještě něco přibásnil. Proč by si tedy hráli na ctnostné andílky? Ani muži se nevyznačovali přemírou diskrétnosti a krátili si dlouhou chvíli rozhovory o galantních dobrodružstvích.

Nesmíme však přehlédnout, že většina toho, co dnes víme o milostném životě galantní doby, pochází z dochovaných pamětí, z později objevených dopisů, z tajných policejních a diplomatických zpráv. Obě nejslavnější memoárová díla, jedenadvacet svazků vévody de Saint-Simon, zabývajících se posledními desetiletími Ludvíka XIV. a obdobím regenství, a skoro stejně obsáhlá autobiografie Casanovova, pojednávající o evropském světě za Ludvíka XV. a Ludvíka XVI., byly objeveny teprve v 19. století, téměř současně mezi rokem 1820 a 1830. Obě díla napsali staří muži, kteří chtěli tímto způsobem znovu prožít své mládí: v memoárech vévody de Saint-Simon se odráží domýšlivost reakcionáře, pro něhož byla dokonce i éra Ludvíka XIV. „vládou nízkého občanstva", v Casanovových pamětech pak trudnomyslnost člověka, který v životě ničeho nedosáhl a jemuž nakonec nezbylo nic než vzpomínky na pár rozkošných chvil s krásnými ženami.

Je záhadné, proč se Casanova stal pojmem téměř rovnocenným Donu Juanovi, jen trochu galantnějším a šarmantnějším. Jeho posmrtná sláva je ryze literární, byl to skvělý spisovatel, ale jeho spoluobčané mu to nevěřili. Kromě knihy, v níž popsal svůj útěk z olověných cel v Benátkách — tehdy nejobávanějšího vězení na světě — nevyvolalo za jeho života ohlas žádné z jeho mnoha děl. Byl bystrým pozorovatelem a měl fenomenální paměť. Téměř všechno, co napsal o velikánech své doby jako sedmdesátiletý stařec, potvrdily jiné prameny. Přesto však sledoval Casanova jeviště života jen jako divák a jeho vlastní životní osudy — hochštaplerství v roli felčara a finančního experta, podvůdky v roli majitele loterie, drobné krádeže, konflikty s úřady, které ho štvaly z jedné země do druhé — se nijak neliší od toho, co dnes čteme denně v novinách. V jeho době byly takové události ještě běžnější.

Stejně bezvýznamné byly i Casanovovy milostné aféry, odehrávající se většinou v hereckých kruzích. Když se mu někdy podařilo připravit dívku o panenství, byl na to tak hrdý jako Indián na skalp bledé tváře. V největší nouzi se dvořil i starším dámám, ale pořádně se nehodil k ničemu, ani na gigola. Byl to šikovný, dobře vypadající muž, který docházel rychle štěstí u žen, ale jen zřídka to byly dámy, u nichž by k tomu bylo třeba zvláštního umění. Jedním z jeho největších úspěchů byla už nikoli nejmladší manželka starosty v Kolíně nad Rýnem, kterou přebral jakémusi generálporučíkovi. Do vyšších kruhů nepronikl.

Unaven dlouhým putováním našel nakonec přístřeší jako knihovník u jednoho českého zámeckého pána. Jako všichni malí dobrodruzi své doby, stal se i on na stará kolena ušlechtilým kajícníkem a vytvářel kolem sebe svatozář. Jeho poslední slova, která si patrně předem připravil, zněla: „Žil jsem jako filosof a umírám jako křesťan."[121]/.

Mme de Pompadour jako Venuše v Boucherově kresbě

XII. kapitola

NÁVRAT K PŘÍRODĚ

Galantní svět, podle něhož byla nazvána galantní doba, byl světem mocipánů. Vést takový život a nacházet v něm zalíbení mohla jen úzká horní vrstva. Velká většina lidí se nemohla oddávat milostnému životu tak intenzívně a extenzívně. Polygamie byla drahá a do všeobecné promiskuity společnost přece jen klesnout nechtěla. Proto musela sexuální nevázanost majetných vést k závisti nebo k pobouření nemajetných či méně zámožných tříd.

Muži, kteří toto pobouření rozdmychávali, nebyli právě vzory ctnosti. Filosofové a spisovatelé stojící u kolébky osvícenosti, boje proti stávajícímu společenskému řádu nebyli světci, kteří by se řídili zásadami vlastní víry. Na to byli příliš spjati s vládnoucí vrstvou, na níž byli i materiálně závislí. Žili z drobtů bohářů, z milodarů panovníků a šlechty. Většinou se museli spokojovat se skrovnými penzemi, avšak někteří dostávali knížecí apanáže, jež jim dovolovaly vést stejný život jako šlechta a vydržovat si nákladné metresy. Se zvláštní oblibou se jich ujímaly starší urozené dámy, kterým nešlo vždy jen o platonický vztah.

Tato situace nebyla nejvhodnější k tomu, aby se z intelektuálů stali revolucionáři. Vedoucí postavy osvícenství nebyly buřiči ani svým temperamentem. Domnívali se, že lze zjevné škody odstranit a společenskou strukturu přetvořit výchovou, přemlouváním, literární propagandou, prostě mírumilovným osvícenstvím. Do určité míry se jim to také dařilo. Leccos se v Evropě změnilo již předtím, než vypukla velká bouře, dokonce i Francie se stala „občanštější". Mezi mladými šlechtici bylo mnoho adeptů osvícenství, kteří v začátcích revoluce účinně pomáhali prosazovat sociální a také sexuální reformy, vyžadované jejich učiteli.

Přesto nedosáhlo osvícenství svého velkého cíle: prosadit bez použití násilí jednotnou morálku pro všechny. Morálka — či nemorálnost — galantního světa byla typickou třídní morálkou. Vládnoucí třída se nikdy nesnažila vnutit vlastní morálku ostatním třídám, protože

by se tím sama vzdávala svých privilegií. Naopak — snažila se, aby si nižší třídy uchovaly vlastní morálku. V 18. století existovala tak jako v jiných epochách spousta zákonů a dekretů proti neřestem a výstřelkům, proti rozvracení rodinného života a proti sexuálním výstřednostem, proti znásilňování a svádění mladistvých, proti perverzitám — jenomže horní vrstva se těmito nařízeními nemusela řídit.

Fragonard: Šťastní milenci

Joshua Reynolds: Kupido a Venuše

Padlá dívka

V sexuální oblasti však neexistovaly absolutní hranice mezi třídami, sex překonával všechny překážky. Toto překračování hranic rozněcovalo horlivost a fantazii občanských moralistů. Nebrojili proti tomu, že si velcí pánové občas vybírali metresy z nižších tříd. To by bylo příliš nebezpečné, a kromě toho byly ženy tohoto druhu tak zavrženíhodné, že si nezasloužily soucit měšťácké společnosti. Vyskytovaly se však jiné mezní případy, jež stojí za podrobnější zmínku.

Mravoličné romány, které se jimi zabývaly, měly obvykle stejné schéma: muž svede dívku z nižších vrstev, kterou přivede její lehkomyslnost do záhuby; anebo dívka odolá pokušení a všechno skončí dobře. Pravda, ani žena nebyla vždy zcela bez viny, ale hlavní vina padala na hlavu muže. On byl tím mefistofelským prvkem, v jeho těle vězel ďábel sexuality. Toto rozdělení odpovědnosti bylo nové. Až dosud se vždy kdy to bylo jen trochu možné, svalovala všechna vina na ženu, po celá tisíciletí byla svůdkyní Eva. Teď se stal svůdcem Adam.

Je zvláštní, že měšťácká literatura učinila z ženy obětního beránka v době, kdy žena zaujímala v horních vrstvách dominující postavení. V literatuře však byla vždy slabší, trpící a politováníhodná, za svůj pád musela platit sociální klatbou, a dokonce i vlastním životem, zatímco muži se vždy včas ztratili a obvykle ušli spravedlivému trestu.

Téma padlé dívky patří k nejstarším rekvizitám světové literatury. Najdeme je všude, kde společnost vyžadovala panenskou čistotu až do manželství. Nyní však dostalo výrazně sociální ráz a změnilo se i z hlediska muže. Španělský Don Juan sváděl ženy všech stavů. A všechny pro něho znamenaly totéž: objekt pro jednu noc lásky. Donchuanové 18. století však měli — přinejmenším v literatuře — zvlášť spadeno na nevinná děvčata z nižších vrstev, což vedlo k mnoha tragédiím. Kdyby dívka, kterou svedli, pocházela ze stejných společenských kruhů jako oni, dopadl by celý příběh jinak: padlá kráska by odešla do kláštera nebo do ústavu pro šlechtičny a neskončila by v nevěstinci či nebyla deportována do pralesa.

Tento nový typ ženského románu se sociálním pozadím vytvořil katolický kněz abbé Prévost d'Exiles. Když roku 1731 vydal svou „Histoire du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut", měl za sebou pohnutý život řádového bratra a vojáka. Utekl ze své vlasti a žil v Anglii, kde už byly třídní protiklady ostřejší než ve Francii.

Budoucnost zařadila „Manon Lescaut" mezi mistrovská díla erotické literatury, ale autorovi současníci dávali přednost jinému románu líčícímu mravy své doby: „Pamela, or Virtue Rewarded" (1740) od Samuela Richardsona. Je to příběh služebné, ovšem velmi vzdělané služebné, neboť celý román se skládá z dopisů této ctnostné hrdinky, která na rozdíl od mnoha svých družek odolá všemu pokušení. Jak naznačuje již titul knihy, dojde cudnost odměny: Pamela se stane pravo-

Watteau: Benátská slavnost

platnou manželkou mladého hraběte, který ji nemohl získat jinak. „Pamela" se stala nejúspěšnějším románem století. Abbé Prévost ho přeložil do francouzštiny a Richardsonovo dílo mělo na kontinentě stejný ohlas jako v Anglii. Voltaire je zdramatizoval, Goldoni z něho udělal dokonce dvě hry a po něm upravilo „Pamelu" pro divadlo ještě třináct dalších autorů.

Richardson napsal rychle pokračování („Pamela in Her Exalted Position") a pak vylíčil v jiném románě („The History of Clarissa Harlowe") hrozný osud děvčete, jež se nechá svést, a upadne proto v nemilost u své rodiny. Z „Clarissy" čerpali Rousseau, Gellert, Lessing a ještě i Goethe.

Nezůstalo však jen u pouhého obměňování tématu padlé dívky. Romány a dramata tohoto druhu, ať byla jejich umělecká hodnota jakákoli, neměly nikdy příliš velký morální účinek. Lidé si je četli a sledovali je v divadle, protože tak mohli pár hodin beztrestně prodlít v pekle neřesti. Kdo chtěl sexuální morálku své doby ovlivnit, musel říci jasněji a otevřeněji, jaké pozitivní reformy mu tanou na mysli.

V tomto bodě se názory rozcházely. Angličtí puritáni nedokázali nabídnout proti nemorálnosti knížecích dvorů nic lepšího než zatuchlou maloměšťáckou morálku, podle níž měla být manželka poddána svému muži, měla se starat o domácnost a o rodinu, a mladé děvče mělo sedět doma, dělat ruční práce a skromně a poslušně čekat, až ji otec provdá. Dokonce i smysl pro dobrou kuchyni se považoval za nevhodný. Podle těchto pokynů vychovávali angličtí měšťáci své dcery. „Kolem roku 1750," píše anglický sociolog, „dosáhlo ponížení žen nejnižšího bodu za poslední staletí. Ženy byly zbytečné, nevychované, nepřirozené, jejich morálka byla falešná, jejich skromnost byla falešná."[122]/

Na kontinentě, ve fridericiánském Berlíně, ve Vídni Marie Terezie, a dokonce ani v Paříži tomu nebylo ji-

nak. Těsně vedle zámků a parků, kde se bavila dvorní společnost a krásné ženy vystavovaly na odiv, co měly, bydlely zámožné měšťácké rodiny, které dosud žily podle přísných zákonů patriarchátu: muži směli téměř vše a ženy nic, a na dcery, které se dopustily „poklesku", čekalo vydědění. Na jedné straně existovala rodina, na druhé prostituce — sice opovrhovaná, ale trpěná. Jejími zákazníky byli povětšinou počestní otcové rodin. A mezi tím nemělo existovat nic.

Sexuální morálka J.-J. Rousseaua

Jean-Jacques Rousseau pojal opravdu smělý záměr: nahradit toto archaické a kruté rodinné právo měšťácké společnosti novým, svobodnějším sexuálním právem. Jeho základní myšlenky jsou prosté — příliš prosté, řeknou jeho kritikové. Příroda počítá podle Rousseaua s tím, že láska svede lidi dohromady a že lidé, kteří se milují, budou žít spolu a založí rodinu. Avšak společenský řád, vybudovaný na vlastnictví, toto nevinné, čisté soužití dvou lidí nepřipouští. Vlastnické zájmy brání přirozenému milostnému svazku, manželství je zkomercializované a zkorumpované. Avšak příroda se tomu vzpírá, což vede k cizoložství a k rozpadu rodiny. Rodinná pouta nelze tedy upevnit vnějším nátlakem, ale jen tak, že se manželství vrátí k svému přirozenému základu, k svobodnému a ničím nerušenému spojení lidí, kteří se navzájem milují.

Rousseauův „návrat k přírodě" však neznamenal volnou lásku ve smyslu krátkodobého spojení, které by mohli partneři kdykoli zrušit. Rousseau byl přesvědčen, že monogamie nejlépe odpovídá lidské přirozenosti. Jako Ženevan vyrostlý v kalvinismu přenesl Kalvínovo učení o predestinaci i na milostný život. Lidé, kteří jsou si předurčeni, se také opravdu sejdou, a když se sejdou, nic už je nerozdělí. Tak tomu chce Bůh a příroda, tak tomu chce morální zákon, který není ničím jiným než nezfalšovaným přírodním zákonem, a tak tomu chce koneckonců i rozum, který nemůže mít jiný cíl než lidské štěstí.

Podle dobové módy vložil Rousseau své myšlenky o lásce a manželství do dopisového románu: Julii, „novou Héloïsu", vdali proti její vůli. Julie milovala jiného muže. Její manžel, trochu prostomyslný, avšak dobrosrdečný člověk, dopustil se té neopatrnosti, že do svého domu pozval Juliina dřívějšího milence. I stalo se, co se stát muselo: oba milenci zakoušejí strašlivá duševní muka, avšak příroda je nakonec silnější než všechny konvence. Když už je žena vnitřně zralá k cizoložství, stane se naštěstí pro platnou morálku neštěstí, jež ji této ostudy uchrání: při rodinném výletu spadne Juliino dítě do vody, Julie je zachrání před utopením, ale sama přitom přijde o život.

Tento prostý příběh, mnohem méně dramatický než příběh staré Héloïsy, milenky Abélardovy, vypráví Rousseau s dojemností, která je nám dnes téměř nesnesitelná. Všichni zúčastnění překypují šlechetností — a přesto dojde ke katastrofě. Proč? Protože společenské instituce jsou špatné. Rousseau se zde však ještě

P. P. Prudhon: Dafnis a Chloe

François Gérard: Amor a Psýché

vyhýbá všemu, co by se mohlo dotknout vládnoucích tříd. Nežádá ani odstranění soukromého vlastnictví, jež považuje za příčinu všeho zla, ani rozvod, nemluvě už o právu na cizoložství, jež odsuzuje stejně jako církev. „Je-li třeba zreformovat něco na veřejných mravech," říká v úvodu k „Nouvelle Héloïse", „je třeba začít u domácích mravů, a to záleží zcela na otcích a matkách."

Jinými slovy: aby se zreformovaly instituce, je třeba změnit nejprve lidi, a toho lze dosáhnout výchovou. Když však příštího roku (1762) vyšel jeho velký výchovný román „Emile", přesvědčil se Rousseau o tom, že nelze změnit lidi bez reformy stávajících institucí. Protože do své výchovné reformy nechtěl zapojit církev, dostal se na seznam kacířů. Jeho knihu, kterou z opatrnosti vydal v Amsterodamu, kde neexistovala cenzura, odsoudila pařížská Sorbonna, nejvyšší francouzský soud a parlament ji přikázaly spálit, a Rousseau sám ušel zatčení jen díky rychlému útěku. Dokonce i v jeho švýcarském domově a v liberálním Holandsku nad ním zlomili hůl.

Možná že by se spořádaná společnost pro „Novou Héloïsu" tolik nenadchla, kdyby toho věděla víc o autorovi. Ve skutečnosti nebyl Rousseau právě předurčen k tomu, aby dal světu nové sexuální zákony. Nejenže vedl až do zralého věku nestálý toulavý život, který se v mnoha směrech podobal životu jeho současníka Casanovy, ale navíc nebyl Jean-Jacques Rousseau sexuálně zcela normální, což bylo mnohem závažnější. Ke konci života o tom podal sám tak podrobnou zprávu jako nikdo před ním. Jeho „Confessions" a „Reveries du Promeneur solitaire" patří proto k nejzajímavějším dílům sexuální literatury.

Rousseau trpěl těžkým komplexem lásky syna k matce — podle Freudovy terminologie oidipovským komplexem. „Leckdo spal ve snách s vlastní matkou," říká se v „Králi Oidipovi".[198]/ Rousseau svou matku nepoznal, zemřela několik dní po jeho narození. Chyběla mu, Rousseau po celý život hledal nějakou „matku", náhradu za mateřskou péči, za něžná objetí, o něž ho dětství ošidilo. Vyrůstal mezi muži. Jeho otec, ženevský hodinář, se o něho příliš nestaral — přenechal péči o syna jednomu strýci a ten ho dal na výchovu k pastorovi. Na faře hospodařila stará panna, mademoiselle Lambercierová, která se měla starat i o Jeana-Jacquesa. Konečně žena, konečně matka! Chlapec si k ní vlezl do postele a choval se k ní jako k matce. Radoval se z každého jejího dotyku, dokonce i z výprasku, který od ní dostal. Jeho chování k této počestné dámě vyvolalo skandál. Pastor vykázal nevychovaného a — jak se zdálo — nevychovatelného chovance ze svého domu.

Tím začal Rousseauův tulácký život. Stal se z něho hezký mladý muž, jistě by byl mohl mít spoustu děvčat. Ta ho však nelákala. Ukájel svůj sexuální pud onanií, přičemž měl vždy před očima nevinnou slečnu Lambercierovou. Zůstal po celý život onanistou, pohlavní styk s ženami, většinou staršími, pro něho znamenal jen přerušení snového erotického poustevničení. Když mu bylo jedenadvacet, zasvětila ho pětatřicetiletá madame de Warens do tajemství heterosexuální lásky. Ve svých „Confessions" líčí Rousseau tento první normální styk jako jeden ze svých nejstrašnějších zážitků: „Bylo mi, jako bych se dopustil incestu." Madame de Warens se stala jeho metresou, anebo lépe: Rousseau se stal jejím favoritem a dával se od ní vydržovat. Pro něho zůstala jen jeho „maminkou". Podobně tomu bylo i s jeho druhou partnerkou, madame de Larnage. I ta byla mnohem starší než on, padla mu kolem krku a zatáhla ho do své postele. Jenomže tentokrát měl Rousseau z jejího laskání větší potěšení.

Za svého krátkého působení jako tajemník francouzského velvyslance v Benátkách zabloudil Rousseau i do nižších oblastí milostného života, i když jen ze zvědavosti a protože to patřilo k dobrému tónu. Každý, kdo navštívil dóžecí město, musel splatit tribut světoznámým benátským kurtizánám. Rousseau však na taková dobrodružství zřejmě nebyl. První kurtizána, k níž ho přátelé zavlekli, hrdá Padoana, zanechala ho zcela chladným. Nejraději by byl utekl a vůbec nevyužil jejích služeb — už ze strachu před nákazou. Teprve když se zdráhala přijmout od něho dukát bez protislužby, obětoval jí svou mužnost, ale hned se odebral k lékaři a tři neděle běhal po Benátkách jako šílený, dokud se neukázalo, že z toho vyvázl bez úhony.

Jeho druhé dobrodružství s benátskými kráskami skončilo ještě žalostněji. Horkokrevná Zulietta se mu líbila víc, ale když se svlékla, všiml si Rousseau s hrůzou, že na jednom ňadru nemá bradavku. Když se nad tím pozastavil, Zulietta se rozzuřila a propustila ho s výstižnými slovy: „Lascia le donne, e studia la matematica! — Nech ženských a studuj matematiku!"

Jean-Jacques se touto radou neřídil, ač by si tím byl ušetřil mnoho nesnází. Dal se od svých přátel, barona Grimma a kaplana vévody z Koburgu-Gothy, zavést do nejšpinavějších zákoutí pařížské prostituce. I tato návštěva skončila strašlivou kocovinou. Později zkoušel štěstí v nejvyšších společenských vrstvách. Galantní zámecká paní z Montmorency, madame d'Epinay, která ho k sobě přijala, připadala mu příliš hubená. Také jeho přátelství s její švagrovou, komtesou d'Houdetot, zůstalo platonickým flirtem. Rousseau dobře věděl, že tato duchaplná dáma to nebere s manželskou věrností příliš vážně — byla metresou jednoho básnícího markýze. Měla však obličej poďobaný od neštovic a příliš drobnou postavu. Jean-Jacques miloval robustní ženy s velkým poprsím, což patřilo k jeho programu „návratu k přírodě".

Nalezince a vraždění dětí

Jedinou ženou, u níž Rousseau vydržel po celá desetiletí, ačkoliv ji nikdy doopravdy nemiloval, byla prostá pařížská pradlena Thérèse Le Vasseur, hodné, ale zcela bezvýznamné děvče, které se od něho ničemu nenaučilo. Vedla mu domácnost, ale pomalu se za ní do domu přistěhovalo celé její příbuzenstvo. Jean-Jacques Rousseau nebyl jediným duchovním velikánem, kterého

Poledne. Měďryt podle Baudouina

potkal tento osud. Řekl jí, hned jak se s ní seznámil, že ji nikdy neopustí, ale že se s ní také nikdy neožení — a v obou případech dodržel slovo. Tereza se nikdy nestala jeho legitimní manželkou, přestože Rousseau později uspořádal před přáteli domácí svatební obřad.[134] Rousseauův odpor k občanskému i církevnímu sňatku lze snad vysvětlit jeho filosofickými názory: milostný život je soukromou záležitostí, do níž se nemá plést žádná autorita. Rousseau však uplatňoval tento princip i jiným způsobem, který mu budoucnost velmi zazlívala. Tereza mu porodila pět dětí, a Rousseau je dal proti matčině vůli odnést do nalezince, aniž by se na ně vůbec podíval.

Rousseau říká ve svých „Confessions", že přitom necítil sebemenší zábrany, protože prý to bylo pro děti nejlepší řešení: „Věřil jsem, že jednám jako občan a jako otec, a považoval jsem se za příslušníka Platónovy republiky." Není těžké dokázat rozpor mezi jeho chováním a učením, protože jeho morální a sexuální doktrína se zásadně lišila od Platónova pojetí kolektivistického státu budoucnosti. Ve skutečnosti však nebylo Rousseauovo jednání v tehdejší době, v jeho postavení

Isaac Cruikshanc: Karikatura ženské

Indiskrétní manželka. Mědiryt podle Baudouina z r. 1771

a při jeho nezajištěné hospodářské situaci ničím mimořádným, a jistě není náhoda, že se nad tím nepozastavili ani jeho přátelé, ani četní protivníci.

Odkládání manželských a nemanželských novorozeňat do nalezinců bylo ve Francii v 18. století velmi rozšířené. Máme o tom přesné údaje. Podle Buffona stoupl od roku 1745 do roku 1766 počet dětí odevzdaných ročně do pařížských nalezinců ze 3233 na 5604. Roku 1772 se v Paříži narodilo 18 713 dětí, z toho jich 7676 skončilo v nalezinci. Přestože asi 2000 těchto nalezenců pocházely z venkova, kde neexistovaly nalezince, vyplývá z těchto údajů pozoruhodná skutečnost, že přibližně třetinu narozených dětí pařížští rodiče odložili a předali do veřejné péče.[185]/ Bylo to pro rodiče velmi snadné: položili kojence do otočné přihrádky u vchodu do nalezince, odkud ho zaměstnanci hned přebrali do opatrování. Tak to udělala porodní bába i s dětmi Jeana-Jacquesa Rousseaua. Rodiče tam však mohli přinést děti zcela veřejně, aniž by se jich někdo ptal na jméno. Zcela lhostejní či příliš ustrašení rodiče dodržovali ještě barbarský středověký zvyk a odkládali děti často i za krutého mrazu přede dveřmi kostelů a útulků, kde mnohdy zemřely, než se jich někdo ujal. Encyklopedistu d'Alemberta sebrali jako nalezence naštěstí ještě živého před pařížským chrámem Notre-Dame.

Nalezince nebyly specificky francouzskou institucí. Existovaly již ve starověku, a ve středověku se rozšířily po celé Evropě. V severských zemích dostaly záhy charakter sirotčinců a začaly dodržovat určité formality. Naproti tomu v románských zemích se nalezince zachovaly až do nové doby ve své původní podobě jako místo, kde směli novorozence zcela anonymně odevzdat rodiče, kteří ho nemohli či nechtěli sami vychovat. Nedopouštěli se přitom trestného činu. Kromě ryze charitativních důvodů vedly stát i populační úvahy k tomu, aby v této otázce postupoval velmi liberálně. V 17. jakož i v 18. století měl stát velký zájem na přírůstku obyvatelstva a nechtěl přicházet o budoucí vojáky.

Není třeba říkat, že se metody, jimiž se v Rousseauově době chudí a nesvědomití rodiče zbavovali dětí, příčí našemu dnešnímu morálnímu cítění a že ani tehdejší nalezince nelze považovat za řešení sociálních a populačních problémů. Ve své době však byly bezesporu dobrodiním a zabránily mnoha ještě horším následkům tehdejší sexuální morálky.

V lehkovážné Francii Ludvíka XV. nebylo až do posledních desetiletí před revolucí skoro vůbec slyšet o vraždách dětí a sebevraždách nemanželských matek, které by chtěly tímto způsobem uniknout „ostudě". Německá literatura téže doby se však takovými případy jen hemží. Básník Lenz, Goethův přítel z mládí, zabývá se tímto problémem ve svých divadelních hrách „Hofmistr" (1774) a „Vojáci" (1776). Sám Goethe považoval tuto otázku za tak důležitou, že ji učinil osou svého „Fausta". Osud Markétky rozhodně nebyl básnickou

konstrukcí, nýbrž palčivou dobovou otázkou, jíž se zabývali i pedagogové a lékaři. Nenacházeli však účinné řešení. Pokusy o zavedení francouzského systému, podniknuté v Kurhesensku a v Dánsku, narazily na odpor. Protivníci tvrdili, že taková zařízení jsou prémií za lehkomyslnost. A tak nezbývala než stará otřepaná písnička: Nesvádět chudá děvčata a trestat svůdce! To však k ničemu nevedlo.

Ve Francii se krátce před revolucí vynořil velký posměváček, který představitelům starého režimu ještě jednou vyčetl všechny hříchy. Pierre-Auguste Caron, v literatuře známější jako Beaumarchais, by měl pro svůj způsob života ještě menší právo dávat světu morální zákony než Rousseau. Byl to dobrodruh velkého stylu a měl za sebou mnoho často delikátních milostných dobrodružství, než se pustil do psaní „Figarovy svatby". Podal však svou kritiku společnosti tak duchaplně a s takovou grácií, že se smáli a poslouchali i kritizovaní. Beaumarchais především vyčítal mocipánům, že svádějí chudá děvčata, která jim slouží. Nejenže si činili nárok na „ius primae noctis", na právo zbavit je panenství; toto právo pranýřoval na španělském jevišti již před dvěma stoletími Lope de Vega a ve Francii je již neuplatňovalo příliš mnoho šlechticů. Vymysleli si však něco ještě mnohem horšího: když se jim zalíbila hezká komorná, zakázali jí, aby se vdala.

Beaumarchais předvádí toto sexuální poddanství na příkladě blazeovaného hraběte Almavivy, mazané komorné Zuzany a šikovného komorníka Figara. Děj přenesl z opatrnosti do imaginární Sevilly, která se však ničím neliší od Paříže Marie Antoinetty. Zvítězí přirozeně ctnost a s ní třetí stav pracujících, kteří si nic nepřejí víc, než aby se spolu směli ženit a vdávat a aby je panstvo nechalo na pokoji. Z mnoha her, které byly na téma „svádění a nevinnost" napsány v 18. století, je „Figarova svatba" vnitřně snad nejméně pravdivá, zvlášť uvážíme-li, kdo ji napsal. Měla však obrovský ohlas. Tolik kousavých pravd pánům v přízemí ještě nikdo z jeviště neřekl. Pánové se dosud cítili tak bezpečni, že to vše přijali jako žert a tleskali.

Marie Antoinetta na káře

Revoluce je antifeministická

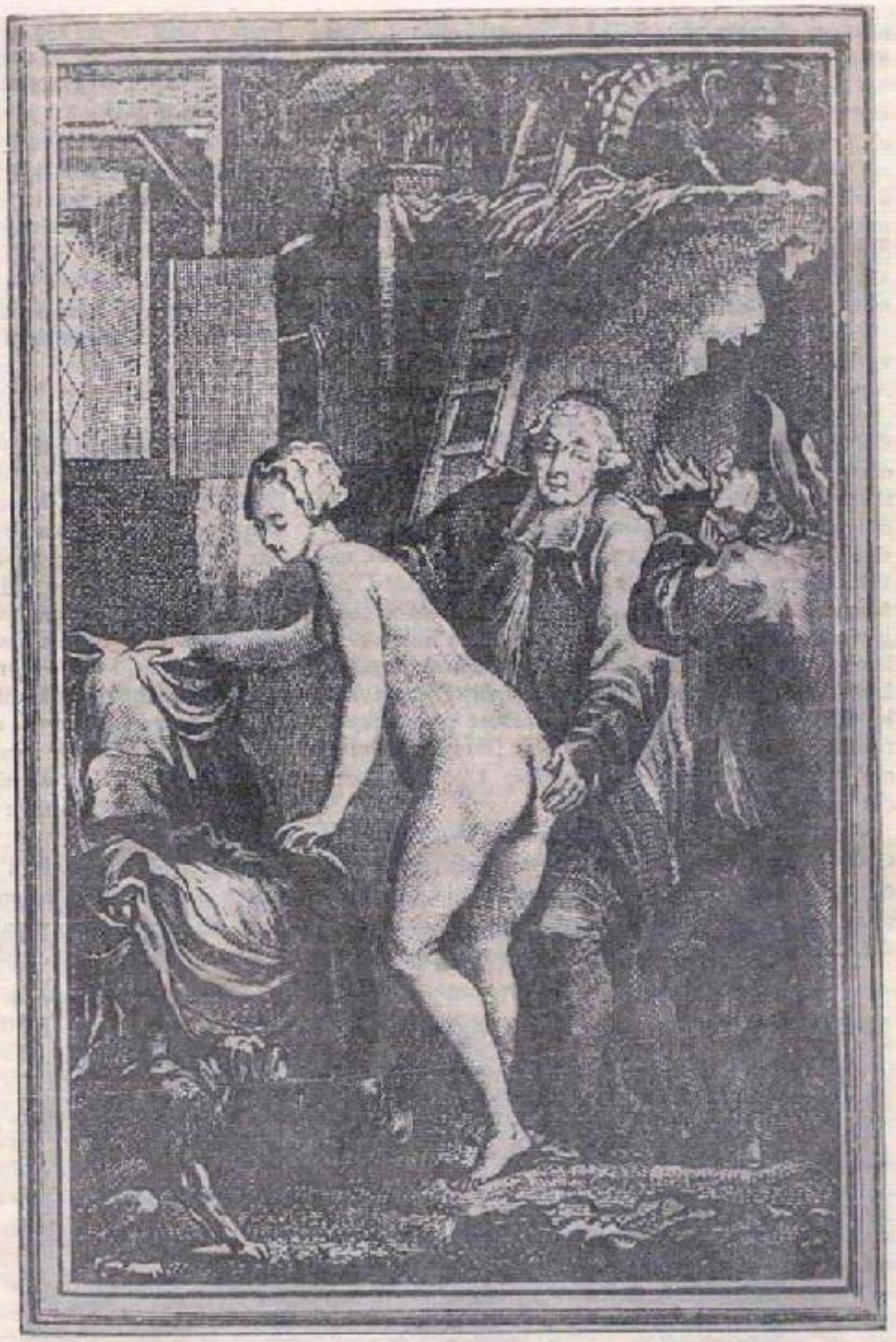
Pět let po uvedení „Figarovy svatby" skončily žerty a začalo jít do tuhého. Jedním škrtem pera byla přinejmenším na papíře odstraněna všechna feudální práva. Žádný Almaviva již nesměl bránit svým sloužícím, aby uzavírali sňatek, kdy se jim zalíbí. Nemuseli mu už platit odstupné, když po sňatku odešli ze služby. To však bylo zprvu také všechno, co se v sexuálním životě změnilo.

K obratu nedošlo naráz, jak bývá obvyklé za revolucí, následovaly ještě prohrané bitvy. Trůn se dosud nezhroutil, šlechta dosud seděla na svých zámcích i ve svých funkcích. Jen pár ustrašenců odešlo do ciziny i s penězi; velká většina byla přesvědčena, že útok na Bastillu byl jen vzpourou, a nikoli povstáním. Společenský život se přirozeně trochu zklidnil, první zimní sezóna po historickém 14. červenci nebyla tak skvělá jako obvykle. „Paříž je ospalá," napsala komtesa de Seneffe v únoru 1790. „Plesy se nekonají. Každý žije doma. Bylo dokonce rozhodnuto nepořádat ani koncerty."[136] / Jiné zprávy z téže doby dokazují, že tancechtivá hraběnka trochu přehánělа. Slavností a zábav bylo stále dost. V salónech, operách a komediích se mnoho nezměnilo.

Pánové, kteří na sebe dbali, nosili stále dlouhé vesty a krátké kalhoty a ohrnovali nos nad mladíky, kteří se odvážili přijít do dobré společnosti podle nejnovější anglické módy v krátké vestě a v dlouhých kalhotách. K této módní ztřeštěnosti, která zahájila novou epochu v mužském oblékání, došlo již před revolucí. Zastáncům nové módy se říkalo „sans-culottes", což neznamenalo bez kalhot, nýbrž bez krátkých kalhot. Toto pojmenování se zanedlouho změnilo v nadávku pro revolucionáře z ulice.

Muži, kteří chtěli do důsledků vymýtit „ancien régime", měli na starosti naléhavější věci než sexuální reformu. Mnozí o ni ani nestáli. Velká francouzská revoluce měla — tak jako každá revoluce — vysoce morální cíle. Ctnost byla pro ni nade vše. Feudální společnost byla ztělesněnou neřestí. Když se s touto společností skoncuje, vrátí se sama od sebe ctnost, neboť lidé jsou od přírody ctnostní, jak učil Jean-Jacques Rousseau.

Ilustrace k La Fontainovým bajkám

Ctností byla láska k vlasti, ctností byla láska k bližnímu, ctností byla úcta k stáří, dětí k rodičům. Není tak docela jasné, jak tomu bylo s poměrem mezi mužem a ženou. Pro mnoho dobrých revolucionářů se pojem ctnosti příliš nelišil od hledisek starých mravoličných románů. Libertinismus a cizoložství byly znamením společenské korupce, patřily k starému režimu, v novém společenském řádu pro ně nebylo místa. Z téhož důvodu se však nesmělo vycházet ženám příliš vstříc. Pravda, mnohé statečné ženy kráčely od dobytí Bastilly po boku svých mužů a staly se pevnými přívrženkyněmi revoluce. Přesto se však nesmělo zapomínat, že starý režim ženy zbožňoval. Již to na ně vrhalo podezření.

Revoluce byla tedy a priori antifeministická. Řídila se v této otázce zásadami Rousseauovými, který nepřisuzoval ženám místo ve veřejném životě. První revoluční projevy nebraly ženy na vědomí. Heslo „droits de l'homme et du citoyen", které zákonodárné shromáždění vyhlásilo již tři týdny po dobytí Bastily, pře-

kládá se obvykle jako „lidská a občanská práva". Přesnější překlad by však zněl: práva muže a občana, neboť pro ženu většina politických práv neplatila. Nesměla ani volit, ani být volena, ani zastávat vyšší funkci. Ženy z lidu, které se tísnily na tribunách při shromážděních lidu, v parlamentu, v soudních sálech a s pletením v ruce — říkalo se jim opovržlivě „tricoteuses" — na sebe upozorňovaly divokými výkřiky, považovali politikové jen za nepříjemné nezvané diváky. V Národním konventu vyvěsili proto plakáty nabádající ženy na tribuně ke klidu.

Přesto se z divoké a amorfní masy těchto „pletařek" vyvinul jeden z prvních politických ženských spolků. Aby mu muži věnovali větší pozornost, nazvaly ho ženy „Société fraternelle des deux sexes". Založila ho provinční herečka a celý podnik se také v lecčems podobal divadelní šmíře. Jeho členky chodily v dlouhých mužských kalhotách a mnohé si na znamení bojovného ducha zastrkávaly za pás pistole. Stejně radikálně se chovaly i na politických schůzích. Vůdci revoluce však nevěřili těmto amazonkám z ulice i proto, že viděli, jak ženy z měšťáckých kruhů a vyšších stavů, které se chtěly vmísit do politiky, stávají se stále více hnacími silami a nástroji reakce. Madame Rolandová, republikánka římského ražení, držela s girondisty, s pravičáky. Charlotte Cordayová, zprvu nadšená přívrženkyně revoluce, zavraždila předsedu klubu jakobínů Marata, aby pomstila jeho útoky na girondisty. Obě ženy skončily roku 1793 pod gilotinou.

V tutéž dobu padla i hlava spisovatelky Olympe de Gouges, která se již na začátku revoluce zasazovala o plné politické zrovnoprávnění žen. Podle vzoru „Déclaration des droits de l'homme" sepsala „Déclaration des droits de la femme", ale její akce nevyvolala ve Francii větší ohlas. Její myšlenky však podpořily anglické bojovnice za ženská práva. Roku 1792 vydala Mary Wollstonecraftová, pramáti anglických sufražetek, buřičskou knihu „A Vindication of the Right of Women" („Obrana ženských práv"). Téhož roku napsal starosta v Královci Theodor Gottlieb von Hippel, přítel Kantův, pojednání „O občanském postavení žen". Nešel ve svých požadavcích tak daleko jako západoevropské bojovnice za ženská práva, ale přece jen to byl začátek. Konkrétní výsledky však toto snažení nikde nemělo. Ve Francii zakázali roku 1793 pařížský ženský klub, a tím potlačili ženské politické hnutí v zárodku.

Civilní manželství a právo na rozvod

Přesto však zanechala francouzská revoluce něco trvalého i v oblasti sexuálního zákonodárství. Civilní sňatek, povolený již dříve, byl nyní (20. září 1792) prohlášen za jedinou platnou právní formu sňatku. Zároveň bylo v zákoně zakotveno právo na rozvod. Volání po rozvodu nebylo heslem revoluce. Vycházelo z kruhů starého režimu, které to s manželstvím beztak nebraly příliš vážně. První nadhodil tuto otázku již roku 1789 vévoda Orleánský, který se naléhavě přimlouval za rozvod. Měšťáčtí členové revolučních parlamentů však měli o tento problém velmi malý zájem, a bylo zapotřebí dlouhých debat, než s principem rozvodu souhlasila většina.

Potom však šli mnohem dál než v protestantských zemích, kde právo na rozvod existovalo sice od reformace, ale v praxi bylo velmi ztíženo. Zejména v Anglii se stalo privilegiem bohatých, neboť každý rozvod po-

Návštěvníci flámského nevěstince prohlížejí obrazy nevěstek

voloval po složitém a nákladném jednání parlament, který za důvod k rozvodu uznával jen cizoložství a impotenci. Nové francouzské zákony rozvod usnadnily. Manželé, kteří spolu nechtěli žít, museli jen společně prohlásit, že se chtějí rozejít. Na důvody se jich nikdo neptal.

Pesimisté byli přesvědčeni, že vzápětí vypukne hotová epidemie rozvodů. Nic takového se však nestalo. Za prvních 15 měsíců po vydání nového zákona zaregistrovali v Paříži necelých 6000 rozvodů. Protože v Paříži žilo tehdy na 700 000 obyvatel a hodně přes 100 000 manželských párů, svědčí tato čísla o tom, že rozvodového práva využila jen velmi malá část obyvatelstva. Zřejmě jim v tom nebránila jen tradice. Přesvědčení revolucionáři nechtěli upadnout v podezření, že jsou libertiny. I když manželství teď už nebylo „ani jařmem, ani poutem" — podle slov pařížského vrchního státního návladního Chaumetta — vláda dbala víc než dřív na manželskou pospolitost občanů. Jedním z nových národních svátků byla „slavnost manželů". Rodina měla být základem státu, a kdo považoval za nutné dát se rozvést, měl se zas co nejrychleji oženit, neboť vůdcům revoluční Francie záleželo na co největším populačním přírůstku ještě více než státníkům starého režimu.

Plodit a rodit děti platilo za vlasteneckou povinnost, především když se ukázalo, že se republika bude muset bránit i proti vnějším nepřátelům. Po pařížských ulicích chodily průvody žen s vlajkami, na nichž bylo napsáno: „Citoyennes, donnez des enfants à la patrie! Leur bonheur est assuré." („Občanky, dejte vlasti děti! Štěstí mají zajištěné.") Přestože budoucnost dětí nebyla tak jistá a bezstarostná, jak slibovaly nápisy, musíme uznat, že revoluční vlády dělaly i v tomto směru víc než jejich předchůdci. Instituce nalezinců zreformovaly a postavily na lepší sociální základ. Rodiče, kteří nebyli s to vychovávat své děti sami, mohli je dát do „Services des enfants assistés", kde se o ně pečovalo na státní útraty, ale matky a otcové přitom o své potomky nepřišli. Tím značně klesl počet anonymně odložených dětí. V Paříži bylo takových případů za revoluce jen 4000 ročně, o polovinu méně než před dvaceti lety za starého režimu, kdy bylo město podstatně menší.

Jistě bychom mezi těmito světlými stránkami našli i pochybné jevy a novinky. Sňatkové politiky začali využívat vynalézaví obchodníci. V Paříži založil Liardot první sňatkovou kancelář,[137] nazvanou „Bureau de confiance" (Kancelář důvěry) a spojenou s penzionátem pro dcery na vdávání. Podnik se rozběhl tak dobře, že Liardot zanedlouho doplnil jeho činnost vydáváním věstníku „Indicateur des Mariages", vycházejícího dvakrát týdně. Zprostředkovací kancelář se zvolna měnila ve společenský podnik, kde návštěvníci hráli společenské hry a tančili a seznamovali se s dámami, i když nepomýšleli na sňatek. Nápad pana Liardota se ujal a vytvořil nové prosperující obchodní odvětví sexuálního života.

Tarif prostitutek

Jako ve všech revolučních obdobích, i v této době kvetla ve Francii prodejná láska. Protože teď existovala neomezená svoboda informací a tisku, dověděli se současníci a zároveň i potomci o tomto odvětví víc než dřív. U příležitosti 1. výročí 14. července vyšel v Paříži na několik pokračování ceník nevěstinců, hodinových hotelů a galantních dam pracujících na vlastní účet — „Tarif des filles du Palais-Royal, lieux circonvoisins et autres quartiers de Paris, avec leurs noms et demeures" („Tarif děvčat z Palais-Royalu, jeho okolí a jiných pařížských čtvrtí, se jmény a byty"). Autor ceníku se v předmluvě honosí, že jeho vydáním sledoval vlastenecký účel, protože jím informoval bezpočet cizinců, které do Paříže přilákají oslavy a které „k nám potáhne láska k svobodě i jindy".[138]

Ať měl na mysli jakoukoli svobodu, jeho seznam je dlouhý a mnohoslibný. Dovídáme se z něho, že návštěva u madame Dupéronové a jejích čtyř mladých přítelkyň stála 25 liber, což bylo tehdy totéž co 25 zlatých franků, ale v domě „Victorine" a u „Paysanne" (v okolí proslulého Palais-Royalu) bylo možno koupit si lásku už za šest liber a sklenku punče. Jedna zvlášť renomovaná dáma, „la Bacchante", měla odstupňovaný sazebník: 6 liber pro mladé hosty, 12 liber pro staré pány. Existovaly přirozeně i galantní dámy s mimořádnými společenskými kvalitami a luxusními byty, jiné zas na přání pečovaly o turisty a bavily je během jejich celého pobytu v Paříži. O jedné takové znamenité průvodkyni cizinců hovoří autor divadelních komedií Kotzebue.[139]

Policie ponechávala prostituci značnou svobodu, avšak noví muži v parlamentě to brali s ctností přísněji. Již v červenci roku 1791 pohrozilo zákonodárné shromáždění, že dá zatknout prostitutky, které by svým chováním ohrožovaly veřejný pořádek a urážely stud. O dva roky později se jakobíni z pařížské radnice rozhodli pro velkou čistku. Jednoho odpoledne v červenci 1793 policie překvapivě obsadila Palais-Royal, středisko polosvěta. Galantní dámy a hosté, kteří byli u nich právě na návštěvě, obávali se již nejhoršího, ale policie se spokojila s výslechem, při němž šlo jen o politickou spolehlivost Venušiných kněžek. O pár měsíců později to však přišlo: ctnostný a energický Chaumette sám provedl rozsáhlou čistku a právě za nejhoršího teroru, za vlády Robespierrovy, zbavil pařížské ulice všech hříšnic. Prostitutky však Robespierra přežily, objevily se opět na obvyklých místech, a pak začalo jedno z nejvýstřednějších období, jaké kdy Paříž zažila.

XIII. kapitola

ROZKOŠ Z NÁSILÍ

Velkou francouzskou revoluci porazila žena, Španělka. Byl to akt ženské pomsty za příkoří, jehož se dostalo jí a jejím sestrám. Celá událost nepostrádala určitou logiku: revoluce byla vzpourou mužů proti režimu a společenské reformě, v níž se všechno točilo kolem ženy, v níž ženy vládly nejen mužům, nýbrž i největším evropským zemím. Tam, kde seděly na trůně samy a panovaly podle práva — jako v Rakousku a Rusku — se celkem osvědčily. Avšak ve Francii, kde přístup na trůn neměly, kde vládly z ložnice, byl jejich vliv na stát osudný. Nezáleželo na tom, zda poroučely jako metresy (jako madame de Pompadour a madame du Barry), anebo jako pravoplatné královny (jako Marie-Antoinetta). S tímto režimem bylo třeba skoncovat. Toho názoru bylo roku 1789 mnoho lidí, kteří nebyli ani nepřáteli žen, ani neusilovali o změnu státní formy, či dokonce o sociální převrat.

Revoluce tato očekávání splnila a zbavila ženy jejich privilegií. Za pět let ztratily vše, čeho dobývaly po dvě století. Jedinou rovnoprávností, jíž se jim dostalo, bylo právo zemřít pod gilotinou. Většina žen, které stihl tento osud, se s ním smířila. Mnohé se chovaly na popravišti statečněji a mužněji než muži. Jedna se však domnívala, že to není správná cesta. Že nejde o to ušlechtile zemřít, nýbrž odstranit katy. Proto se vetřela k jednomu z nejhorších, nejkrvavějších a nejbezcharakternějších katů, jaké kdy Francie měla, k bývalému obchodnímu příručímu Tallienovi.

Notre-Dame de Thermidor

Ženou, jež se tohoto kroku odvážila, když už měla nůž na krku, byla dvacetiletá markýza, dívčím jménem Juana Maria Ignacia Theresia Cabarrusová, dcera velmi bohatého madridského bankéře, který pocházel z francouzské strany Pyrenejí, ale stal se španělským státním občanem a v odměnu za své inflační transakce dostal od krále Karla III. hraběcí titul. V posledních letech starého režimu přijela Tereza se svou matkou do Paříže, aby se tam naučila jemným mravům. V patnácti letech ji provdali za stejně bohatého francouzského markýze Devina de Fontenay, právě povýšeného do šlechtického stavu. Mladý manžel nebyl ani Adónis, ani vzorný choť. Podváděl svou ženu a ona jeho, ale navzájem si to nezazlívali, a tak by bývalo bylo všechno v nejlepším pořádku, kdyby byl jejich manželský život neutrpěl útokem na Bastillu.

Markýz de Fontenay se sbratřil s lidem tím způsobem, že si vzal do domu za metresu mladou prodavačku. Tereza však koketovala s revolucí a byla tak nadše-

Paní Tereza Tallienová

Francouzská módní karikatura z r. 1796

na pařížskými událostmi, že by bývala nejraději darovala své srdce každému revolucionáři. Mnozí její velkorysosti využili. Krásná Španělka šla z náruče do náruče, i když si přirozeně vybírala: dávala přednost mužům, o nichž se právě hovořilo — a odmítala radikály. Když začal vát v Paříži ostřejší vítr, odjela raději do Bordeaux ke španělským hranicím, odkud mohla snáze utéci do své vlasti, kdyby to bylo třeba. S markýzem de Fontenay se dala rozvést. Markýz chtěl odjet na Martinique a začít tam nový život. To pro Terezu nebylo. Ještě se nevzdala, chtěla výš: chtěla dobýt Paříže. Jestli to nepůjde s revolucí, tak tedy proti ní.

Několik měsíců si Tereza ještě hrála na salónní revolucionářku v Bordeaux, ale ani tam už na to nebyla vhodná doba. Jednoho dne našla svůj byt zapečetěný a na dveřích zatykač. Skrývání ji nepomohlo, o pár dní později byla za mřížemi. Ale štěstí ji přálo. Mocipánem v Bordeaux byl jeden z pseudorevolucionářů, s nimiž se snažila navázat styk už dřív: Jean-Lambert Tallien. Podařilo se jí, aby ji k němu předvedli — a druhý den byla jeho metresou. Tím byl případ vyřízen: „Citoyene Cabarrus", jak se teď markýza de Fontenayová jmenovala, byla nejen svobodná, ale stala se i nekorunovanou královnou města, jíž se všichni dvořili. Její ochránce prováděl dál své katovské řemeslo. Občas se Tereze podařilo zachránit některého ze svých přátel před gilotinou, ale Tallien se obával, že by ho přílišná mírnost učinila v Paříži podezřelým. Jednou dal zatknout všechny diváky ve Velkém divadle, dvě stovky jich postavil před revoluční tribunál a do Paříže poslal vítězné hlášení: „Rozdrtil jsem středisko aristokracie."[140]/

Tato horlivost však Tallienovi nepomohla. V Paříži věděli, že je nespolehlivý provinciál a že za ním stojí žena laškující s odpůrci revoluce. Zavolali si ho do Paříže, aby se odpovídal. Nato se v Bordeaux necítila bezpečná ani Tereza; v doprovodu mladého milence se tajně vrátila do Paříže, kde se mohla schovat poměrně nejsnáze. I tam ji však brzy našli. Zatykač, podepsaný Robespierrem, ukončil její odvážná dobrodružství. Robespierrův zatykač znamenal zpravidla jistou smrt. Zoufalá Tereza napsala z vězení ostrý dopis Tallienovi, který sám bojoval o život a veřejně se své metresy zřekl:

„Právě mne opustil policejní úředník. Přišel mi oznámit, že přijdu zítra před soud, to znamená na popraviště. Neodpovídá to příliš snu, který se mi zdál dnes v noci: Robespierre již neexistoval a věznice byly otevřené. Díky vaší příznačné zbabělosti se však brzo nenajde ve Francii nikdo, kdo by byl schopen tento sen uskutečnit."

Terezina slova Talliena vyburcovala. Spatřil svou poslední šanci. Dosud byl členem Konventu. Není jisté, zda jím bude ještě zítra. Zachránit ho může jen překvapivý útok na Robespierra.

Stalo se něco zcela nepravděpodobného. Obvinění vznesená demagogem tak poďišněným krví a špínou

jako Tallien, stačila „Nepodplatitelného" svrhnout. Každý však věděl, že věnec za vítězství nepřísluší Tallienovi, nýbrž Tereze Cabarrusové. Fantazie Pařížanů pro ni rychle vynašla čestné jméno. Protože Robespierre padl podle nového kalendáře v měsíci thermidoru, pojmenovali Terezu „Notre-Dame de Thermidor". Uctívali ji skutečně jako světici. Jejími kněžími byla jeunesse dorée, mladí aristokraté a synové bohatých občanů, kteří si včera nebyli jisti životem, a dnes byli opět na koni.

Nemoc sexa

Když pominulo první nadšení, vdala se Tereza za svého nerozhodného ochránce a stala se tak ve vší počestnosti madame Tallienovou. Její milostný život se tím však nijak nezměnil. Podváděla svého nového manžela stejně často, jako podváděla prvního a později další manžely a milence. Její sexuální hlad byl zřejmě neukojitelný. Přestože byla bezpochyby inteligentní a cílevědomá, nevyznačovala se ani zvláštním duchem, ani šarmem. Nejdokonalejší byla zřejmě její fyzická stránka. Všechny dobové zprávy vynášejí její mimořádnou krásu. Četné dochované obrazy o tom však podávají jen nedokonalé svědectví — Tereza totiž vypadá na každém obraze jinak. Zprvu měla na tváři stereotypní úsměv rokokových dam, ale záhy se změnila v kyprou, vznešenou matrónu — královnu každým coulem.

Domácí paní a služka z doby pozdního rokoka. Módní kresba z r. 1775

Rozhodně se madame Tallienová zasloužila o změnu stylu: platila za tvůrkyni „stylu directoire", kdy se dámy oblékaly jako antické bohyně a muži jako postavy z benátského karnevalu. Ženské šaty se nešily, nýbrž řasily tak, aby co nejvíce zůstalo odhaleno. Když se jedna herečka procházela po pařížských ulicích se zcela odhalenými ňadry, vzbudilo to sice určitý rozruch, ale nikoho to nepobouřilo. Dámy ze společnosti se neoblékaly příliš odlišně. K pseudoklasickým róbám patřily barevné paruky, které by Pařížankám záviděl sám Nero. Madame Langová jich měla dvacet, madame Tallienová třicet, ačkoliv stála malířům nejraději modelem s vlastními bujnými černými kadeřemi. Na parukách se nosila obrovská žokejská čepice se štítkem, trčícím do vzduchu jako pánev.

Dámám, které holdovaly této módě, se říkalo „merveilleuses", báječné, a „merveilleuse des merveilleuses" byla madame Tallienová, která každý týden vymýšlela další detaily jak sebe a ostatní ženy zkrášlit. Mužské šaty byly neméně výstřední, jenomže v opačném smyslu. Móda vyžadovala, aby se světáci co nejvíc zahalovali. Nosili v létě v zimě kolem krku šestkrát obtočený šátek, z něhož vyčuhoval sotva nos, a na očích lorňon bez ohledu na to, zda ho potřebovali či nikoli. Především však museli hovořit vybraným jazykem na znamení, že plebejská revoluce skončila. Pro samou blazeovanost nevyslovovali „r" a ke každé větě dodávali: „C'est incoyable, ma paole d'honneu!" („To je neuvěřitelné, čestné slovo!") Proto se jim říkalo „incroyables".

Když se objevily tyto novoty, hovořily pařížské noviny o nové nemoci zvané „sexa". Naštěstí to nebyla nová venerická choroba, nýbrž pouhá módní nemoc. Slovo „sexa" bylo komickým zkrácením otázky „Qu'est-ce que c'est que ça?" („Co je to?"). Avšak narážka na sexualitu měla své oprávnění. Direktorium, přechod od revoluce k napoleonské samovládě, přímo překypovalo sexualitou. Bylo to typické období nadvlády žen.

Nepopiratelnou vládkyní byla hypersexuální madame Tallienová, která Francii osvobodila od hrůz revoluce. Sídlila v domě, který byl postaven v rousseauovském „přírodním" stylu jako chatrč, a jmenoval se proto „La Chaumière", ale uvnitř již vládla chladná, klasicistická nádhera empiru. Terezinou důvěrnicí byla kreolka — to znamená domorodá běloška z ostrova Martinique — Joséphine Tascher de la Pagerie. Vdala se ještě ve své vlasti za vikomta de Beauharnais, který roku 1749 zemřel pod gilotinou. Jeho manželka se však rychle zotavila z vdovského žalu. Seznam jejích milenců je stejně dlouhý jako seznam milenců krásné Terezy a

V Palais Royal za direktoria. Dobová kresba

vyskytuje se v něm mnoho vznešených jmen. V této době se Josefině podařil zvlášť dobrý lov: stala se metresou vikomta de Barras, bezohledného aristokrata, který za revoluce patřil k ultraradikálům, ale včas se přidal na opačnou stranu, zatlačil do pozadí Talliena a stal se nejmocnějším a nejbohatším mužem ve vládě.

Tereza nedopřála své přítelkyni tohoto zlatého bažanta nadlouho. V jiné době by taková rivalita vedla k divokým scénám žárlivosti, avšak za direktoria se vše řešilo po dobrém. Jen žádné vášně! To k ničemu nevede. Hýbejte se, škatulata! Madame Tallienová se stala metresou ředitele vlády a generalissima de Barras, aniž by se kvůli takové maličkosti dala hned rozvést.

Dobromyslná, avšak mazaná Joséphine de Beauharnais dostala za odměnu ruku nadějného mladého generála dělostřelectva, který se vyznamenal pod Barrasovým velením. Jmenoval se Buonaparte — tehdy si ještě psal své korsické příjmení s „u" — a později nadělal ve světě hodně rozruchu. Zprvu se však Josefina, zvyklá na pařížskou smetánku, musela dost přemáhat, než souhlasila se sňatkem s tímto chudým důstojníkem, který před časem prosil madame Tallienovou o látku na novou uniformu. Barras a Tereza oslazdili Josefině hořkou pilulku tím, že jí šli za svědky.

Volná sexuální morálka, panující v kruzích „chaumière", pronikla i do ostatních vrstev obyvatelstva. Měšťáctvo bylo narušeno útrapami revoluce a inflací nebývalých rozměrů. Láska se stala zbožím jako cokoli jiného. Nečistou konkurenci měšťáckých žen a deerušek pocítily nejprve prostitutky. Obchody šly špatně, přestože jim ze strany policie nehrozilo sebemenší nebezpečí. Nesmírně vzrostl počet rozvodů, přičemž rozvedení muži a ženy neuzavírali hned nový sňatek jako za revoluce. Jen vzrůst nemanželských porodů způsobil, že se Francie nevylidnila.

Španělské mouchy

V uvolněné společnosti direktoria se vynořila i postava muže, jemuž se dosud všichni vyhýbali, když nebyl právě za mřížemi: postava markýze de Sade, po němž se nejodpornější sexuální perverze nazývá sadismem. Zdá se, že tento smutně proslulý markýz nikdy nepatřil k „chaumière", ačkoli byl starý aristokrat a zároveň kdysi revolucionář a právě tyto dvě vlastnosti měly v oné společnosti nejlepší zvuk. Bylo ho však možno najít v jiných kruzích, které si krátily chvíli velmi pozoruhodným způsobem. Slavný gastronom Grimode de la Reynière založil roku 1795 v restauraci Palais-Royalu stolní společnost s lákavým názvem „Diner des mystifikateurs". Tato společnost holdovala nejen kulinárním požitkům, ale bavila se i tím, že více či méně nevinným způsobem — zejména nápoji lásky — mátla hlavy jiným lidem.

V těchto kouzlech se ovšem nikdo nevyznal lépe než bláznivý markýz. Před čtvrt stoletím složil podobným způsobem svou sadistickou tovaryšskou zkoušku. Při návštěvě jednoho marseilleského nevěstince častoval markýz de Sade Venušiny kněžky vínem a likéry a pak jim nabídl bonbóny se silnou dávkou kantharidinu, velmi nebezpečného afrodisiaka. Kantharidinu, získávaného ze španělských much, odedávna používali jako sexuálního dráždidla především muži. Jistě způsobil mnoho neštěstí a chorob už dřív. Tentokrát však byl jeho účinek katastrofální. Ženy se svíjely v bolestech a křičely tak, že se před domem seběhli lidé z okolních ulic. Jedna prostitutka se vrhla z okna a utrpěla těžká zranění, dvě další podlehly vnitřním spáleninám.

Tak alespoň zněly první svědecké výpovědi. A protože markýz de Sade a komorník, který s ním byl v nevěstinci a pomáhal mu děvčata hostit, místo obhajoby

Zvrhlický obřad, tzv. černá mše

uprchli, soud v Aix je v nepřítomnosti odsoudil k smrti pro travičství. Podle dnešních právních norem to byl přehnaně tvrdý rozsudek, neboť markýz de Sade při svém špatném žertu jistě nepočítal s takovými následky. I kdyby byly svědecké výpovědi pravdivé, což bylo později vyvráceno, šlo jen o zabití z nedbalosti, nikoli o vraždu. Avšak s jedem nebyly tehdy žádné žerty.

Navíc měl markýz de Sade na svědomí již jeden sexuální zločin. Před čtyřmi lety jako mladý důstojník vlákal v Paříži děvče, které ho na ulici poprosilo o almužnu, do svého letního sídla, tam je spoutal, ohrožoval nožem a lehce zranil. Jak později tvrdil, šlo také jen o žert, o mystifikaci, o rozkoš z dívčina strachu. Vraždu nezamýšlel. Oběť se skutečně osvobodila a zachránila skokem z okna. Záležitost však skončila obrovským skandálem. Bylo zapotřebí vlivných intervencí, aby se proces ututlal a aby si markýz odpykal jen krátké pevnostní vězení.

Také tentokrát nasadili markýzovi příbuzní všechny páky, aby mu zachránili život a svobodu. Hrabata de Sade — nejstarší syn měl vždy titul markýze — byla jednou z nejvznešenějších šlechtických rodin v Provenci. Sadův otec byl francouzským velvyslancem v Rusku, syn po něm zdědil hodnost generálního místodržícího provincií Bresse, Bugey, Valmorey a Gex, a přestože byl trestán, jmenoval ho král plukovníkem jízdy. A teď se měli Sadové smířit s tím, že jeden z nich je travič?

Po dlouhém úsilí se jim podařilo rozsudek smrti z Aix zrušit a udělat z markýze de Sade málem mučedníka. Státní návladní ho podruhé žaloval už jen pro „nemírnou hýřivost" a pro nedostavení se k soudu, za což musel markýz zaplatit padesát liber na chudé. Jestliže byl první rozsudek příliš přísný, byl druhý, který se rovnal zproštění viny, zřejmým projevem soudní blahovůle vůči velkému pánovi. Něčím jiným než soud byl však za starého režimu výkon trestu. Kdo jednou uvízl v sítích zákona a měl vlivné nepřátele — a těch měl markýz de Sade dost — ten se jen tak na svobodu nedostal. Markýz měl být propuštěn nejpozději v květnu 1779, ale brány vězení se mu otevřely až roku 1790, když národní shromáždění osvobodilo všechny, kdo seděli v žaláři bez řádného rozsudku.[141]/

Romány markýze de Sade

Sedmnáct let vězení nahlodalo jeho nervy, ale nezlomilo jeho odpor. Se svobodou se mu vrátilo i zdraví. Zdálo se, že je vyléčen i ze svých zvláštních sklonů. Žil pokojně se starou přítelkyní ze slavné rodiny a snažil se začlenit do změněného života. Nehněval se ani, že mu revolucionáři vyplenili zámek. Starý režim se na něm dopustil horších věcí — mimo jiné toho, že si teď v padesáti letech musel poprvé v životě vydělávat na živobytí.

Už jako vězeň začal markýz psát v Bastile román, v němž chtěl vylíčit všemožné perverzity. Teď se z něho stal spisovatel z povolání. Sepsal mnoho průměrných a bezvýznamných divadelních her. Jednu z nich uvedlo

Théâtre-Français. V jeho hlavě to však začalo znovu pracovat. Markýz zatoužil po dobrodružství — ne-li v životě, tak alespoň na papíře. Jeho fantazie neustále kroužila kolem sexu a násilnosti, oba tyto pudy pro něho splývaly. Roku 1791 vydal anonymně svůj první a nejslavnější sadistický román: „Justine ou les Malheurs de la Vertu". Dnes lze těžko pochopit, čím si tento literární brak získal takovou slávu. Patří do série mravoličných románů o padlé dívce, jichž vyšla v 18. století spousta. Jenomže u markýze de Sade probíhá všechno opačně než u abbého Prévosta, který tento literární žánr zahájil před šedesáti lety svou „Manon Lescaut". Neřestnost se vyplácí, ctnost není k ničemu a všichni se jí smějí — takový je světa běh.

Markýz de Sade líčí v tomto románě osud dvou dcer pařížského bankéře, které se po otcově smrti musejí samy probíjet životem. Starší, nesvědomitá a odolnější Julietta, přijde do nóbl nevěstince, vdá se za jednoho zákazníka, přirozeně hraběte, neboť všechny de Sadovy romány se odehrávají ve vznešeném světě starého režimu, otráví ho, sotva jí odkáže své jmění, zničí ještě několik jiných urozených mužů a skončí jako metresa jednoho z nejvyšších francouzských hodnostářů.

Její mladší sestru, něžnou a nesmělou Justinu, která se snaží bránit svou ctnost, nejprve znásilní, pak neprávem obžalují a uvrhnou do vězení, odkud ji zachrání jen strašlivé žhářství jednoho spoluvězně. Ani to jí však nepomůže. Zakrátko padne znovu do rukou hrabatům a jejich lokajům, kteří ji přivážou za ruce a za nohy ke čtyřem stromům, poštvou na ni chrty a tak dále. Chirurg, k němuž se uteče, chce na ní provádět vivisekci. Dokonce ani v klášteře nenajde klid: tam ji obtěžují mniši. Nakonec padne do rukou rafinovaného vraha z vilnosti, jehož specialitou je usekávat ženám hlavu šavlí. Justina sice unikne tomuto osudu, ale právě proto upadne v podezření, že je společnicí tohoto masového vraha, a je nakonec nevinně odsouzena k smrti.

V druhém románě tohoto druhu, nazvaném „Juliette ou les Prospérités du Vice", podává autor čtenářům další podrobnosti ze života starší sestry. Julietta zapálí statek, aby se kochala smrtí jeho obyvatel, podílí se na akci založené jakousi Angličankou, usilující o vylidnění Francie, uprchne do Itálie, snaží se obrátit papeže ke kultu francouzské revoluce, okrade neapolského

Ilustrace k románu markýze de Sade

Čarodějný obřad v zobrazení Martina van Maele

krále Ferdinanda IV. za pomoci jeho ženy, obávané královny Marie Karoliny. Ferdinand a jeho manželka jsou zarytými nepřáteli Francie. Uzavřeli právě pakt s Anglií, na jehož podepsání se podílela striptérka lady Hamiltonová, manželka anglického vyslance a pozdější milenka admirála Nelsona.

Román se tedy nakonec zvrhl v politickou satiru. Vyšel roku 1796, za direktoria, kdy lidé nechtěli číst jen strašidelné pohádky jako za revoluce, ale chtěli se už zase smát.

Psát o současnosti má však svá úskalí. Když de Sade napsal „Zolvé et les deux acolytes", klíčový román o madame Tallienové a Joséphině de Beauharnais, a měl tu opovážlivost poslat ho konzulovi Bonapartovi, nedala na sebe odpověď dlouho čekat. Jednoho dne byl u svého nakladatele zatčen — oficiálně nikoli pro tento klíčový román, ale pro „Juliettu".

Markýz de Sade se přesvědčil, že panují již zase tytéž mravy jako za monarchie. Tentokrát ho ani nepostavili před soud, ale vláčeli na základě policejního rozkazu od vězení k vězení. Nesčetnými žádostmi o propuštění dosáhl jen toho, že ho poslali do blázince, kde směl čas od času hrát divadlo. Roku 1814 tam sedmačtyřicetiletý zemřel.

Budoucnost udělala z markýze de Sade zrůdu. Přehlédneme-li však jeho život, nenajdeme nic, co by ho řadilo mezi slavné sexuální zločince. Kromě oněch dvou ošklivých mladických žertů v Paříži a Marseille nespáchal — pokud je známo — žádný sadistický čin. Možná že mu v tom zabránila nelidská justice, ale ani v oněch nemnoha letech svobody se nedopustil jiného zločinu než mnozí slavní spisovatelé před ním a po něm: popisoval sadistické situace. Byl tedy spíše jen perverzním spisovatelem.

Napoleonova milostná strategie

Kdyby se byl markýz de Sade nepletl takřikajíc do státních záležitostí a odpustil si několik nevlídných poznámek o Josefině, nebyl by se k němu možná Napoleon zachoval tak tvrdě; markýz byl tehdy starý člověk, který již nemohl nikoho ohrozit. Nový vládce se nijak nesnažil změnit svou zemi v ctnostný klášter. O sexuální problémy se příliš nestaral; tím méně ho zajímala sexuální četba jeho poddaných. Pravda, napoleonská Francie byla policejním státem, ale jeho režim mírnila korupce. Pařížský policejní prefekt Dubois zavedl velmi chvalitebnou novotu: prostitutky byly povinny pravidelně se podrobovat lékařské kontrole, za kterou musely platit. Část těchto poplatků šla do kapsy policejního prefekta. Tak tomu bylo ve všech oblastech. Kdo měl peníze a styky, mohl dekrety diktatury obcházet a využívat jich ve svůj prospěch. Ženy to měly ještě snazší: mohly platit v naturáliích.

Císařství Napoleona I. bylo především vojenským státem a sám císař dbal na to, aby civilisté měli pro armádu pochopení, přestože se vojáci a důstojníci chovali k ženám a dcerám občanů velmi důvěrně. Armáda měla být i v tomto směru privilegovanou třídou. Napoleon byl toho názoru, že právo na sexuální svobodu je nejlepším prostředkem jak udržet mladé muže v armádě. Právě proto bylo třeba promíjet vojákům některé sexuální přehmaty a násilnosti nejen v poli — tam se to rozumělo samo sebou — ale i u posádek ve vlasti.

Dokonce ani v období velkých vojenských úspěchů netoužila většina Francouzů po tom, aby musela dát v sázku život pro Korsičanovy dobyvatelské choutky. Roku 1810 bylo ve Francii odsouzeno již 160 000 mužů, kteří dezertovali či vyhýbali se vojenské povinnosti, a protože se je obvykle nepodařilo zatknout, museli za ně jejich příbuzní zaplatit 70 miliónů zlatých franků pokuty. Pro zvýšení válečnického elánu u Francouzů dával Napoleon vojákům hojnost vína a chleba, zatímco civilní obyvatelstvo strádalo. Avšak ani to nebylo dostatečným lákadlem. Vojáci potřebovali také něco pro srdce.

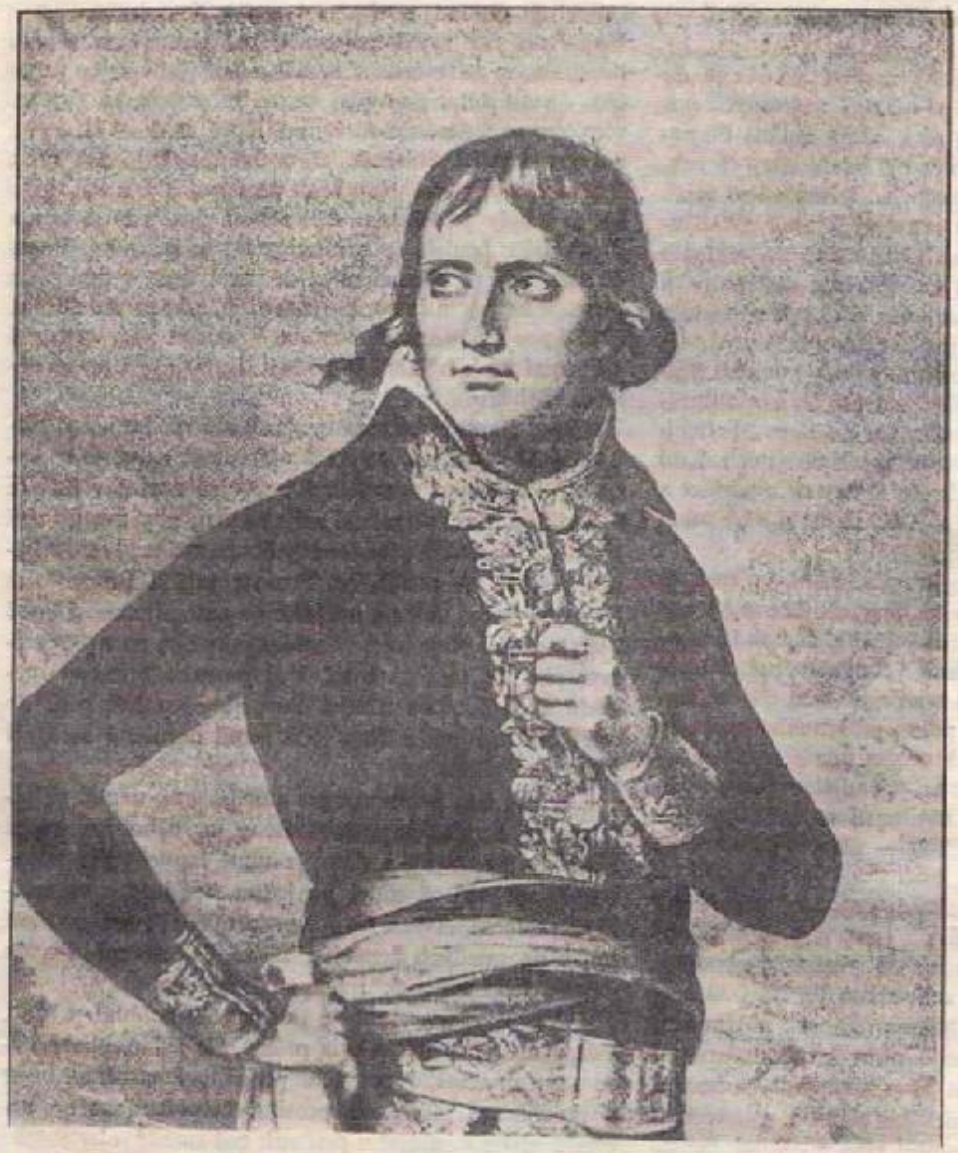
Tento vývoj vedl k tomu, že v napoleonské armádě vznikla jakási lancknechtská morálka, připomínající období třicetileté války. Chronique scandaleuse je plná sexuálních výstřelků, mravnostních zločinů a sadistických násilností, jichž se Napoleonovi vojáci dopouštěli za bílého dne i v Paříži.[142]/ Jednou zneužilo šest vojáků cizí ženu a pak ji hodili do Seiny. Vždy když řádění překročilo únosnou mez, vydala vláda nový dekret anebo zasáhli vojenští velitelé, avšak nepsaným zákonem bylo, že tyto předpisy a zákazy platily vždy jen pro podřízené, nikoli pro ty, kdo je vydávali. Sexuální morálka důstojnického sboru nebyla o nic lepší než morálka mužstva. Pravý bojovník musel být galantní. To znamenalo, že nesměl nechat na pokoji děvče, jež se mu zalíbilo. Nemělo-li smysl pro půvab uniformy, musel ho dobýt „manu militari".

Špatný příklad poskytoval svým důstojníkům sám Napoleon. Ve svých začátcích byl nesmělým, trochu neobratným milencem, a neměl u žen příliš velké úspěchy. Jistou dobu pomýšlel na to, že si usnadní kariéru sňatkem se šedesátiletou ženou. Když se dostal k moci, začal důkladně dohánět, co zameškal. Kdo má moc, smí si dovolit vše. Napoleon zacházel s ženami, jako by mu byly podřízeny. Přikazoval jim, kdy k němu mají přijít. Jestliže se zdráhaly, dal je zatknout. Ponechával si je u sebe na noc, na pár týdnů, v nejlepším případě na pár měsíců, a vyháněl je, kdy se mu zlíbilo. Stál-li mu v cestě muž — třeba i manžel jeho vyvolené — poslal ho v nějaké záležitosti do ciziny, jako to dělával už Nero.

Mnozí manželé na tom vydělali, ale včelku nebyl Napoleon ke svým sokům příliš velkorysý. Když se za výpravy do Egypta musel nedobrovolně zdržet v Káhiře a nudil se, poručil svému adjutantovi, aby mu přivedl manželku jednoho francouzského poručíka, kterou letmo zahlédl při projížďce. Protože mladá Francouzka milovala svého muže a nechtěla se generalissimovi hned oddat, poslal Napoleon chudáka poručíka na nebezpečnou plavbu: měl na malé lodi prorazit britskou blokádu a doplout na Maltu. Poručík okamžitě padl do anglického zajetí, a Napoleon mohl nerušeně utěšovat jeho manželku.

Když se stal neomezeným mocipánem, neměl už takovýchto žertíků zapotřebí. Ženy na něho jen letěly. Herečky, zpěvačky a dámy z nové haute volée považovaly za svůj cíl sdílet po jednu noc lože s všemocným vládcem. Avšak Napoleon propadal i teď podivné touze po mladých ženách z ulice. Tak se zařadila do galerie jeho milenek i jedna Berlíňanka.

Když Napoleon vtáhl do Berlína, už pořádal parádu. Bezpečnostní opatření byla přísná, ale jedné mladé dívce se v matčině doprovodu podařilo k císaři přiblížit a předat mu písemnou prosbu. Napoleon se na neobyčejně hezkou dívku podíval, což stačilo, aby ji jeho první komorník Constant pozval do jeho rezidence v charlottenburském zámku. Matka musela počkat v předpokoji, k císaři pustili jen dceru. Návštěva se protáhla do časného rána a skončila tím, že Napoleon dal děvčeti jako dík dvě stě zlaťáků. Před svým komorníkem nijak neskrýval, že se mu Berlíňanka velmi líbila, ale že by to s ní bylo na delší dobu přece jen trochu nudné, protože neuměla ani slovo francouzsky. O několik měsíců později potkal Constant toto berlínské děvče v Paříži v jedné ulici blízko Palais-Royal, kde prováděly své řemeslo galantní dámy. Vyprávěla mu dobrodružnou historku: Oženil prý se s ní jeden francouzský důstojník — zřejmě v naději, že mu dopomůže ke kariéře. Protože však pro něho nemohla nic udělat, plukovník ji opustil. A tak si teď musí vydělávat na živobytí jinak. Napoleon měl zprvu chuť pozvat k sobě Berlíňanku ještě jednou, ale nakonec to neučinil. Poslal jí 4000 zlatých franků a doporučil jí, aby se co nejrychleji vrátila do Berlína.

Napoleon Bonaparte. Rytina podle Davidova portrétu

Řada žen, jimž Napoleon prokázal svou přízeň, je dlouhá. Víme o mnoha tuctech, což zřejmě nevyplývá jen z toho, že je jeho milostný život velmi důkladně probádán, nýbrž i z jeho nediskrétnosti. Napoleon hovořil o svých milostných aférách velmi otevřeně. O některých nocích přímo vydával pro své okolí bulletiny, přirozeně vždy vítězné bulletiny. Neodolala mu žádná žena, na kterou dostal zálusk. Ne že by byl fyzicky zvlášť přitažlivý; ženy se mu oddávaly většinou z ctižádosti, ze strachu anebo proto, že si od styku s nejmocnějším mužem v Evropě slibovaly nějakou výhodu.

Napoleon byl bouřlivý milenec. Když se před ním objevila nová žena, vrhl se na ni jako posedlý. Dovedl však být i šarmantní a obloudit ji roztomilostí. Psal ženám vášnivé milostné dopisy, pečoval o ně, když jim nebylo dobře, projevoval zájem o jejich osobní záležitosti. Nevrlým, a dokonce brutálním se stával, jen když ho těmito věcmi obtěžovaly příliš. Tak se choval jako vojevůdce ke svým podřízeným, tak se choval i k ženám. Nedělal mezi tím velký rozdíl. Těšilo ho dobývat a ovládat jiné lidi.

Přitom však Napoleon neprojevoval sadistické sklony. Neměl potěšení z toho, že jiní trpí. Chtěl, aby si jeho partnerky uchovaly na milostné noci stejně krásnou vzpomínku jako on sám. Byl panovačný, ale nikoli krutý. Mnohdy prováděl při svých galantních dobrodružstvích mladické žertíky. Jako zralý muž lezl v noci k jedné ze svých vyvolených oknem. Chtěl být Donem Juanem, ale byl jen Napoleonem: nezískával ženy svou mužností a svůdností, nýbrž svým postavením. V tom spočívala vnitřní tragédie jeho milostného života.

Právě proto, že ho bozi neučinili miláčkem žen, snažil se sám před sebou i před ženami prokazovat svou mužnost. Po mnoho let trávil všechny noci s ženami, ale vždy jen s jednou v tête-à-tête. Nenáviděl orgie, jež

byly v módě za starého režimu a mezi mocipány za direktoria. Té jedné, s níž trávil noc, chtěl však dokázat, že je muž. Je obdivuhodné, že se mu tento mimořádně intenzívní sexuální život podařilo spojit s namáhavou činností vojevůdce, státníka, správce velké říše, aniž přitom utrpěla jeho energie a soustředění. Jeho silnou stránkou zřejmě bylo, že se dokázal bleskurychle přeorientovat na jiné lidi, na jiné objekty, na jiné zájmy. Ani tato vlastnost však nevysvětluje vše. I génius potřebuje spánek.

Byl Napoleon i v tomto směru výjimečný? Zřejmě ne. Mademoiselle George z Comédie-Française, která byla jeho metresou déle než většina ostatních, zanechala nám podrobný popis svých nocí s Napoleonem: když ukojila jeho sexuální hlad, usnul Napoleon „klidně jako dítě" s hlavou na jejích ňadrech, a ráno se probudil svěží a odpočatý.

Dobytí císařovny

Přestože se Napoleon nezřídka vracel na pár nocí k dřívějším metresám, byla pro něho změna fyzickou nutností. To mu však nebránilo, aby byl po dlouhá léta upřímně nakloněn třem ženám: Joséphině de Beauharnais, polské hraběnce Marii Walewské a habsburské Marii-Louise. Josefina byla o šest let starší než on a už tento věkový rozdíl ho pohánět k mladším ženám.

Císařovna Josefina

Její věrný odraz spatřoval v Hortensii, Josefinině dceři z prvního manželství, a je pravděpodobné, že se svou nevlastní dcerou udržoval styky nejen platonické, stejně jako se svou krásnou a velmi žádoucí sestrou Paulinou, o jedenáct let mladší než on. Myšlenky na incest ho neznepokojovaly. Něco takového bylo vhodné pro zákoník nesoucí jeho jméno, nikoli pro zákonodárce.

Marie Walewská, polská vlastenka, byla jeho osudnou ženou, jedinou, která ho politicky ovlivnila. Jejím přičiněním se dal strhnout k fatální východní politice, která začala pod heslem „osvobození Polska z ruské nadvlády" a skončila katastrofou u Moskvy. Jistě ho neovlivnily jen fyzické půvaby krásné Polky, ale i fakt, že mu dala důkaz jeho plodnosti, že s ním počala dítě. Již předtím se narodilo jedné z jeho metres dítě, jež pocházelo možná od něho. Matka však byla velmi lehkomyslná, navíc manželka lumpa, kterého právě odsoudili pro podvod ke dvěma letům vězení. Napoleon sice jmenoval onoho pochybného potomka hrabětem a odkázal mu knížecí jmění, ale otevřeně se k tomuto otcovství přiznat nemohl.

U Walewské tyto pochybnosti nehrozily. Počala svého syna zaručeně s ním. Tím zároveň vstoupila do popředí dynastická otázka. Napoleonovo manželství s Josefinou bylo již dvanáct let bezdětné. Protože Josefina měla děti z prvního manželství, zdálo se, že je její neplodností vinen on. Tuto výtku, která ho dlouho tížila, nyní popřel. Odnynějška mu bylo jasné, že se s Josefinou rozvede a že se ožení s princeznou ze slavného dvora, aby dostal šlechtického dědice trůnu. Diplomatičtí dohazovači pomýšleli nejprve na ruskou princeznu, šestnáctiletou sestru cara Alexandra. Zatímco v Petrohradě váhali, Metternich je ze strachu před francouzsko-ruskou aliancí předešel a nabídl Napoleonovi jako náhradu sedmnáctiletou dceru rakouského císaře Františka.

Marie-Louisa nebyla právě tím typem ženy, jemuž dával Napoleon přednost. Byla trochu strnulá a o hlavu větší než její čtyřicetiletý nápadník. Byla však okamžitě „k dodání". Manželská smlouva byla opravdu uzavřena tak, jako by šlo o dodávku tuny slaneček. K sňatku došlo ve Vídni per procurationem, za ženichovy nepřítomnosti. Potom vstrčili Marii-Louisu do dvorního kočáru a odeslali ji do Paříže. Jakkoli Napoleonovi na tomto manželství záleželo, necítil se zcela ve své kůži. Poprvé v životě se měl spojit se ženou, kterou znal jen z obrazů a zpráv. Navíc to byla skutečná princezna.

I to bylo pro něho nové. Zatím nepronikl při svých milostných pletkách příliš vysoko. Obvykle trávil noci s galantními dámami, herečkami, operními zpěvačkami, tanečnicemi (byla mezi nimi i jedna provazochodkyně), měšťáckými děvčaty, manželkami svých podřízených, dvorními dámami, jen zřídka se ženami ze starých šlechtických rodin. Nikdy se nepokoušel o milostné štěstí u princezen z malých knížecích dvorů, jejichž bytí či nebytí záviselo výlučně na něm. Jinými slovy: vždy přísně odděloval sex od politiky. Walewská neměla oficiální postavení, jež by ho k něčemu zavazovalo. Nyní však měl podřídit svůj sexuální život státním zájmům, dodržovat možná i v ložnici španělskorakouský dvorní ceremoniál.

To byl příliš velký požadavek na muže, který si ani v soužití se ženami nikdy nepřestal hrát na dobyvatele. Nechtěl se spokojit s tím, že mu novou manželku pošlou až do domu. Zajede si pro ni a učiní ji svou ženou, ještě než se rozezní svatební zvony. A Napoleon zcela neočekávaně vyjel Marii-Louise vstříc, venku na silnici naskočil do jejího kočáru a v zámku Compiègne s ní strávil svatební noc před uzavřením civilního a církevního sňatku. Tento žertík Napoleona velmi uspokojil. Druhý den ráno podal svému okolí zprávu. „Ožente se s Němkou, můj milý," řekl jednomu ze svých důvěrníků, „to jsou nejlepší ženy na světě. Hodné, naivní a svěží jako růže."

Naivita Marie-Louisy neměla příliš dlouhé trvání. Když Napoleona vypověděli na Elbu, padla rychle do náručí rakouskému generálu jízdy Adamu Adalbertu von Neipperg, kterého jí rodina dala na cestu jako průvodce. Ještě jako oficiální Napoleonova žena darovala svému milenci nemanželské dítě. Trochu se následků svého cizoložství bála, ale vídeňský dvůr se nijak nerozzlobil pro způsob, jímž von Neipperg splnil své poslání. Naopak ho zahrnuli tituly a poctami, protože mohli tím pohodlněji sprovodit ze světa „případ Napoleon".

I Napoleon si hledal útěchu. Přes všechny osudové rány zůstalo jeho srdce mladé a nepřestalo toužit po lásce. Na Elbě měl tři metresy, a dokonce i na sv. Heleně navázal jako nemocný člověk něžné styky s patnáctiletou dcerou svého správce, později s několika jinými ženami. Jeho erotickému dozpěvu však nechybí duševní velikost. V poslední vůli odkázal — mnoho mu toho nezbylo — Marii-Louise své krajky a své srdce: přál si, aby je vložili do lihu a poslali císařovně na důkaz toho, „že jsem ji něžně miloval a milovat nepřestal".[113]/

POUŽITÁ LITERATURA

95/ P. Dublin, La vie de l'Arétin, (Paříž 1937), str. 46
96/ Ulrich Thieme a Fred. P. Willis, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, (Lipsko 1921), sv. XIV, str. 215 až 219
97/ Les Sonnets luxurieux de Me. Pierre Arétin traduits en français et illustrés d'après les compositions de Jules Romain, (Paříž 1947)
98/ Vesalius, De humani corporis fabrica libri septem, (Basilej 1543)
99/ Manni, Istoria del Decamerone, (Florencie 1742)
100/ Arturo Castiglione, Storia della Medicina, (Verona 1948), sv. I, str. 396/397
101/ Ivan Bloch, Der Ursprung der Syphilis, (Jena 1911)
102/ Karl Sudhoff, Der Ursprung der Syphilis, (Lipsko 1913)
103/ Earliest Printed Literature on Syphilis, vyd. Karl Sudhoff, Monumenta medica, sv. III, (Florencie 1925)
104/ Victor Robinson, The Story of Medicine, (New York 1943), str. 274
105/ Ovidius, Proměny, VI, 145—312
106/ Philipp Melanchthon, Loci communes rerum theologicarum, (1521)
107/ H. Hauser a A. Renaudet, Les débuts de l'Age moderne, (Paříž 1946), str. 363
108/ Ernest Lavisse a Alfred Rambaud, Les guerres de Religion, (2. vyd., Paříž 1905), str. 17
109/ André Michel, Histoire de l'Art, (Paříž 1913), sv. V, 2. díl, str. 513 a další
110/ Marcel Brion, Michel-Ange, (Paříž 1939), str. 324
111/ A. Farinelli, Don Giovanni. Note critiche, (Turín 1896)
112/ Mémoires de Messire Pierre de Bourdeille, seigneur de Brantôme, contenant les vies des dames illustres de France de son temps, (Leiden 1665)
113/ Brantôme, Vies des dames galantes. Discours premier sur les dames qui font l'amour et leurs maris cocus, vyd. René-Louis Doyon, (Paříž, bez data vyd.), str. 157—168
114/ René Descartes, Les traités de l'homme et de la formation du foetus, (Amsterdam 1680)
115/ Emile Guyénot, Les sciences de la vie aux XVII. et XVIII. siècles, (Paříž 1941), str. 212
116/ Marcello Malpighi, De formatione pulli in ovo (1669)
117/ R. de Graaf, De mulierum organis generationi inserventibus tractatus novus (1672))
118/ Observationes D. Anthonii Lewenhoeck de natis e semine genitali animalculis. Royal Society, Philos. Transactions, č. 142, (Londýn 1678)
119/ Louis Gallien, La sexualité, (Paříž 1951), str. 15
120/ Victor Robinson, The Story of Medicine, (New York 1943), str. 307/308
121/ N. Brian Chaninov, Histoire de la Russie, (Paříž 1948), str. 243
122/ Edmond Rossier, Profils de Reines, (Lausanne, bez data vyd.), str. 166/167
123/ Robert Pignarre, Histoire du Théâtre, (Paříž 1946), str. 27
124/ Franz Haböck, Die Kastraten und ihre Gesangskunst, (Berlín-Lipsko 1927)) str. 481/482
125/ Georg August Griesinger, Biographische Notizen über Joseph Haydn, (Lipsko 1810; znovu vydal Franz Grasberger, Vídeň 1954), str. 10
126/ Joseph Gregor, Kulturgeschichte des Balletts, (Vídeň 1944), str. 201
127/ Mémoires complètes et authentiques du duc de Saint-Simon, vyd. M. Chebruel, (Paříž 1878), sv. XIII, str. 59
128/ G. Rattray Taylor, Sex in History, (Londýn 1953), str. 189
129/ Chronologie de la Régence et du Règne de Louis XV (1718—1765), ou Journal de Barbier, avocat au Parlement de Paris, (Paříž 1885), 1. série, str. 468
130/ Roland Mousmer et Ernest Labrousse, Le XVIII. siècle, (Histoire Générale des Civilisations, Paříž 1953), str. 165 až 166
131/ J. Lucas — Dubreton, Le Don Juan de Venise Casanova, (Paříž 1955), str. 121
132/ John Langdon — Davies, A Short History of Woman, (Londýn 1938), str. 228
133/ Sofokles, Oidipus, V, str. 935—936
134/ Victor Margueritte, Jean-Jacques et l'amour, (Paříž 1926), str. 252
135/ Bulletin de la Société de Médicine, XIX, 2—3, (Paříž, duben 1925). — Jean Guéhenno, Jean-Jacques, (Paříž 1948), sv. I, str. 249 a 319—322
136/ Pierre de Vaissière, Lettres d'aristocrates. La Révolution racontée par des correspondances privées, (Paříž 1907), str. 166
137/ Jules Bertaut, Les Parisiens sous la Révolution, (Paříž 1953), str. 229/230
138/ Jean Robiquet, La vie quotidienne au temps de la Révolution, (Paříž 1950), str. 75
139/ August von Kotzebue, Meine Flucht nach Paris im Winter 1790. Ausgewählte prosaische Schriften, (Vídeň 1824), sv. IX
140/ Jules Bertaut, Madame Tallien, (Paříž 1954), str. 44
141/ Henri d'Almeras, Le Marquis de Sade — l'homme et l'écrivain, (Paříž 1906), str. 222
142/ Jean Robiquet, La vie quotidienne du temps de Napoléon, (Paříž 1954), str. 224—235
143/ Raoul Auernheimer, Metternich — Staatsmann und Kavalier, (Vídeň 1947), str. 154/155

MORUS (RICHARD LEWINSOHN)

Světové dějiny sexuality

Z německého originálu „Eine Weltgeschichte der Sexualität", vydaného v Rowohlt Verlag Hamburg 1956, přeložil Jiří Stach. Obálka Josef Vyleťal. Grafická úprava Josef Říha. Vydalo nakladatelství Horizont Praha jako svou 4. publikaci (ve třech sešitech). Odpovědný redaktor Miroslav Hruška. Výtvarný redaktor Jan Solpera. 1. vydání. Vytiskla Státní tiskárna, n. p., Praha 2, Slezská 13.

12,27 AA — 15,99 VA — 40-004-69. Náklad 90 000 výtisků. Tem. skup. 02/510

Cena brož. výtisku Kčs 19,50 — 02/510/8-8

Honore Fragonard: Uloupený políbek

Dole: Římská škola: Leda s labutí

40-004-69 02/510 Cena Kčs 19,50